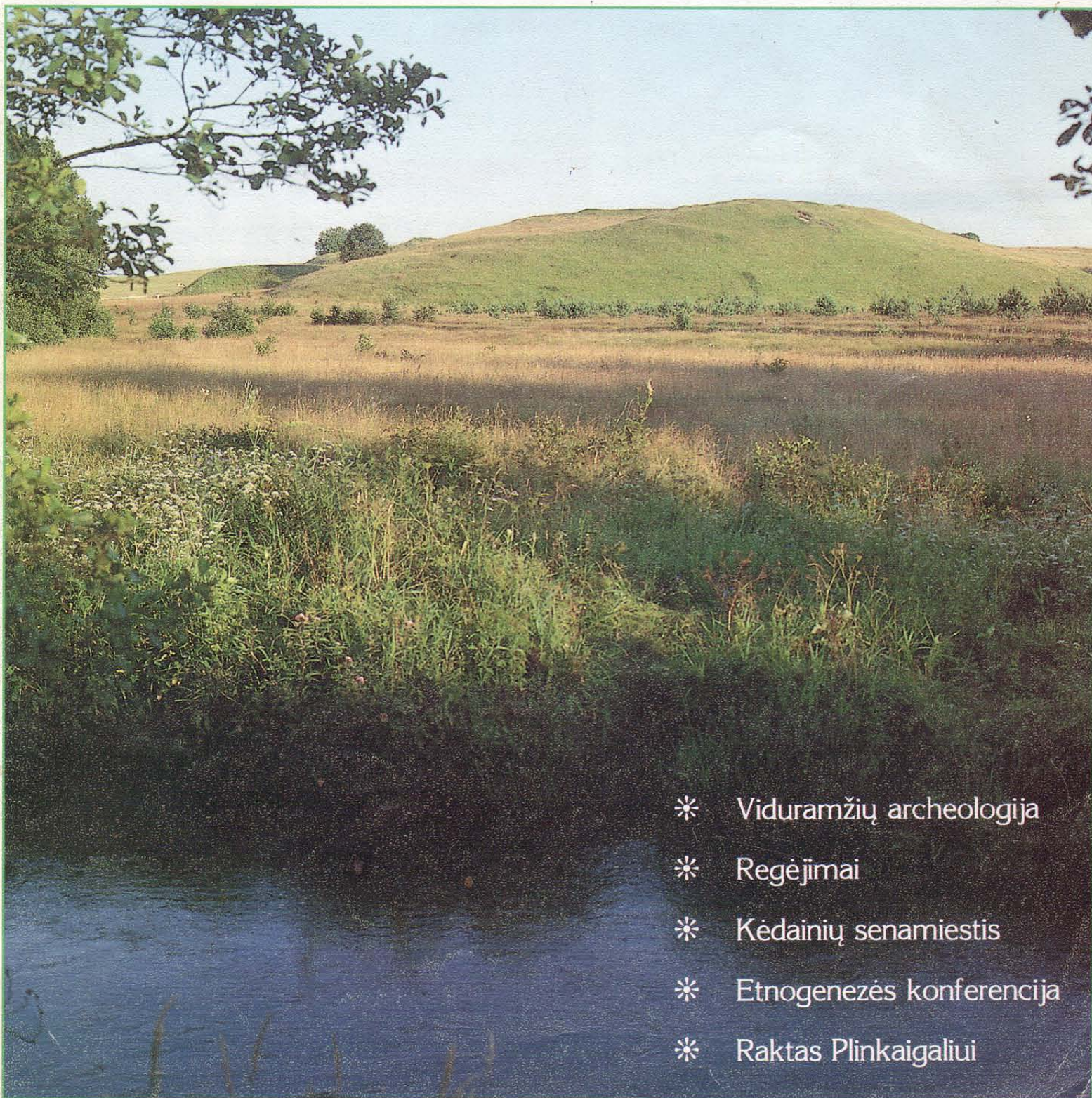

BALTU Archeologija

1995 Nr.1 (4)

- * Viduramžių archeologija
- * Regėjimai
- * Kėdainių senamiestis
- * Etnogenezės konferencija
- * Raktas Plinkaigaliui

IŠ PANEVĖŽIO MUZIEJAUS EKSPOZICIJOS

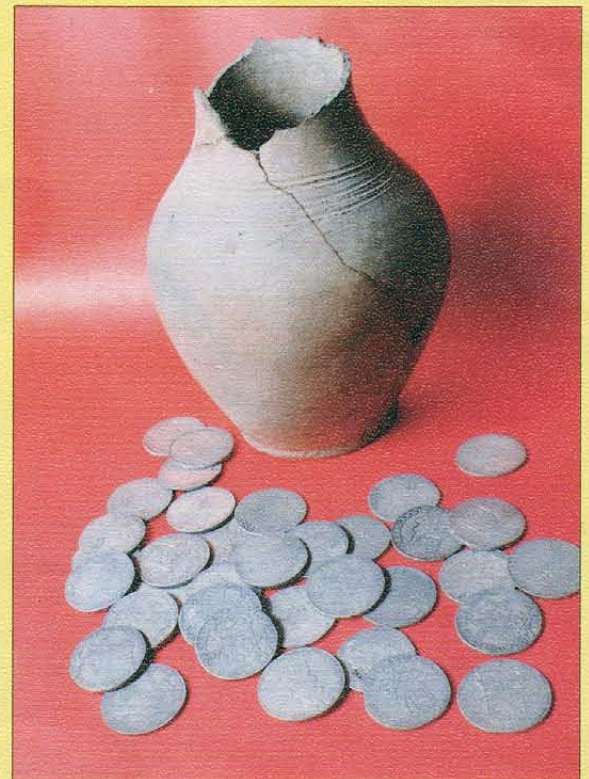
Žirgo kamanų rekonstrukcija pagal Barinės k. senkapio radinius, XII a.

Žirgo kamanų apkaustų ornamentai pagal Barinės k. senkapio radinius, XII a.

Panevėžio kraštotyros muziejus dirba kasdien, išskyrus pirmadienį ir antradienį, nuo 11 iki 18 val. Adresas : Vasario 16 - osios gt. Nr. 23, Panevėžys. Apsilankykite.

Žirgo karčių papuošimas, XII a. (Barinės senkapis, Panevėžio raj.)

XVIII a. monetų lobis, rastas Panevėžyje

Rūpinkimos, rūpinkimos, pakol jauni esma

Aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje buvo pastebimas ryškus baltų priešistorijos tyrinėjimų pakilimas. Kas ketveri metai - 1977, 1981, 1985, 1989 - tai Lietuvoje, tai Latvijoje vykdavo baltų etnogenezės problemoms skirtos konferencijos. Stebino didelis ne tik archeologų, bet ir visuomenės susidomėjimas baltų kultūra. Deja, penktoji konferencija jau nebeįvyko, nei latvių, nei lietuvių archeologai ir etnografai nebeišleido žadėtų ir parengtų konferencijos leidinių. Užstrigome, sustojome...

Pernai, pasirodžius pirmiesiems pageltusiems lapams, įvyko prof. M. Gimbutienės skirta konferencija. Jos posėdžiuose mūsų ir latvių archeologai buvo reti svečiai. O juk buvo keliami ir sprendžiami svarbūs baltų ir indoeuropiečių kultūros klausimai. Tačiau, nors ir svarbūs renginiai vyko Alma Mater patalpose, mūsų studentų bemaž kaip nebūta.

Vasario pradžioje įvyko Lietuvos archeologų draugijos suvažiavimas; jame dalyvavo ne tik garbingo amžiaus sulaukę tyrinėtojai, bet ir gražus jaunimo būrys. Įvyko post factum, nes Nekilnojamoji kultūros vertybių apsaugos įstatymas Lietuvos Seime jau buvo priimtas, o paminklosauginė policija - Kultūros paveldo inspekcija - ką tik su triukšmu reorganizuota. Kas tai - efektyvesnis struktūros pakeitimas ar tos pačios supercentralizacijos tendencija - atsakys tik laikas. Įstatyme užfiksuota Paminklosaugos komisija taip pat turėtų imtis dalies paminklosaugos naštos, bet, pažvelgus į dabartinę jos sudėtį, peršasi išvada, kad jai labiausiai rūpės paveldas virš žemės paviršiaus, o ne po juo. Todėl nederėtų užmiršti anų laikų Nepriklausomos Lietuvos Valstybinės archeologijos komisijos darbo patirties. Antra vertus, inspekcijos veikla šiek tiek dubliavosi ir su Paminklotvarkos departamento darbu, tad beliktų pasiguosti, kad nėra to blogo, kas neišeitų į gera.

Todėl suvažiavime plykstelėjusi diskusija daugiau priminė mojavimą kumščiais po grumtynių, o ne rimtą argumentuotą pokalbį. Juolab, kad senosios tvarkos - Istorijos institute dalijamų atvirų lapų šalininkai mestelėjo akmenį į naujovių - licencijų siūlytojus - "mafija". Bemat, suvažiavimo dalyviams nespėjus susivokti, ką ta licencija turėtų reikšti - buvo prastumta ir rezoliucija, palaikanti dar caro laikais nustatytą lapų idėją. Sunkus naujovių kelias, bet, galvojant apie licencijas, nenoromis teko susimąstyti - ko gi vertas universitetinis archeologo diplomatas? Istorijos fakultete rengiami plataus bendrojo išsilavinimo specialistai nėra paruošti taip, kad galėtų savarankiškai tyrinėti konkretaus amžiaus paminklus. Tačiau permainingi vėjai, rodos, neišvengiamai artėja. Priėmus įstatymą, pasirodys ir aktualūs poįstatyminiai aktai. Galvojama apie ekspertų komisijas, kurios vertins archeologų ataskaitų kokybę. Tad tyrimų kokybė turėtų pagerėti. Suvažiavime beveik nebuvo paliesti itin svarbūs kasinėjimų finansavimo klausimai. Paliekant skliautuotą salę susidarė įspūdis, kad archeologai nori kasinėti. Bet kas gi pasirūpins tyrinėjimais, jei ne mes patys?

Redakcija

ŠIAME NUMERYJE:

☐ REDAKTORIŲ ŽODIS	
Rūpinkimos, rūpinkimos, pakol jauni esma	1
☐ AMŽIAI	
Albinas Kuncevičius	
Viduramžių archeologija	2
☐ POKALBIAI	
Regėjimai	
Interviu su architektu	
Sigitu Lasavicku	8
☐ MIESTAI	
Algirdas Juknevičius	
Kėdainiai ir jų senamiestis	10
☐ KONFERENCIJOS	
Kęstutis Urba	
Šiaurės Europos indoeuropėjimas	14
☐ DIRBINIAI	
Eugenijus Svetikas	
Žiedų iš XIV-XVII a. kapų Lietuvoje tipologija ir chronologija	16
☐ APŽVALGA	
Gintautas Zabiela	
Kasinėjimai	20
☐ ATMINTIS	
Raimundas Akavickas	
Archeologas Jonas Basanavičius (pabaiga)	22
☐ EKSPOZICIJOS	
Alfreda Petrulienė	
Iš Panevėžio muziejaus istorijos	25
☐ ATSLIEPIMAI	
Valdemaras Šimėnas	
Raktas Plinkaigaliui	27
☐ SUMMARY	30
☐ PEŽIOME	31
☐ KRONIKA	32

Viršelyje - Turgelių piliakalnis (Šalčininkų raj.). Sauliaus Gudo nuotrauka. Piliakalnis yra į pietus nuo miestelio, Merčio kairiajame krante. Iš vakarų, šiaurės ir rytų jį juosia upės slėnis. Piliakalnio šlaitai yra 10 - 15 m aukščio. Pietuose piliakalnis siekia aukštumą, nuo kurios atskirtas 55 m ilgio ir 12 m gylio grioviu ir aikštelės krašte supiltu 1 - 1.5 m aukščio pylimu. Pylimas 135 m ilgio ir yra piliakalnio aikštelės pietiniame, rytiniame ir vakariniame pakraštyje.

Žurnalo dizainas - Kęstučio Urbos ir Vidmanto Urbos

Vilniaus kapitulos
emblema XIII-XIV a.

Viduramžių

Geležies amžiaus pabaiga baltų genčių žemėse
siejama su Lietuvos valstybės kūrimosi pradžia

ALBINAS KUNCEVIČIUS

Nuolatinis vakarinių bei rytinių slavų spaudimas, o taip pat vokiečių ordinų ekspansija privertė mūsų protėvius konsoliduotis į vientisą darinį - Lietuvos valstybę, kuri vėliau sugebėjo atlaikyti net ir totorių - mongolų skverbimąsi į Europą. Susidarius valstybei, kurios pagrindą sudarė lietuvių bei žemaičių gentys, buvo stengtasi apjungti buvusias istorines baltų žemes rytuose, pietuose ir vakaruose, o ginklu ir diplomatiškai atkovojo pirmąkart žemes susikūrė Lietuvos Didžioji kunigaikštystė (žr. žemėlapi šio numerio nugarėlėje).

Valstybės susidarymo ir tvirtėjimo laikotarpis buvo paženklintas krikščionybės, greta kurios dar ilgą laiką išsilaiškė senojo baltų tikėjimo elementai, įsigalėjimu. Suintensyvėjus politiniams bei prekybiniais ryšiams su aplinkiniais kraštais tapo neišvengiami ir pokyčiai materialinėje kultūroje.

Šalia pilių atsirado miestų užuomazgos, vėliau išaugę į pagrindinius amatų, prekybos centrus, todėl greta karių ir žemdirbių sluoksnių atsirado prekeiviai ir amatininkai, vėliau didžiuosiuose miestuose apsijungę į cechus.

Kunigaikščio Gedimino valdymo laikais naudojami ir šaunamieji ginklai, kai kurie kariai rengiasi šarvais, o mūšiuose naudoti prieš šarvus pramušantys arbaletiniai antgaliai, sienų griovimo mašinos.

Keramikos gamyboje galutinai įsigali žiedžiamasis ratas, nuo pusiau apžiestos keramikos pereinama prie pilno žiedimo. Didelių buveinėse aptinkama ir keramikos iš svetur: vakarietiškos baltosios, slaviškos. Vystėsi savitas baltiškas statybos stilius - medinius pastatus pradėjo keisti mūro, plytų statiniai. Neefektyvius natūrinius mainus keičiant vakarietiško tipo prekyba susiformavo Lietuvos valstybės monetarinė sistema. Žemdirbystėje galutinai įsivyravo trilaukė sėjomainos sistema.

Šiuos procesus atspindi ir viduramžių archeologinių paminklų tyrimai.

Feodalinės Lietuvos valstybės kultūrą pažįstame mažai. Karai, gaisrai, vėlesni perstatymai sunaikino daugelį to meto paminklų. Rašytinės žinios šia tema - skurdžios, infor-

macija dažnai atsitiktinė ir fragmentiška. Nedaug žinome apie seniausius Lietuvos miestus, jų atsiradimą, raidos etapus, reprezentacinius to meto pastatus bei piliis, pagonybę, perėjimą į krikščionybę ir t.t. Parašytos ir teberašomos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raidos, personalijų istorijos. Yra apibendrinančio pobūdžio darbų apie to laiko architektūrą, dailę, kultūrą (raštas, papročiai, tikėjimas), bet išsamaus apžvalginio archeologų darbo šia tema nėra. Žinių suteikia Lietuvoje saugomi XV-XVII a. kultūros paminklai: senamiesčių kultūriniai sluoksniai, pilys ir piliavietės, gynybiniai įtvirtinimai, laidojimo paminklai, su tikėjimu susiję objektai (šventavietės, mitologiniai akmenys, senųjų bažnyčių ir vienuolynų vietos), o jų tyrimai - dažnai tėra vienintelis šaltinis, leidžiantis pažinti to meto gyvenimą, nes rašytinių šaltinių - kronikų, metraščių - yra nedaug.

Terminas - Lietuvos viduramžių archeologija - nėra pakankamai tikslus ir vienareikšmis, nes šiuo atveju kalbama apie paminklus ir jų tyrinėjimus nuo Lietuvos valstybės susidarymo iki XVII a. Tai archeologijos šaka, tyrinėjanti ne vien viduramžių laikotarpio (Vakarų Europoje viduramžiai tęsėsi nuo 476 m. iki 1492m.), bet, kalbant kultūros periodizavi-

Viena iš pirmųjų lietuviškų monetų: Jogailos pusgrašis su žuvimi

mo terminais, ir gotikos bei renesanso laikotarpio valstybės paminklus. Istorikai šį laikotarpį skirsto gana įvairiai, priklausomai nuo pasirinkto tyrimo aspekto.

Paprastai naudojamos kitų mokslų, nagrinėjančių materialinės kultūros paminklus, periodizacija. Architektūros istorikai išskiria šiuos laikotarpius: a) nuo Lietuvos valstybės susidarymo iki XV a. pradžios, b) XV a. pradžia - XVI a. vidurys (gotika) ir c) nuo XVI a. vidurio iki XVII a. (renesansas). Archeologas G. Zabiela yra siūlęs II tūkstantmečio periodizaciją, pagrįstą sovietinių laikų istorikų skirs-

tymu: ankstyvasis feodalizmas, brandusis feodalizmas ir vėlyvasis feodalizmas, atitinkamai grupuojant ir archeologijos paminklus: I periodas - 1225 - 1400 m., II periodas - 1400 - 1575 m., III periodas - 1575 - 1725 m.

Pirmajame periode, ypač jo pabaigoje, suvienodėja atskirų genčių materialinė kultūra, paliekami piliakalniai, kuriasi miestai. Antrajame periode sunyksta medinės pilys, jų vietoje atsiranda dvarai, nyksta pagoniški laidojimo papročiai. Trečiojo periodo paminklus tiriantiems archeologams siūloma spręsti tik atskiras istorijos problemas, o "XVIII a. pirmasis ketvirtis yra riba, iki kurios verta saugoti ir tyrinėti archeologijos paminklus". Toks griežtas skirstymas diskutuotinas, kaip ir ne itin aiškūs bei konkretūs periodizavimo kriterijai.

Nors G. Zabiela teigia, kad jie susieti su istorijos reiškiniais: kryžiuočių ir kalavijuočių

Vladimiro Algirdaičio grašis, kaldintas 1387 m. Kijeve - pirma LDK Kijevo kunigaikščio moneta

puldinėjimais (ankstyvasis feodalizmas), valakų reforma (brandaus feodalizmo pabaiga), kraštą niokojančiais karais ir epidemijomis (vėlyvojo feodalizmo pabaiga), abejones kelia ne tiek konkrečios datos, kiek praktinis jų taikymas surastos medžiagos tyrinėjimui ir interpretavimui, nors viduramžių archeologijos periodizacija su valstybės raida siejama visuose kraštuose - Senosios Rusijos raida buvo pagrįsta Ukrainos, Baltarusijos bei Rusijos archeologinės medžiagos periodizavimas. Valstybės raida pagrįsta periodizacija naudojama ir Lenkijoje, Vokietijoje, Skandinavijos šalyse.

Vakarų Europoje viduramžių archeologi-

archeologija

ja suprantama kaip laikotarpis nuo valstybės susidarymo ir krikščionybės įvedimo iki renesanso ar reformacijos pradžios. Skandinavijos šalyse viduramžių archeologija - tai laikotarpis nuo 1000\1050 metų iki 1500 metų. Latvijoje šiam laikotarpiui priskiriama XIII - XVII a., Lenkijoje archeologai paprastai naudojami mums labiau įprasta periodizacija: valstybės susidarymo ir formavimosi laikai, gotika, renesansas, barokas.

Europoje viduramžių archeologija jau seniai yra tapusi gana savarankiška archeologijos mokslo šaka, jos pradžia - XIX a. pabaiga, kai proistorės archeologija tarsi atsiskyrė nuo viduramžių archeologijos.

Universitetinį archeologijos kursą ilgą laiką dėstė įvairių specialybių žmonės (kultūros istorikai, istorikai, architektai). Viduramžių archeologijos mokslo tikroji pradžia Skandinavijoje - XX a. šeštasis dešimtmetis. 1955 m. sudegė Bergeno prieplauka (Bryggen). Šios vienos seniausių Skandinavijos istorinių vietų sunaikinimas ir vėlesni jos tyrimai daugeliui būsimų archeologų tapo viduramžių archeologijos mokykla. 1961 m. pradėti archeologiniai tyrimai Lunde (Thulos priemiestyje). Švedijoje 1974 m. patvirtinta "Viduramžių miestų" programa. Netrukus panašūs projektai atsirado Anglijoje ir Norvegijoje. Danijoje, nuo seno garsėjusioje savo "kaimo archeologija", taip pat parengta ir patvirtinta tokia programa. Vokietijoje dar nuo XIX a. pirmosios pusės, ypač Reicho laikotarpiu, tyrinėtoms viduramžių pilys, miestai ir kaimo tipo gyvenvietės. Ypač pagarsėjo vokiečių archeologų tyrimai Königs-hagene, Kylio, Šlėzvingo, Liūbeko miestuose. Vokiečių archeologai pirmieji plačiai taikė kompleksinius (archeologinius-istorinius-geografinius) tyrimus.

Viduramžių archeologija centrinėje Europoje (ypač Vokietijoje) dabar suprantama kaip pagalbinė istorijos mokslo šaka, tyrinė-

janti krikščioniškųjų viduramžių paminklus. Paprastai ji skirstoma į atskiras sritis: 1) laidojimo paminklai, bažnyčios bei jų kompleksai ir 2) gynybiniai įrengimai ir miestai. Panašiai skirstoma ir Lenkijoje. Viduramžių tyrinėjimai šioje šalyje ypač išsiplėtė apie 1948 - 1966 metus, minint valstybės tūkstantmečio jubiliejų. Visose minėtose Vakarų Europos šalyse yra specialios viduramžių archeologų veiklą koordinuojančios institucijos, patvirtintos specialios programos, yra universitetiniai viduramžių archeologų rengimo centrai.

Tvartello liekanos XIIIa. pabaigos - XIVa. pradžios sodyboje Kernavėje, Pajautos slėnyje

Viduramžių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje

Lietuvos valstybės paminklų archeologiniai tyrinėjimai pradėti XIX a. viduryje. Dar Lietuvos archeologijos pradininkas grafas Eustachijus Tiškevičius 1854 m. tyrė Trakų pusiasalio pilies kalną. Tiesa, jį labiau domino ne atkasti mūrai, o pagonybės liekanos, ir gal todėl net surastas didelis skylėtas šaukštas buvo pavadintas apeigų įrankiu, o pats kalnas nuo tada įgijo "Aukų kalno" vardą. E. Tiškevičių domino ir Biržų pilies bei miesto raida.

Nepriklausomoje Lietuvoje 1930 metais gana plačiai buvo tyrinėjama Kauno pilis (vadovavo prof. E. Volteris). Lenkijos užgrobtame

Vilniaus krašte buvo kasinėjamas Vilniaus Pilies kalnas (1938 m. jiems vadovavo prof. V. Antonievičius, 1940 m. ten dirbo H. ir V. Holubovičiai), Žemutinės pilies teritorijoje atidengta pilies gynybinė siena ties Jogailos laikų vyskupų namu, tyrinėta ir Kalnų parko teritorija (H. ir V. Holubovičiai). 1931 m. įsteigtas

G. Grigonio nuotr.

Aukuro kalno piliakalnio tyrinėjimai 1993 m. Kernavėje

Katedros gelbėjimo komitetas (jam vadovavo J. Klosas); jis vykdė didelės apimties tyrimo darbus šiame pastate. Tais pačiais metais čia buvo rasta kripta su karališkaisiais palaidojimais. Tačiau ikikariniai Lietuvos viduramžių archeologiniai tyrimai nebuvo nei gausūs, nei pakankamai išsamūs; daugiausia buvo tiriami tik pavieniai, nors ir reikšmingi, objektai.

Viduramžių archeologijos paminklai vėl buvo pradėti tyrinėti tik po Antrojo pasaulinio karo; tyrimai ypač išsiplėtė penktajame dešimtmetyje. Po "tautų vado" mirties tuometinėje Sovietų Sąjungoje atsirado galimybė tyrinėti ir feodalines Lietuvos kultūrinį palikimą. 1955-1961 m. ir 1964 m. Vilniuje tyrinėta Žemutinės pilies teritorija, pradėti didesni apimties Trakų pilių, ypač pusiasalio pilies, tyrimai (vadovavo A. Tautavičius), kiek vėliau tyrinėta Klaipėdos piliavietė ir kitos Lietuvos pilys. Svarbu tai, kad ne tik padaugėjo archeologų, tyrinėjančių viduramžius, bet pasirodė ir darbų, kuriuose, remiantis archeologine medžiaga, ją tipologizuoja ir vertinant, nagrinėjama Lietuvos pilių raida ("Lietuvos pilys". V., 1971), Vilniaus miesto raida ("Vilniaus miesto istorija". T. I, V., 1968). Šiuo metu pradėti ir XIV-XVII a. laidojimo paminklų tyrimai, kurie ypač išaugo nuo šeštojo dešimt-

G. Grigonio nuotr.

XII - XIV a. miesto tyrinėjimai 1992m. Kernavėje, Pajautos slėnyje

mečio. 1972 m. buvo sudarytas Lietuvos archeologijos paminklų sąrašas, į kurį įtraukti ir kai kurių senamiesčių kultūriniai sluoksniai, pilys ir piliavietės, laidojimo ir kulto paminklai. Šis sąrašas nuolat tikslinamas ir papildomas. Susirūpinta ir viduramžių paminklų apsauga, pradėta reikalauti, kad prieš imantis kokių nors darbų tose vietose, jie būtų visapusiškai ištirti. 1975-1978 metais įvyko savotiškas darbo pasidalijimas tarp archeologų: Paminklų restauravimo instituto archeologai ėmė kasinėti senamiesčius, o Lietuvos istorijos instituto ir muziejų archeologai - periferijoje esančius laidojimo paminklus, senojo lietuvių tikėjimo kulto vietas. Toks pasidalijimas su kai kuriomis išimtimis yra ir dabar. Šiuo metu Lietuvos viduramžių archeologiją tyrinėja bene daugiau archeologų nei "tikrąją" proistorės archeologiją. Lietuvoje susikūrė keletas tokių archeologų centrų (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje), labai padaugėjo tyrinėjamų paminklų, sukaupta daugybė įvairios medžiagos. Deja, ji nėra deramai apibendrinta, kartais prastai saugoma, išblaškyta po įvairias įstaigas, daugelis radinių nekonservuojami.

Viduramžių pilių tyrinėjimai

Lietuvos valstybės kūrimosi laikais ant piliakalnių stovėjo galingos medinės pilys. Tuo metu iškilo ne tik didžiuliai piliakalniai, bet ir piliakalnių kompleksai (Kernavėje, Vilniuje). Kai kurių rašytiniuose šaltiniuose minimų pilių vieta dar tebėra nenustatyta, tarp jų ir Mindaugo sostinė Voruta. Iki šiol kasinėti tik 45 vėlyvi piliakalniai. Juos tyrinėjantis archeologas G. Zabiela savo disertacijoje "Lietuvos medinės pilys XI-XV a. pradžioje (archeologijos duomenimis)" rašo, kad iš dabar saugomų 950 piliakalnių bent pusė naudoti ir Lietuvos valstybės susidarymo bei kovų su kryžiuočiais laikais. G. Zabielos manymu, medinės pilys buvo nebestatomos nuo XIV a. trečiojo de-

šimtmečio. Vėlyvuosius piliakalnius kasinėjo daugelis archeologų, bet daugiausia šioje srityje nuveikė: P. Kulikauskas (jis tyrinėjo net 10 piliakalnių: Nemenčinės, Užnemunėje ir kt.), R. Volkaitė - Kulikauskienė (tyrinėjo Narkūnų, Maišiagalos, Punios piliakalnius), V. Daugudis (Aukštadvario, Imbarės bei kitus piliakalnius). Šiuo metu toliau tiriamas Kernavės piliakalnių kompleksas (vadovauja A. Luchtanas). Tačiau labai mažai kasinėta vėlyvųjų piliakalnių. Didžioji dalis medžiagos nepaskelbta arba aprašyta tik pavieniuose daugiau informacinio pobūdžio straipsniuose. Rasta medžiaga dar tik pradėta sisteminti, tipologizuoti. Todėl medinės pilys dar nėra deramai ištirtos, jų reikšmė mūrinių pilių ir miestų atsiradimui, pilių sunykimas išsamiau dar neiš-

Raginiai balno apkalai iš XIII a. pabaigos - XIV a. pradžios kauladirbio sodybos Kernavėje, Pajautos slėnyje

G. Grigonio nuotr.

nagrinėti. Kai kuriuose vėlyvuosiuose piliakalniuose XV-XVII a. įsikūrė dvarvietės (Aukštadvaris, Gintarai, Mosėdis, Punia, Verkiai, Žagarė). Senosios dvarvietės taip pat mažai tyrinėtos, jų raida neaiški.

XIII a. pabaigoje - XIV a. pradžioje Lietuvoje pradėtos statyti mūrinės pilys. Tačiau tikslios mūrinių pilių statybos pradžios datos dar nenustatytos. Trūksta rašytinių šaltinių, tebesiginčijama, kada pastatyti pirmi mūriniai pastatai. Tradiciškai manoma, kad seniausios mūrinės pilys - tai aptvarinės Medininkų, Krėvos ir Kauno pilys. Krėvos pilies liekanas tyrinėjo bal-

tarusių archeologai (1970, 1985, 1988-1989 m.). Jų manymu, Krėvos pilis pradėta statyti XIII a. pabaigoje. Kauno pilis tyrinėta 1930 m. (vad. E. Volteris), 1938 m. (vad. K. Mekas), 1954-1959 m. (vad. P. Tarasanka ir R. Rimantienė). Pastaraisiais metais tie darbai atnaujinti (vadovauja A. Žalnierius). Architektūros istoriko ir archeologo K. Meko manymu, pirmoji Kauno pilis pastatyta ne vėliau kaip XIII a. viduryje. Dabar pilį tyrinėjantys archeologai mano, kad pirmoji Kauno pilis buvo pastatyta prieš pat jos sugriovimą 1362 metais. Tolesni šios pilies tyrimai ir pradėti didesnės apimties archeologiniai tyrinėjimai Medininkų pilyje (vad. G. Aleliūnas), buvusios Senujų Trakų pilies tyrimas (vad. šio straipsnio autorius) galbūt padės patikslinti pilių statybos laiką. De-

ja, Lietuvos archeologai nėra reikiamai tyrinėję Vilniaus Aukštutinės pilies. Ši pilis tyrinėta dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, taip pat ir mūsų dienomis, tačiau duomenys apie ją ne tik nepaskelbti, bet, atrodo, ir negražinamai prarasti. Šiuo metu svarbiausi ir didžiausi pilių tyrinėjimai vyksta Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje. Tai kompleksiniai ir ilgalaikiai tyrimai. Juose dalyvauja architektūros istorikai, istorikai ir kitų specialybių tyrėjai. Paaiškėjo, kad mūrinė pilis šioje vietoje stovėjo tarp XI-II ir XIV a., rūmai keletą kartų perstatyti. Tyrimų metu sukaupta didžiulė radinių kolekcija, kuri padės nustatyti ir kitų to meto radinių datas. A. Tautavičiaus archeologiniai tyrimai gerokai patikslino ir pilies statybos Trakų pusiasalyje raidą, bet ši pilis dar laukia tyrėjų. Trakų salos pilių tyrinėjo įvairūs archeologai, dažniausiai trumpą laiką, todėl šios - Lietuvoje vienintelės restauruotos - pilies archeologiniai duomenys nėra paskelbti. Pastaruoju metu archeologai V. Žulkus ir J. Genys tiria Klaipėdos ir Biržų pilis. Artimiausiu metu planuojama gerokai išplėsti Klaipėdos pilies tyrimus.

Archeologai mažiau domėjosi XVI a. pabaigos - XVII a. renesansinio stiliaus pilimis (Raudonės, Panemunės, Raudondvario), bet, kaip rodo Vilniaus Žemutinės pilies rūmų medžiaga, tyrimai galėtų gerokai papildyti mūsų žinias apie šį laikotarpį. Tebelaukia savo tyrinėtojų XVI-XVIII a. įtvirtintos dvarvietės Baltadvaryje (spėjama Giedraičių tėvonią), Rokantiškėse (spėjama Alšėnų kunigaikščių pilis) ir kitos. Netyrinėtos ir XVI-XVIII a. karinės stovyklos.

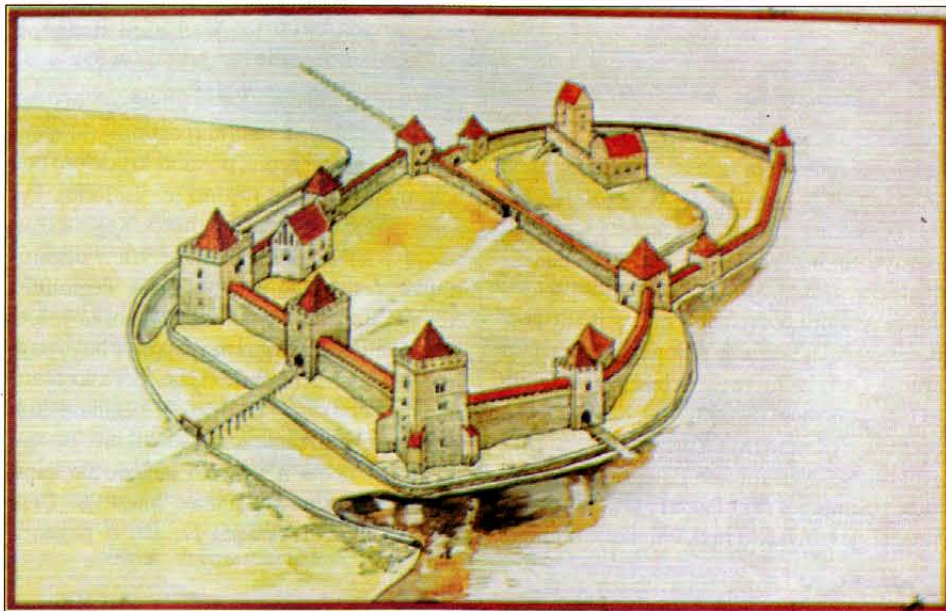
Lietuvos valstybės senosios pilyms priklausė Lietuvos valdovams, todėl jų tyrimas ne tik patikslina pilių statybos raidą, bet ir pateikia unikalių duomenų apie to meto karybos lygį, reprezentacinę rūmų kultūrą, parodo ryšius su to meto aplinkiniais kraštais. 1971 m. Lietuvos istorijos institutas paskelbė iki to laiko sukauptus duomenis knygoje "Lietuvos pilyms". Naujausia informacija, išskyrus Vilniaus Žemutinės pilies rūmų tyrimo ataskaitas, išblaškyta atskiruose straipsniuose, todėl vertėtų pagalvoti apie naują reprezentacinį leidinį - "Lietuvos pilyms".

Senamiesčių tyrimai

Miestai Lietuvoje kūrėsi XIII-XIV a., intensyviau ėmė augti tik XV a., kai baigėsi kovos su kryžiuočiais. Miestų pradžia, jų genezė tebėra diskusijų objektas. Miestai buvo feodalinės valstybės ekonomikos, administracijos ir kultūros centrai. Rašytinių šaltinių apie XIII-XV a. miestus turime labai mažai. Anksčiausias ir vienintelis XVI a. Vilniaus planas paskelbtas 1572 m. G. Brauno ir F. Hehenbergo išleistame atlase "Civitates orbis terrarum". Visi kiti žinomi senieji miestų (Biržų, Klaipėdos) planai parengti jau XVII a. Taigi archeologiniai senamiesčių tyrimai ne tik pa-

tikslina, bet ir papildo turimas žinias apie senuosius Lietuvos miestus.

Archeologijos paminklais paskelbti visų senųjų Lietuvos miestų senamiesčių kultūriniai sluoksniai: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Biržų, Merkinės, Trakų, Kražių, Veliuonos ir kt. Pastaruoju metu į saugomų paminklų sąrašą įtraukti ir mažesnių miestelių, dažniausiai įkurtų XVII a., kultūriniai sluoksniai (Aukštavaris, Kretinga, Virbalis ir kt.). Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje sukūrus specialias archeologų grupes, archeologiniai miestų tyrimai labai išsiplėtė. Tačiau neretai jų atliekami tyrimai

Trakų pusiasalio pilies rekonstrukcinis piešinys. Autorius S. Mikulionis. Trakų pusiasalio pilis buvo pastatyta XIV a. septintajame dešimtmetyje. Piliį kryžiuočiai puolė 1377m., apiplėšė 1382m., apgriovė 1383m., o 1390m. gindamasi ją sudegino patį pilies įgula. Vytauto Didžiojo laikais ji vėl buvo atstatyta.

yra nedidelės apimties, gana skuboti. Archeologai dažniausiai gali tyrinėti tik atskirą paminklinį objektą (pastatą, rečiau posesiją), nes užsakovai jiems kelia labai konkrečius reikalavimus: nustatyti pirminį paminklo statybos laiką, perstatymo etapus, pamatų techninę būklę. Tokie tyrimai duoda ne tik daug radinių, bet ir medžiagos, kuri leidžia spėti miestų genezės, pirminio užstatymo, materialinės kultūros lygio, kultūrinių ir prekybinių ryšių klausimus. Tačiau senamiesčių tyrimuose vis dar pasigendame kryptingumo, kompleksiško. Lietuvoje vis dar nenaudojamas dendrochronologinis datavimo metodas. Senamiesčių tyrinėjimo medžiaga dažnai išblaškyta, ne visa skelbta. Tai galima pasakyti ir apie Vilniaus senamiesčio tyrinėjimus, atskirų radinių (keramikos, metalo, odos ir t. t.) tipologizavimą, chronologinių lentelių sudarymą.

Pastaruoju metu archeologai pateikė daug medžiagos apie miestų formavimosi pradžią. Archeologas J. Genys savo disertacijoje "Miestai Vakarų Lietuvoje XI-XVII a." teigia, kad pirmieji miestai Vakarų Lietuvoje atsirado kuršių gyventojų teritorijoje jau X a. pabaigoje - XI a. Šių miestų raida sustojo XII-XIII

a., nauji miestai šiame regione pradėjo kurtis tik XV a., o jų kultūra suklestėjo XVI a. pradžioje. Vakarų Lietuvos regiono miestų raidą tyrė ir archeologas V. Žulkus (apgynė disertaciją "Klaipėda ir jos regionas XI-XVII a."). Ypač daug dėmesio jis skyrė Klaipėdos miesto istorijai, jo materialinei kultūrai. Miestų genezės tyrimui svarbūs pastaruoju metu vykstantys kasinėjimai Palangoje (vad. V. Žulkus), Žardės piliakalnyje (vad. J. Genys), Kernavėje (vad. A. Luchtanas). Vienas svarbiausių klausimų - pilies ir besikuriančių gyvenviečių tarpusavio poveikis. Kauno tyrimai rodo, kad

XV a., nurimus kovoms su kryžiuočiais, miestas kūrėsi naujoje, gyvenimui ir prekybai patogesnėje vietoje. XIII-XIV a. miestai buvo beveik vien mediniai. Namai statyti iš dailiai aptašytų keturkampių, gerai suleistų rąstų. Drėgnesnėse vietose buvo medinės gatvės (Vilniuje, Kernavėje, Klaipėdoje, Kėdainiuose). Miestai plėtėsi natūraliai, pusiau gaivališkai, prie svarbiausių prekybos kelių. Vilniuje jau XIV a., o Kaune, Kėdainiuose, Trakuose, Merkinėje ir kitur - XV a. ir XVI a. pradžioje atsiranda mūrinių pastatų. Nuo XVI a. vidurio miestai statomi ir pertvarkomi pagal planą. Jų raidą dar reikia papildomai tirti. Ypač svarbus Vilniaus senamiesčio tyrinėjimas ir turimos medžiagos apibendrinimas. Turi būti atlikti Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos, dabartinio Kalnų parko, archeologiniai tyrimai. Tai teritorija, kur buvo senasis medinis Vilnius. Nedidelė šios teritorijos dalis tyrinėta šeštajame dešimtmetyje. Tyrimams vadovavo ir medžiagą paskelbė archeologas A. Tautavičius. Beveik netyrinėtas XIV a. rašytiniuose šaltiniuose minimas vienas iš Vilniaus kvartalų - "Rusų miestas". Kaune reikia surasti ir iširti bent dalį rašytiniuose šaltiniuose minimo 1362 m. kryžiuočių sudeginto papilio. Ne-

seniai pradėti išsamesni archeologiniai tyrimai Trakuose, Kėdainiuose, Biržuose. Mažai tyrinėti mažesnių miestelių senieji kultūriniai sluoksniai (Kražiai, Merkinė, Varniai, Veliuona ir t. t.). Lietuvoje visai netyrinėjamos senosios kaimvietės. Kaip jau minėta, miestuose rasta archeologinė medžiaga nėra reikiamai sutvarkyta. Kiek daugiau dėmesio susilaukė kokliai, pamažu tvarkoma keramika. Deja, dauguma radinių (ypač Vilniaus) išmėtyti po įvairias vietas, sunkiai prieinami, netvarkomi ir nerestauruojami. Dar 1987 m. buvo parengta "Lietuvos miestų archeologinių tyrimų programa", tačiau daugelis jos punktų liko neįgyvendinti.

Laidojimo paminklai

Lietuvoje tyrinėta beveik 200 XIV-XVII a. kapinynų. Juose rasta apie 6000 kapų. Tyrinėti kapinynai nevienodo dydžio, ir medžiagos rasta nevienodai. Daugelis vėlyvųjų senkapių apardyti ar net visai sunaikinti. Daugiausia duomenų surinkta šiuose tyrinėtuose senkapiuose: Ažugiriuose (Utenos raj.), Arglaičiuose (Raseinių raj.), Bečiuose (Ukmergės raj.), Diktaruose (Anykščių raj.), Griežėje (Mažeikių raj.), Jakštaičiuose (Šiaulių raj.), Karmėlavoje, Kriemaloje (Kauno raj.), Kuršuose (Telšių raj.), Liepiniškėse, Narkūnuose (Utenos raj.), Obeliuose (Ukmergės raj.), Paežeryje (Šilalės raj.), Piktagalyje (Anykščių raj.), Pribitkoje (Plungės

K. Vainoro nuotr.

Trakų salos pilyje ir Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose rasti karniziniai kokliai, kuriuos puošia "kiškių gyvenimo" scenos. Trakuose rasto koklio dydis yra 16x22 cm, Vilniuje rastojo - 17.5x25 cm. Vilniaus valdovų rūmuose rasta 6 rūšių kokliai, kuriuose pavaizduoti kiškiai, medžiojantys šunys, kepatys ant laužo medžiotoją ir pan. Kokliai priskirti XVI a. pirmajai pusei. Tokie siužetai buvo populiarūs XVI a. Vokietijoje. Tai, kad vienodi, tačiau skirtingo dydžio kokliai buvo rasti Vilniuje ir Trakuose, rodo šio siužeto populiarumą ir tai, kad bent dalis tolių koklių yra vietinės gamybos. Naujai matricai buvo panaudotas kitas koklis

ta XIV a. pabaigoje - XV a. pradžioje, bet dar ilgą laiką laikytasi senųjų (pagoniškujų) papročių. Šiuo laikotarpiu, įsigalint krikščionybei, ėmė nykti paprotys deginti mirusiuosius. Tyrinėtuose Kriemalos, Gintališkės, Kejėnų, Ruseinių, Rumšiškių senkapiuose yra ir degintinių, ir nedegintinių kapų. Deja, degintinių XIV a. kapų žinome nedaug. Pagoniškoje Lietuvoje mirusiųjų deginimo paprotys buvo paplitęs beveik visoje teritorijoje, bet tuo metu būdavo laidojama nedidelėse ir negiliose duobėse, todėl dauguma kapų sunaikinti. Beveik nieko nežinome ir apie šio laikotarpio kapinynus senuosiuose Lietuvos miestuose (Vilniuje, Kaune, Trakuose). Nerasti ir pagoniš-

mieste, kaip ir Vilniuje ar Trakuose, gyveno įvairių tautybių ir tikėjimų žmonės.

Įvedus krikščionybę, Lietuvoje mirusieji ir toliau laidoti tose pačiose kapavietėse, aprenkti puošniais darbužiais, puoštais metaliniais papuošalais, į kapus dėta visokių įkapių: darbo įrankių, ginklų, monetų su pinigine ar be jos. Kapuose su įkapėmis randama per keturiasdešimt rūšių dirbinių: adatinių, adatų, amuletų, antkaklių, antpirščių, antsmilkinių, apavo (batų pasagų), apgalvių, apyrankių, auskarų, diržų ir jų dalių, galastuvų, ietigalių, ylių, įvijų, kabių, kabučių, piniginių, karolių, kryželių, monetų, peilių, pentinų, puodų, pin-cetų, pyпкиų, raktų, sagų, segių, skiltuvų, skustuvų, smeigtukų, strėlių antgalių, verpstukų, žašlų, žiedų, žvangučių. Šių radinių tipologiniai - chronologiniai tyrimai tik pradėti. Pastebėta, kad vėlyvuose senkapiuose įkapių tolygiai mažėjo. Paprotys laidoti su metaliniais papuošalais išliko iki XVI a. vidurio ir galutinai išnyko XVII a. Tačiau kapuose randami papuošalai (karoliai, segės, auskarai) nelaiikytini įkapėmis, nes jie puošė to meto žmonių aprangą ir tiesiogiai neatspindi pagonybės relikto. Vėlyvųjų kapinynų medžiaga, papuošalai ir audinių liekanos padeda rekonstruoti to laikotarpio gyventojų išėiginius drabužius. Šią medžiagą susistemino ir apibendrino archeologė S. Urbanavičienė daktaro disertacijoje "Lietuvos kaimiečių išėiginiai drabužiai XIV a. pab. - XVII a.". Archeologas E. Svetikas atliko tipologinę ir chronologinę žiedų ir monetų, rastų XIV-XVII a. kapuose, analizę. Vėlyvųjų senkapių medžiaga pateikia ne tik daug papildomos informacijos istorikams, etnografams, numizmatams, antropologams, bet ir leidžia nustatyti, kada ėmė nykti pagoniškieji papročiai. Šią temą jau senokai nagrinėja archeologas V. Urbanavičius. Savo darbe "Lietuvių pagonybė ir jos reliktai XIII-XVI a." jis teigia, kad papročiai ar bent jų reliktai išsilaikė iki XVII a. Šios išvados padarytos, apibendrinus ne tik senkapių, bet ir apeiginių (kulto) vietų tyrimus, žinomus rašytinius šaltinius ir kitą medžiagą.

Pagoniškus laidojimo papročius gana ilgai išlaikė ir kitos baltų tautos: dabartinėje

Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose rastas karnizinis koklis, papuoštas penkių laukų herbu. Koklio dydis yra 29,5x19 cm. Jis priskiriamas XVI a. pirmajai pusei. Manoma, kad tai yra Mikalojaus Radvilos (1470-1522) arba jo sūnaus Jono Radvilos (miręs 1542) herbas

raj.), Pušalotuose (Molėtų raj.), Rumšiškėse (Kaišiadorių raj.), Ruseiniuose (Kėdainių raj.), Sariuose (Švenčionių raj.), Skrebinuose (Jonavos raj.), Šilėlyje (Kauno raj.), Šlapgirėje (Kelmės raj.), Tulpiakiemyje (Ukmergės raj.) ir kitur. Ypač daug duomenų surinkta iš Alytaus miesto XIV-XVII a. kapinyno; jame ištirti 1152 kapai (tyrinėjo E. Svetikas).

Krikščionybė Lietuvoje oficialiai buvo įves-

kosios Lietuvos valdovų kapai. Pastaruoju metu surasti ir tyrinėti krikščioniški XV-XVII a. kapai Kernavėje (prie senosios, 1420 m. pastatytos medinės bažnyčios), o praėjusiais metais rasti ir pradėti tyrinėti XIII a. turtingų Kernavės miestiečių kapai (tyrimams vadovauja A. Luchtanas). Ten mirusieji palaidoti nedeginti, o turtingos įkapės primena tyrinėtus kapus Naugarduke. Galbūt senajame Kernavės

Latvijos teritorijoje senose, pagoniškos kapinėse laidota iki XIV-XV amžiaus. Jotvingiai, išstumti iš savo žemių į rytus nuo Nemuno ir apsigyvenę kartu su jau apsikrikštijusiais slavais, iki XV a. pabaigos savo mirusiuosius laidojo iš akmenų sukrautuose pilkapiuose. Tokių pilkapių aptinkama Gardine, Naugarduke ir Volkovysko apylinkėse.

Nors pastaruoju metu gerokai padidėjo domėjimasis vėlyvųjų senkapių medžiaga, vis dėlto tyrėjų dar laukia daug neišspręstų problemų: paleodemografija, miesto įtaka kaimui, laidojimo papročių kaita ir t. t. Paskelbta tik dalies tyrinėtų senkapių medžiaga, tik pradėti radinių tipologiniai ir chronologiniai tyrimai.

Apeiginės kulto vietos ir bažnyčios

Baltų pasaulėžiūra proistorės laikotarpiu kito. Atskirų baltų genčių materialinė kultūra etniniu požiūriu turėjo daugiau panašumų nei skirtumų, todėl jų pasaulėžiūroje irgi turėjo būti daug bendro. Baltų pasaulėžiūros neįmanoma atkurti vien iš rašytinių šaltinių, nes jų nedaug, be to, dauguma jų vėlyvi ir parašyti svetimšalių autorių - krikščionių, kuriems pagonybė buvo svetima, sunkiai suprantama ir nepriimtina. Papildomų duomenų apie senąjį baltų tikėjimą pateikia archeologija, nors paminklų, tiesiogiai susijusių su kultu, tėra mažai, jie menkai tyrinėti ir gana įvairiai interpretuojami. Tebediskutuojama, ar valstybės formavimosi laikotarpiu buvo baltų šventyklų, ar buvo stabai, ar buvo žynių luomas ir hierarchinė sistema ir pan. Daug autentiškų žinių apie tai, kaip tuo metu baltai suvokė pasaulį, išliko tautosakoje. Formuojantis valstybei, išsiskiriant atskiroms žemėms, išskylant genčių vadams ir turtingoms šeimoms, valdžios autoritetui reikėjo ir ideologinės paramos. Šiuo laikotarpiu vyriausiojo žynio funkcijas, matyt, atliko pats kunigaikštis. Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas Popiežiaus pasiuntiniams aiškino: "Mes garbiname dievą pagal savo apeigas ir visi turime vieną dievą". XIV-XVI a. rašytiniai šaltiniai mini baltų (ypač prūsų) krivius, vaidilas ir vaidilutes, šventyklas ir įvairius dievus.

Dabar Lietuvoje saugoma apie 170 mitologinių akmenų ir apie 60 alkaviečių. Tai galimos kalendorinių, šeimoms ar bendruomenės švenčių, apeigų vyksmo vietos. Šie paminklai nevenialaikiai, bet dalis jų naudota valstybės formavimosi metu, iki krikščionybės įvedimo ir net kurį laiką XV-XVI a. pradžioje. Deja, tyrinėtoms tik Raizgių (Šiaulių raj.), Mikytų (Plungės raj.), Vaivadiškių (Anykščių raj.), Gojaus (Šilalės raj.) ir dar keletas apeiginių vietų. Ryškesnio kultūrinio sluoksnio juose nerasta, liko neaiškios ir šių paminklų datos. Pastaruoju metu tyrinėtas Birutės kalnas Palangoje (vadovavo V. Žulkus) rodo, kad šioje gamtos reiškinų

kulto vietoje XIV a. vykdyti kalendoriniai stebėjimai.

Labai svarbūs Vilniaus Katedros tyrinėjimų duomenys (vadovavo A. Lisanka, dirbo architektai N. Kitkauskas, S. Lasavickas). Tyrimų duomenys paskelbti knygoje "Vilniaus pilys. V., 1989". Tyrėjų nuomone, Katedros vietoje pagonybės laikais buvo Vilniaus Perkūno šventovė, aprašyta dar XIX a. T. Narbuto darbuose. Tačiau apie šventovėje vykusias apeigas archeologai duomenų neturi.

Kaip jau minėta, lietuvių pagonybę ir jos reliktus daugiausia tyrinėjo archeologas V. Urbanavičius. Jo manymu, net iki XVI a. antros pusės - XVII a. vidurio šiaurės rytų Lietuvoje buvo išlikusios kai kurios pagoniškos apeigos: kaimo bendruomenių šventovėse buvo garbinami mitologiniai akmenys, atliekamos apeigos. V. Urbanavičiaus manymu, pagoniški papročiai galutinai išnyko tik XVII a.: suvienodėjo laidojimo būdas, nebebuvo dedamos įkapės, sunyko pagoniškos šventvietės.

Dar mažai tyrinėtoms ir pirmosios katalikiškos bažnyčios Lietuvoje. Jų tyrimai labai svarbūs atskirų kulto pastatų statybos laiko, tradicijų nustatymui. Kulto pastatai dažniausiai yra pirmieji, seniausi mūriniai visuomeniniai pastatai, jų statyba, stilius turėjo įtaką kitų miesto ar miestelio pastatų statybai, jų planavimui. Archeologiniai ir architektūriniai tyrimai patvirtino rašytinių šaltinių žinias apie tai, kad pirmoji Vilniaus Katedra pastatyta iki 1387 m. Lietuvos krikšto. Manoma, kad tai įvyko Mindaugo krikšto ir karūnavimo proga. Svarbūs ir kitų senųjų bažnyčių tyrimai: kasinėta pirmoji Kernavės bažnyčios vieta (vadovavo A. Luchtanas), Trakų Skaisčiausiosios Dievo Motinos gimimo cerkvės vieta, kur ši cerkvė stovėjo jau 1384 m. (tyrimams vadovavo B. Lisauskaitė ir S. Patkauskas). Deja, dauguma senųjų bažnyčių ir vienuolynų dar netyrinėta. Archeologiniai darbai suteikia daug informacijos ir tyrinėjant kiek vėlesnes - XVI-XVII a. - bažnyčias bei vienuolynus (Vilniaus Katedrą, buv. Onos - Barboros bažnyčią Vilniaus pilių teritorijoje, Kauno Šv. Gertrūdės, Šv. Jurgio bažnyčią ir kt.). Deja, daugumos kitų bažnyčių ir vienuolynų tyrimai daugiau susiję su šių pastatų remontu, vyksta priešokiais, tiriami palyginti maži plotai, dažniausiai tai tik "pastatų archeologija".

Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose rastas kvadratinis koklis, kurio centre pavaizduotas stilizuotas žiedas. Koklio dydis yra 19x19 cm, koklis priskiriamas XV a. pab. - XVI a. pr. Rūmų teritorijoje rasta apie 60 tokių koklių fragmentų

Šiame straipsnyje pabandyta trumpai apžvelgti svarbiausias Lietuvos viduramžių (dar vadinamų istoriniais laikais) archeologijos tyrimų kryptis. Liko nepaminėti senųjų prekybinių vietų, uostų tyrimai. Archeologai žvalgo ir buvusias malūnų, manufaktūrų vietas. Lietuvos viduramžių archeologų darbai pateikė daug papildomų duomenų apie viduramžių Lietuvos gyventojų papuošalus, drabužius, to

Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose rastas koklis - karūnelė, kurios centre yra herbinis skydas su meškos (?) galva. Koklio dydis - 16x14 cm, koklis priskiriamas XV a. pab. - XVI a. pr. Herbo priklausomybė - neaiški

meto keramiką, ypač apie koklius, medinius pastatus ir t. t. Visa tai ne tik papildoma medžiaga istorikams, menotyrininkams, architektūros istorikams, bet dažniausiai ir vienintelė informacija apie XIII-XVII a. Lietuvos kultūrą.

□ POKALBIAI

Senovės tyrinėtojų būna įvairių. Vieni atidūs faktų rinkėjai, kruopščiai kaupiantys duomenų aruodus, kiti - mašlūs analitikai, mėgstantys apžiūrinėti ir dėlioti vieną prie kito žinių grūdus. Tik kas jie būtų be vadinamųjų romantikų, randančių įkvėpimo senuosiuose rankraščiuose, žvaigždynų ūkuose, senamiesčio akmenyse? Apie *Sigitą Lasavicką* nerąšo jokiose enciklopedijose, gal tik prisimenamas rašant apie pilių tyrimus ar senamiesčio restauravimą. Tikriausiai taip ir turi būti, nes jis pats gyva vaikščiojanti senojo Vilniaus enciklopedija. Todėl santrumpa arch. prieš jo pavardę - tai ir architekto, ir archeologo, ir archa jiškojo palikimo sergėtojo žymė. Kukliame Vilniaus se-

namiesčio kambarėlyje, pilname senovinių knygų, schemų, brėžinių, atlasų, piešinių, senovinių koklių, su padidinamuoju stiklu palinkusį prie Pto-

lemėjaus atlaso graikiškų paaiškinimų *Sigitą* užkalbino "Baltų archeologijos" žurnalo darbuotojas *Kęstutis Urba*.

REGĖJIMAI

-Kaip tapote architektu?

-1953 m. baigęs Vilniaus Dailės institutą, įsikūrusį šalia Šv. Onos bažnyčios, išsinešiau architekto diplomą. O darbus šioje srityje pradėjau 1950 m. buvusiose architektūros paminklų restauracinėse dirbtuvėse, kurios vėliau išaugo į Restauravimo konservavimo institutą.

-O iš kur atkeliavote į Vilnių?

-Iš Suvalkijos lygumų: Marijampolės apskrities, Kalvarijos valsčiaus, Naujienėlės kaimo. Gimiau 1926 m. liepos 19 dieną. Augau gražioje vietoje, šalia ežero, prie Marijampolės - Suvalkų plento, kaime, pilname ūkininkų sodybu. Baigiau Kalvarijos gimnaziją, stojau į Kauno universitetą, architektūros specialybę, neblogai išlaikiau egzaminus, bet kelias buvo užkirstas, nes dar anksčiau sučiupo švenčiant Sekmines, todėl teko važiuoti į Vilnių. Turėjau polinkį piešti.

-Kokie pirmieji architektūriniai darbai?

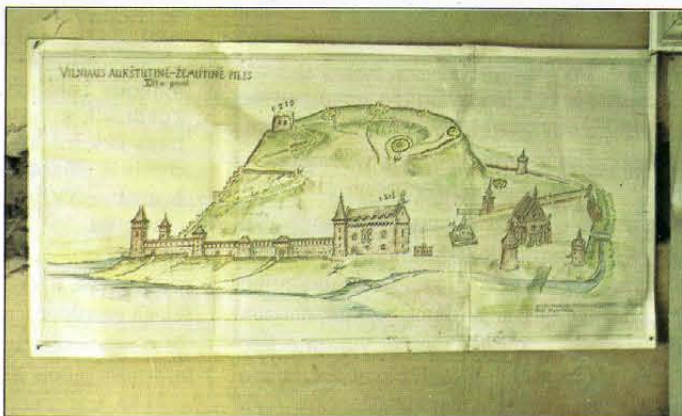
-Konservavome Gedimino pilies vakarinį bokštą, 1960 m. įrengėme muziejų. Ši ekspozicija Vilniaus miesto sve-

čius ir kitus Gedimino pilies lankytojus džiugino iki šių dienų.

-Jūsų albume mačiau Vilniaus pilių maketo nuotrauką.

-Keturiolikto amžiaus Vilniaus pilių maketą pradėjau 1958 m., o nuo muziejaus atsidarymo lig šių dienų jį eksponavo antrame bokšto aukšte. Tuo pat metu Vladas Drėma pagamino septynioliktojo amžiaus maketą, eksponuojamą trečiajame aukšte. Mokslinėse tarybose, aptarimuose susitikdavome. Teko dirbti drauge ir su šviesaus atminimo profesoriumi Paulium Galaune. Domėjaisi Gedimino rūmais, padariau jų rekonstrukcijos eskizus, tyrinėjau pamatus kartu su archeologu Edmundu Skardžium, bet pamačius, kad grūntinis vanduo vakarinį rūmų pamatų kampą sodina žemyn, o ir jų pačių nedaug išlikę,

Sigito kambarėlio sieną puošia jo nupieštos Vilniaus pilyls

idėjos atstatyti rūmus teko atsisakyti. 1975 m. padarėme antrąjį rūmų konservacijos projektą, kuris pagaliau įgyvendintas prieš kelerius metus.

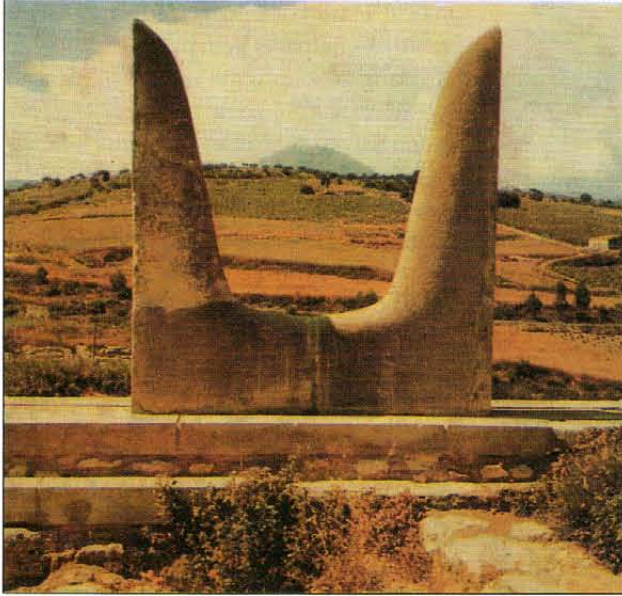
-Kokius darbus dar teko vykdyti?

-Parengiau ir paleidau į gyvenimą Lietuvos nacionalinio muziejaus projektą Gedimino kalno papėdėje, padariau architektūrinius tyrimus ir eskizinius brėžinius Arsenalo atstatymui, kurio projektą parengė Vytautas Žemkalnis-Landsbergis, o galutinai įgyvendino architektas Evaldas Purlys.

-Kaip supratote, kad architektui reikia papildomų žinių?

Dievaitės skulptūrėlė iš Kretos salos

Idos kalno vaizdas pro tauro ragus

-Tyrinėdamas senuosius paminklus, susiduri su daugeliu problemų, susijusių su visais mokslais. Prisireikia ne tik archeologo, bet ir geologo, biologo, chemiko, menotyriminko žinių. Karas visur sugriovė daugelį miestų, ir norint juos atstatyti reikėjo paminklų atstatymo specialistų, teko gilintis.

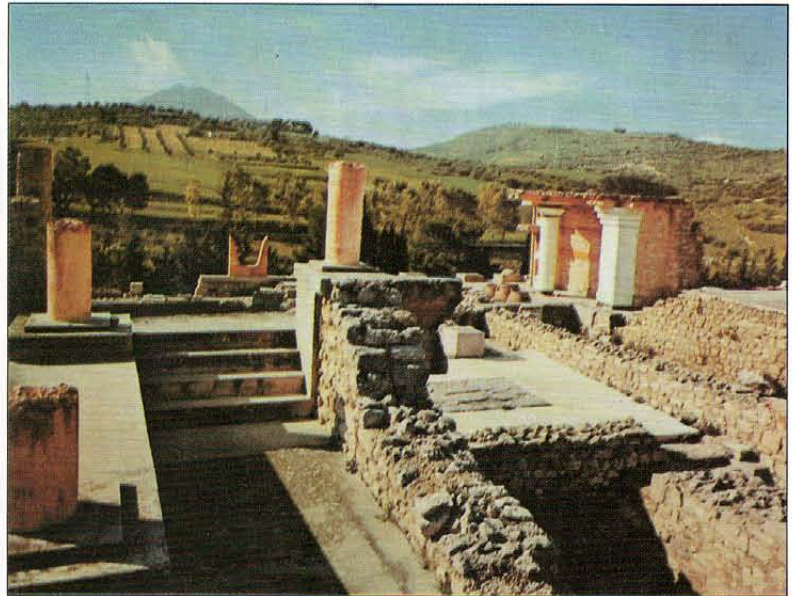
-Bet ir taikos metu pats laikas griaua palikimą. Aiškinantis Gedimino epochą, teko įsigilinti į jo ženklų prasmę. Yra įdomus akmuo su Gedimino stulpais ant Neries kranto. Apie septyniiasdešimtuosius metus tvarkydami dešiniąją Neries krantinę už Žvėryno tilto išardė visą senovinės šventyklos aplinką, skandino akmenis, bet paminklo saugininkai, nors ir pavėluotai, susirūpino. Miške buvusi šventykla, todėl Žvėryno ilgai niekas nejudino. Reikėtų sutvarkyti, kiek tai įmanoma dabar, šventyklos aplinką.

-Peršokdami mokslinio griežtumo rėmus, paieškokime gal ir iš pirmo žvilgsnio, jei ne keistai, tai bent įdomiai atrodančių įvairių senovinių kultūrų sąlyčio taškų.

-Graikiškai Žvėrynas - Paradeisos. Šis žodis turi ir antrąją prasmę - rojus. Rumunų folklore aptinkame, kad į rojų vedė vilkas.

-Įdomi poetiška sąsaja. O kokia Gedimino ženklų prasmė?

-Kretos saloje Knosso pilyje yra mozaikinio tipo patalpos dekoras su stulpų formos atsikartojimu iš 16 amžiaus prieš Kristaus gimimą. Toj pačioj saloj rasta dievaitės skulptūrėlė, tiek rankų ir galvos padėtimi, tiek ir simboliais virš galvos primenantį Idos kalno šventųjų tauro ragų komponavimą. Knosso pilyje ant sienos stovintys iš tašyto akmens pagaminti tauro ragai bei pro juos regimas šventasis Idos kalnas, ant kurio nusileisdavo Dzeusas, tapatus tam pačiam figūrėlės, o taip pat ir stulpų geometriniam vaizdai. Kretos saloje yra minojinės dinastijos laikotarpio trišakių ženklų, kaip ir Vilniuje prieš įėjimą į

Bendras šventyklos Kretos saloje vaizdas Šventaragio rūmus. Mikėnų mieste taip pat buvo surasta tauro figūrėlė su šventuoju kirviu tarp ragų. Taurus - žemdirbių simbolis. Beje, įėjimas į Idos kalną pavadintas Nida.

-Jūs skaitote penkiomis kalbomis. Kaip pramokote graikų kalbos?

-Kada Arsenele 1978 m. aptikau XIII a. pradžios Vilniaus panoramą su graikiškais įrašais, teko paimti į rankas senosios Europos kalbos žodyną.

-Kuo dar įdomi Kretos sala?

-Šalia Knosso rūmų tekančios Kairatos upės pavadinimas reiškia laimingo laiko upę, o dabartinis Nemunas Ptolomėjaus vadintas Chronos, jis įteka į Kuršių marias Mare Curetum prieš Nidą. Chronos yra visos epochos ryjančis laikas - pagrindinis trakų dievas.

-Kuršių marių kraštas lyg savotiškas Viduržemio jūros salos atspindys. Kokie vietovardžiai Kretoje dar įdomūs?

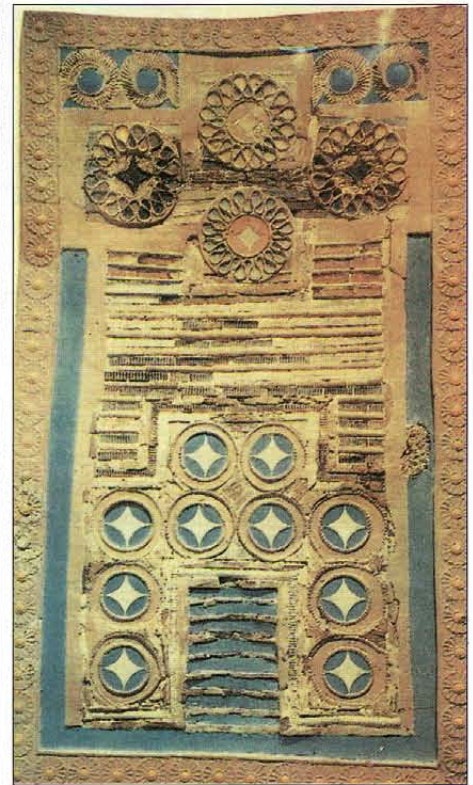
-Netoli Knosso yra Kounavi miesčiukas, kiek toliau - Kounali, kitame salos pakraštyje - Kounoupidiana, netoli jūr - Kounmares. Ir Peloponese yra penkios panašios vietovės: Kounoupia, Kounos, Kounopitsa, Kounina, Kounoupele. Šalia Spartos Kinurijos vietovėje yra mitologijoje Nerimi vadinama vietovė.

-Kretos salos žemėlapyje matosi ir Korakies - skamba kaip Krakės, yra ir Sassalos.

-Pakrantėje - Azogiras, Zerviana. Moustakos - tai mažybinė žodžio Moustos - vestuvėms iškepto pyrago su vynuogėmis pavadinimo forma. Yra Kretoje ir Kapsa, o Lietuvoje Kretuonas. Kylant žemėlapio šiauriam Graikijoje Panetolikos srityje - Proussos, Gardiki miesteliai. Pakrantėje randame ir pavadinimą Strava, o salose Kalivari.

-Kokias prielaidas būtų galima daryti?

-1982 m. statant keltuvą šiauriniame Gedimino kalne buvo aptikta brūkšniuotosios ke-

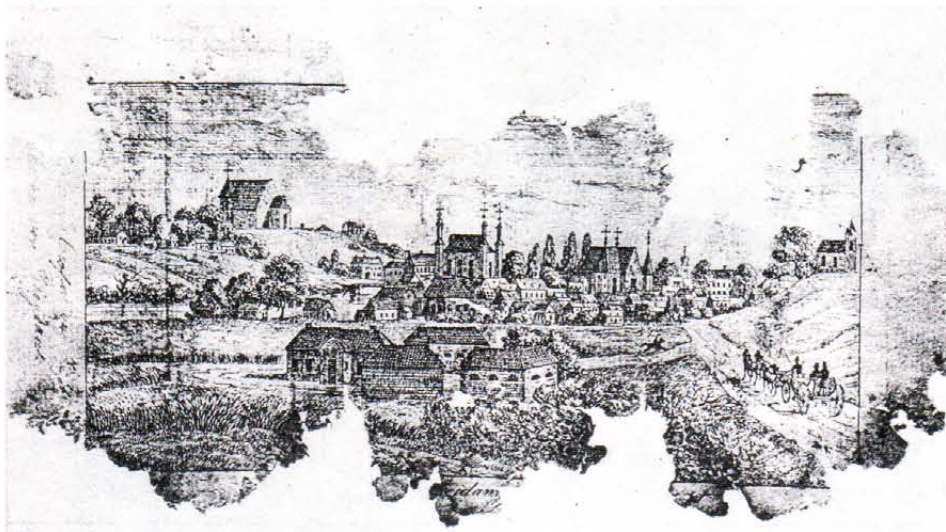
"Zatrichion" (šachmatai) - karališkasis žaidimas. Mozaika iš Knosso pilies, pasukta devyniasdešimt laipsnių. 16 a. pr.Kr.

ramikos, kuri priskiriama žalvario ar net neolito laikotarpiui, o taip pat įtvirtintos gyvenvietės bei šventovės pėdsakų. Tad čia gyventa tuo metu, kai klestėjo antikos kultūra. Aisčių, graikų ir romėnų kultūros neabejotinai susiję. Ir ne taip paprasta padaryti išvadą, kas kam kokią įtaką padarė.

Lietuvoje neseniai sunaikino Kintų pilialknį. Netrukus bausis potvynis užtvindė Nemuno žemupį. Ar neužrūstinome dievų?

-Dėkui už įdomų pasakojimą. Lauksime straipsnio apie Gedimino kalną ir jo aplinką ikiistoriniu laikotarpiu.

KĖDAINIAI ir jų senamiestis

Kėdainiai 18 a. pabaigoje. J. Ozerniovičiaus iliustracija

Kėdainiai - savitas Lietuvos miestas, išsaugojęs įvairių epochų ir kultūrų palikimą

Algirdas Juknevičius

Turtinga jo praeitimi domisi daugelis tyrinėtojų; istorinėje literatūroje ar kituose leidiniuose jie yra paskelbę nemažai straipsnių, kuriuose įvairiais aspektais nagrinėjama miesto praeitis.

Menkiausiai iširtas ir problemiškausias yra miesto įsikūrimo pradžios laikotarpis, nes nuo pirmo vietovės paminėjimo Livonijos kronikoje 1372 m. iki XV a. pabaigos jokių duomenų apie Kėdainingus nėra. Tai, beje, ne vien Kėdainingų, bet ir visų Lietuvos miestų problema, jai išsamiau panagrinėti stokojama rašytinių žinių ir archeologijos duomenų. Pastarųjų trejų metų archeologiniai radiniai Kėdaininguose užpildo dalį rašytinių šaltinių spragų, suteikia vertingų duomenų ne tik apie Kėdainingus, bet ir apie kitų Lietuvos miestų viduramžių gyvenimą.

J. Oksas, remdamasis šiuo metu turimais duomenimis, teigė, kad Kėdainingų atsiradimo ir plėtotės savitumus nulėmė patogi geografinė vieta, derlingas Nevėžio slėnis ir prekybos kelių sankryža, kurioje kryžiuočių keliai iš Vilniaus ir Kauno į Žemaitiją, toliau - į Livoniją ir Prūsiją. A. Miškinis ir H. Grinevičius pabrėžė, kad XV - XVI a. prekybos

kelias iš Vilniaus į Žemaitiją per Kėdainingus buvo gerai prižiūrimas ir saugiausias visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Z. Ivinskis ir P. Dundulis pažymėjo, jog Kėdainingams ne mažiau svarbus buvo Nevėžis, kuris, XIII a. viduryje susikūrus Lietuvos valstybei, tapo dviejų pagrindinių krašto sričių - Žemaitijos ir Aukštaitijos - skiriamąja riba. Dešinioji Nevėžio pusė priklausė Žemaitijai, o kairioji - Aukštaitijai. Pasak A. Tautavičiaus, tikroji etninė žemaičių ir aukštaičių genčių skiriamoji riba V - XII a. buvo šiek tiek į vakarus nuo Nevėžio, dabartinių Krakių apylinkėse. Tačiau, susikūrus valstybei, ypač kovų su vokiečių ordiniais laikotarpiu, Nevėžis tapo lietuvių, žemaičių ir vokiečių nuolatinių ginčų objektu. Žemaičiai dėl ypatingos geografinės krašto padėties, savito politinio ir socialinio gyvenimo nuo pat valstybės susikūrimo stengėsi būti politiškai savarankiški. Kita vertus, vokiečiai, bandydami sau pajungti žemaičius, įrodinėjo, kad dar Mindaugas jiems dovanojęs visą Žemaitiją ir ji nėra Lietuvos dalis. XIII a. pabaigoje kryžiuočių rašytose kronikose pabrėžiama, kad Nevėžis skiria Žemaitiją nuo Lietuvos. Lietuvos valdovai žemaičius tapatino su lietuviais, Vytautas Vokietijos imperatoriui Zigmantui įrodinėjo, kad žė-

maičių žemė yra ta pati Lietuva, o jos gyventojai - tie patys lietuviai.

Daugiau kaip šimtą metų trukę ginčai, lydimi nuolatinių kovų, baigėsi 1398 m. Nemuno Salyno sutartimi, vadinamąja "amžinąja taika", pagal kurią dalis Užnemunės ir visa Žemaitija iki Nevėžio buvo atiduota kryžiuočiams. H. Grinevičius pažymėjo, kad, tvirtindami rytines savo sienas, Nemuno ir Nevėžio santakoje pastatė Goteswerderio pilį, žemiau Josvainių - Kionigsburgo pilį, o Kėdaininguose - vandens malūną. Spėjama, jog kryžiuočiai, bandydami įsitvirtinti ir kairiajame upės krante, pastatė mūrinę Šv. Jurgio bažnyčią. Tačiau šių spėliojimų jokie šaltiniai nepatvirtina.

Kryžiuočiai dažnai priekaištavo Vytautui, kad šis nesilaiko pasirašytos sutarties, ir reikalavo grąžinti per Nevėžį į Lietuvą pabėgusius žemaičių valstiečius. Vytautas savo ruožtu primindavo kryžiuočiams, kad šie neteisėtai sulauko Nemuno ir Nevėžio gabenamas prekes. Galiausiai Vytauto sukurstyti žemaičiai sukilo, ir 1409 m. jo patikėtinis Rumbaudas, su keliais žemaičių bajorais persikėlęs per Nevėžį, nuo Surviliškio ir Krekenavos pradėjo užiminėti sukilusių kraštą. Karams praūžus, Nevėžis ir toliau buvo abiejų krašto sričių politinė ir administracinė siena. Nuo XV a. vidurio Nevėžis skyrė Žemaičių seniūniją ir Trakų vaivadiją, o po Liublino unijos (1569 m.) - Žemaičių ir Trakų kunigaikštystes. Pasak M. Jučo, abi sritys ilgai išlaikė savo politines privilegijas, ir XVII a. dažnai minima "Litva za Newiežą" (Lietuva už Nevėžio) parodo šių sričių išskirtinumą.

Minėtos istorinės aplinkybės ir savitas Kėdainingų išsidėstymas ant abiejų Nevėžio krantų skatino miesto praeities tyrinėtojus hipotetiškai jo pradžios ieškoti ir kairiajame, ir dešiniajame upės krante. XIX a. pab. Kėdainingus aprašęs mokytojas I. Ptaškinas teigė, kad ankstyvoji gyvenvietė kūrėsi dešiniajame upės krante. Jo manymu, šis krantas buvo lėkštesnis, geriau tiko žemdirbystei ir žvejybai. Tarpukario istorikas P. Šinkūnas, plačiai aprašęs Kėdainingus knygoje "Kėdainingų miesto istorija", pirmenybę atidavė statesniam, kairiajam krantui. Jo nuomone, šis krantas labiau tiko gynybai, todėl ant jo pastatyta pirmoji mūrinė Šv. Jurgio bažnyčia, turėjusi gynybinę reikšmę. Pirmenybę kairiajam krantui atidavė istorikas J. Oksas. Jo manymu, XIV a. gyvenvietė buvo tik kairiajame krante, kuriame tuo laiku kryžiuočių minėti prekybos keliai. Autorius spėja, kad prie gyvenvietės būta ir medinės pilies, nes kalva, ant kurios stovi Šv. Jurgio bažnyčia, labai primena piliakalnį.

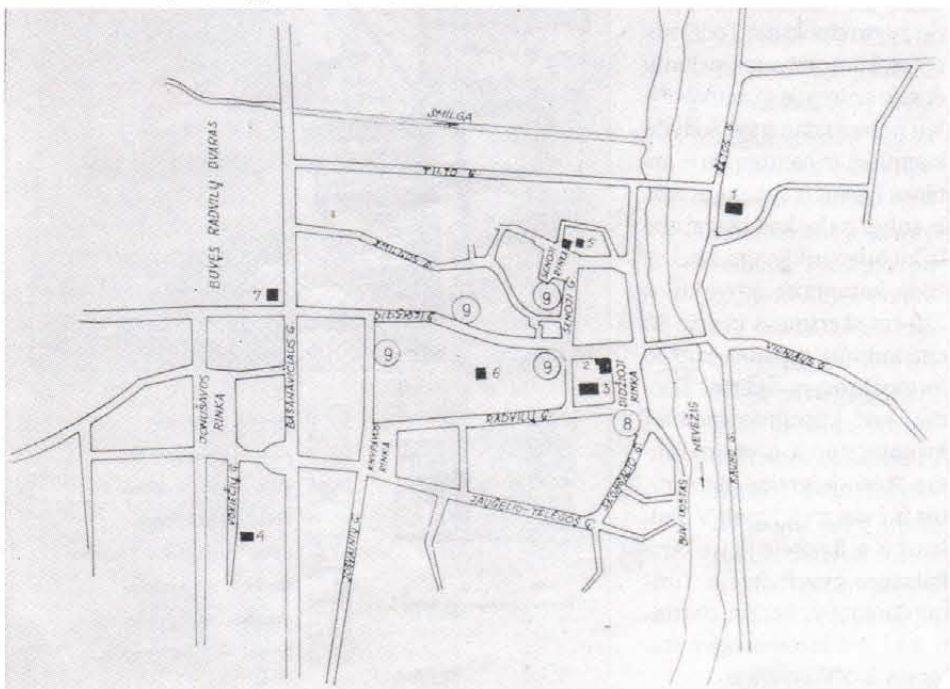
A. Miškinis ir H. Grinevičius, tyrinėję Kėdainingų istoriniu-urbanistiniu požiriu, teigė,

kad gyvenvietė kūrėsi iškart ant abiejų upės krantų. Jų manymu, dešiniajame krante gyveno žemdirbiai ir žvejai, o kairiajame, prie prekybos kelių sankryžos, - amatininkai ir pirkliai. Tačiau autoriai pabrėžė, kad tiksliau į šiuos klausimus gali atsakyti tik archeologiniai kasinėjimai.

Dešiniąją miesto pusę archeologai intensyviai kasinėja jau dešimt metų, tačiau tik per pastaruosius trejus metus, tiriant pietines ir vakarines Didžiosios rinkos prieigas, pavyko aptikti ankstyvosios gyvenvietės liekanas. Atkasti net trys jos medinio užstatymo horizontai parodė, kaip XIV a. pradžioje dešiniojoje Nevėžio pakranteje įsikūrusios žemdirbių sodybos pamažu išaugo į stambią miesto tipo gyvenvietę.

Gyvenvietė įsikūrė XIV a. pradžioje ant užpelkėjusios žemutinės Nevėžio terasos, toje vietoje, kur dabar kertasi Radvilų ir Skongalio gatvės (1 pav.). Tuo metu Nevėžio pakrantė, kurioje atsirado pirmosios sodybos, buvo dviem metrais žemiau už dabartinį paviršių. Atitinkamai gilesnė buvo ir Nevėžio vaga. Nustatyta, kad gyvenvietę iš šiaurės vakarų pusės nuo dabartinio pėsčiųjų tilto per Nevėžį, ištrižai dabartinės Didžiosios rinkos ir toliau - pietvakarių kryptimi, supo status aukštutinės Nevėžio terasos šlaitas. Jis saugojo sodybas nuo vyraujančių šiaurės ir vakarų vėjų. Tuo laiku sodybose, kurių ribas žymėjo žabais išpintos tvoros, stovėjo stačiakampiai mediniai 520 - 600 cm pločio pastatai. Viso jų dydžio nustatyti nepavyko, nes pastatų galai palindę po XIX a. mūriniais pamatais, o sodybų tvoros daug-

1 pav. Kėdainių senamiesčio schema: 1. Šv. Jurgio bažnyčia, 2. Rotušė, 3. Kalvinių bažnyčia, 4. Evangelikų - Liuteronų bažnyčia, 5. Sinagogos, 6. Šv. Juozapo bažnyčia, 7. Cerkvė, 8. XIV a. pradžios - XV a. antros pusės gyvenvietės liekanos, 9. XV a. vidurio - XV a. antros pusės gyvenvietės pėdsakai

2 pav. Kėdainių Didžioji rinka. Tolumoje, už Nevėžio, kairioji miesto dalis, archeologų dar netyrinėta

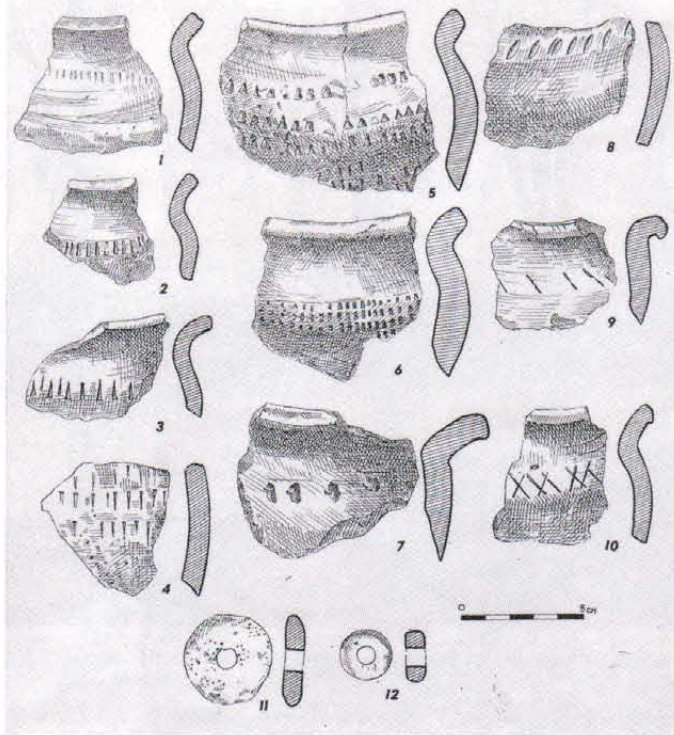
lyje vietų vėliau kasinėjant sunaikintos. Nustatyta, kad tuo metu pastatai turėjo tik vieną patalpą. Jie surešti iš 23 - 25 cm storio apvalių netašytų pušų ir eglių rąstų. Apatiniai rąstų vainikai paguldyti ant žemės. Kad rąstai geriau sukibtų, kampuose, sąsparamose vietose, jų paviršius truputį išskaptuotas. Pastatų viduje ir kiemuose aptikti sudurpėjusių skiedrų ir žievės sluoksneliai paliudijo, kad žievė nuo rąstų buvo šalinama statybos vietoje.

Panašūs iš spygliuočių rąstų ir be pamatų pastatai IX - XIV a. buvo paplitę miškingoje Šiaurės rytų ir Vidurio Europoje. A. Caune,

V. Sedova, E. Zagoralskis, P. Taločkov, R. Baznycz - Gupiniec pažymi, kad tokių pastatų aptinkama kaimyninės Latvijos, Estijos, Šiaurės vakarų Rusijos, dabartinės Baltarusijos, Ukrainos ir Lenkijos gyvenvietėse. A. Tautvičiaus, V. Žulkaus, J. Genio tyrinėjimai rodo, kad Lietuvoje panašių pastatų būta Vilniuje, Kernavėje, Palangoje, Žardės (Klaipėdos raj.) gyvenvietėje. Taigi šiuo požiūriu senųjų kėdainiečių būstai neišsiskyrė iš kitų. Namų grindys buvo iš nuskeltų 30 cm pločio lentų. Tradiciškai lentos suklotos tarp pirmo ir antro rąstų vainiko. Kad po grindimis neprasisverkbtų vėjas ir šaltis, apatinė namų dalis iš lauko pusės buvo išpinta žabais. Tikriausiai tarpas tarp rąsto ir žabų pinučių buvo užpildytas žemėmis. Panašios paskirties, tačiau iš žemių supiltos arba tiesiog paguldytų rąstų užtvartos pamatų išorėje aptinkamos rytų ir vakarų slavų XIII - XIV a. datuojamose gyvenvietėse. Pasak P. Tarasenkos, G. Stichovo, R. Barnycz - Gupiniec, Lietuvoje tokios užtvartos kol kas aptiktos tik Kėdainiuose.

Namai galais rėmėsi į medinę 4 m pločio gatvę, kuri buvo nutiesta Nevėžio link. Skirtingai nuo tuo metu Vilniuje ir Kernavėje buvusių sudėtingesnės konstrukcijos medinių gatvių, Kėdainių gyvenvietės gatvė buvo gana paprasta: užpelkėjusiose daubose apie 30 cm pločio nuskeltos lentos permestos skersai dviejų išilginių rąstų, o sausesnėse vietose - skersai išilginių karčių. Apstatyta buvo tik kairioji gatvės pusė (žiūrint į šiaurę). Dešiniojoje gatvės pusėje, Nevėžio link, pastatų pėdsakų neaptikta. Galimas dalykas, kad gyvenvietėje buvo tuščių, neužstatytų sklypų.

Sodybų kiemuose ir namų viduje aptik-

3 pav. Radiniai iš pirmosios gyvenvietės

ti daiktai liudija, kad gyventojai vertėsi natūraliu ūkiu - žemdirbyste ir gyvulininkyste. Tuo laiku Lietuvoje auginta daug grūdinių ir ankštinių kultūrų - rugių, kviečių, avižų, sorų, pupų, žirnių. L. Daugnora, tirdamas gyvulių kaulus, nustatė, kad senieji kėdainiečiai daugiausia augino stambius raguočius, mažiau - arklius, kiaules, avis, ožkas. Kasinėjimų metu dažniausiai aptikti radiniai - žiestų puodų šukės.

Puodai daugiausia papuošti trikampių arba stačiakampių įkartinėlių ornamentais (pav. 3: 2 - 4). A. Žalnierius rašė, kad analogiškai ornamentuoti puodai buvo aptikti Kauno pilyje, sluoksniuose, susidariusiuose iki jos sugriovimo 1362 m. Kiti puodai dekoruoti išpaustų duobučių, skersinių kryžtuku, įstrižių įkartinėlių ornamentais (pav. 3: 9 - 10). Panašiai ornamentuoti puodai XIII - XIV a. buvo paplitę beveik visoje Lietuvoje. Kad gyventojai palaikė prekybinius ryšius su tolimesniais kaimynais, liudija vienoje sodyboje aptiktas rausvo šiferio verpstukas (pav. 3: 11). Žinoma, kad Lietuvoje rausvo šiferio žaliavos nėra. Pagrindiniai šio mineralo klodai slūgso Ukrainoje prie Ubartės upės. Patys verpstukai buvo gaminami Volynės mieste. Iš ten tikriausiai ir buvo atgabenti į Kėdainius. Tuo laiku šie verpstukai buvo gana brangūs, todėl buityje dažniau buvo naudojami kalkakmenio arba iš molio pagaminti verpstukai (pav. 2: 12).

Pirmosios gyvenvietės sodybose degėsių ar ryškių sugriovimo pėdsakų neaptikta. Matyt, ji sunyko palaipsniui. Pirmosios vietoje

XIV a. pabaigoje įsikūrė antroji gyvenvietė, kurios užstatymo planas nepasikeitė. Sodybų ribas žymėjusios žabų tvoros išliko toje pačioje vietoje. Stačiakampiai mediniai 450 - 550 cm pločio namai surešti ankstesniųjų vietoje. Jie galais rėmėsi į tą pačią, tik naujai lentomis perklotą gatvę (pav. 4). Apatiniai namų rąstų vainikai surešti iš apvalių netašytų 23 - 25 cm storio spygliuočių medžių. Sausesnėse vietose apatiniai rąstų vainikai paguldėti ant žemės. Užpelkėjusių daubų vietoje namai stovėjo ant polių. Kad naujai nenuslinktų į šoną, kampų išorėje jie

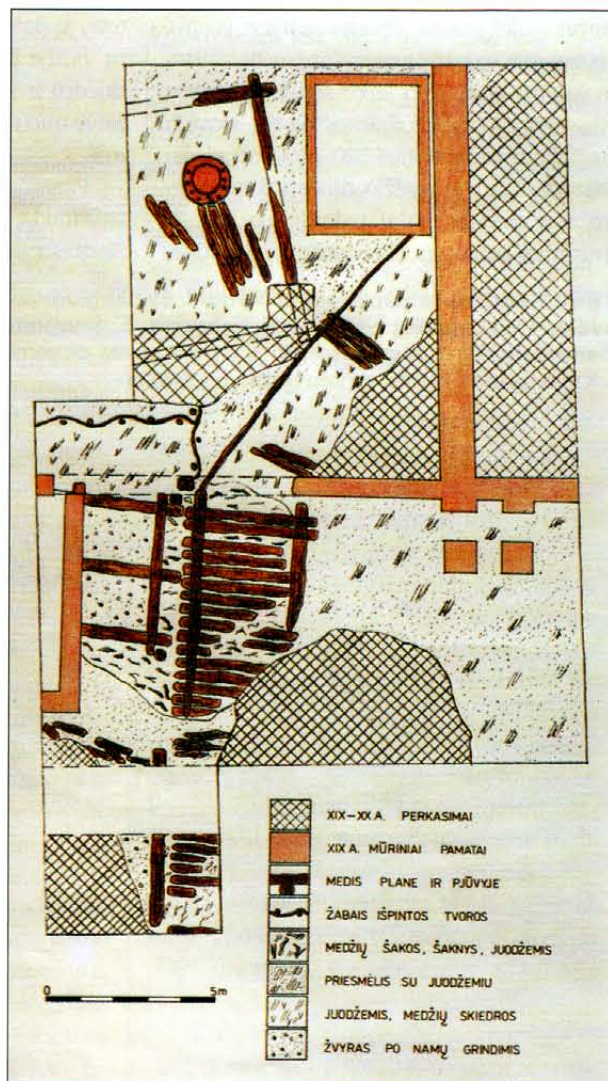
buvo sutvirtinami žemės sukaltais tašytų ažuolų stulpais. Panašiai sutvirtinta ir medinė gatvė. Beje, ankstesnėje gyvenvietėje taip pastatytų namų neaptikta. Spėjama, kad tuo laiku atvėsus orams užpelkėjusios daubos vėl pradėjo drėkti, ir gyventojai buvo priversti namus statyti ant polių.

Namų grindis, suklotas tarp I ir II rąsto, nuo drėgmės, vėjų ir šalčio saugojo po lentomis paskleistas 20 cm storio žvyro sluoksnius. Todėl minėtos žabų užtvartos pamatų išorėje antroje gyvenvietėje jau nebuvo daromos. Sodybų kiemuose ir namų viduje aptiktos lygaus ir skaidraus stiklo šukės rodo, kad langai tuo laiku buvo stiklinami. Namus šildė kampuose stovėjusios 130 cm skersmens ir apie 80 cm aukščio molinės kupolo formos krosnys - židiniai. Žinoma, kad kupolinės molinės krosnys, nuo X a. pasirodžiusios Polesėje, greitai plito į rytus ir į vakarus. Pasak V. Žulkaus, X a. II pusėje jų jau būta Palangos gyvenvietėje. Turimi duomenys leidžia tvirtinti, kad šios krosnys buvo statomos ir XV amžiuje.

Gyventojai ir toliau vertėsi žemdirbyste bei gyvulininkyste. Tačiau sodybose aptiktos būtines keramikos šukės liudija, kad gyvenvietėje būta ir tikrų amatininkų. Puodų sienelės plonesnės, pakraštėliai įvairesni ir kruopščiau padaryti. Amatininkystės požymiai pastebimi puodų puošyboje. Palyginti su ankstesnėmis gyvenvietės puodais, ji ne tokia įvairi, vyrauja horizontalių linijų arba bangelių ir linijų ornamentai (pav. 5). Žiedžiant tobulėsius puodus ir didesnę jų kiekį, puošybai buvo skiriama mažiau dėmesio.

Pagoniškąją gyventojų tikėjimą atspindi vienoje iš sodybų aptikti daiktai, skirti aukojimui. Po namo apatinio rąsto vienas šalia kito buvo padėti skandinaviškos kilmės plačiašašmenis kirvis, paženklintas šuoliuojančio elnio monograma, du geležiniai raktai, skersiniu kryželiu paženklinta puodo šukė ir kiaulės žandikaulis (pav. 6). Žinoma, kad visuose Europos kraštuose nuo pirmykštės bendruomenės iki vėlyvojo feodalizmo namo pamatams buvo skiriama ypač daug dėmesio. Tikėta, kad, po pamatais padėjus auką, namas ir jo gyventojai bus apsaugoti

4 pav. Antroje gyvenvietėje atkastų medinių pastatų liekanų planas

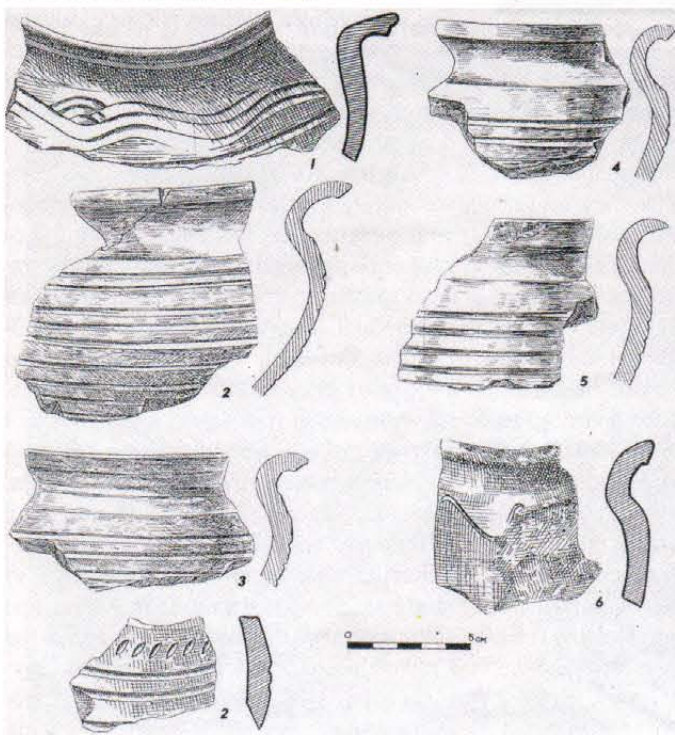

nuo įvairių nelaimių. Dažniausiai buvo aukojamos arklių, šernų, kiaulių kaukolės ir įvairūs namų apyvokos daiktai. Lietuvoje pagoniškojo tikėjimo relikvai aptinkami net XX a. pradžioje statytuose pastatuose. Kai kurių pastatų apatiniai rąstai kampuose kirviu būdavo paženklinami skersiniais kryžiukais. Į iškirštą kryžiuką buvo įdedama įvairių šventintų ir nešventintų žolynų arba graudulinės žvakės gabaliukų. V. Čiubirinsko nuomone, tikėta, kad tokiu būdu pastatas bus apsaugotas nuo žaibų ir gaisro. Kėdainių gyvenvietėje po namo pamatais aptikta skersiniu kryželiu paženklinta puodo šukė liudija, kad ši tradicija siekia XIV a.

Pamažu sunykusios antrosios gyvenvietės vietoje XV a. viduryje išsikūrė trečioji, kuri, kaip parodė praėjusių metų archeologiniai kasinėjimai, greitai plėtėsi į vakarus ir pasiekė dabartinę Josvainių gatvę (žr. senamiesčio schema, 1 pav.). Tuometinės gyvenvietės užstatyme ir žmonių gyvenimoje pastebimi ryškūs pokyčiai, susiję su ūkinės veiklos pagyvėjimu, platesne amatų specializacija ir prekinių - piniginių santykių užuomazgomis.

Namai išsidėstę prie gatvių ir siaurų, vos dviejų metrų pločio, medinių skersgatvių. Jie jau statyti ant išilginio akmenų pamato arba turėjo po vieną stambesnę kampuose padėtą akmenį. Sodybų ribas žymėjo žabais išpintos tvoros. Kiemuose aptiktos raudonos spalvos plytų nuoskalos rodo, kad namų statyboje buvo naudotos ir plytos (pav. 4). Tuo laiku Kėdainiuose mūrinių gyvenamųjų namų dar nebuvo. Spėjama, kad plytos galėjo būti panaudotos fachverkinių pastatų sta-

5 pav. Antroje gyvenvietėje rasta keramika

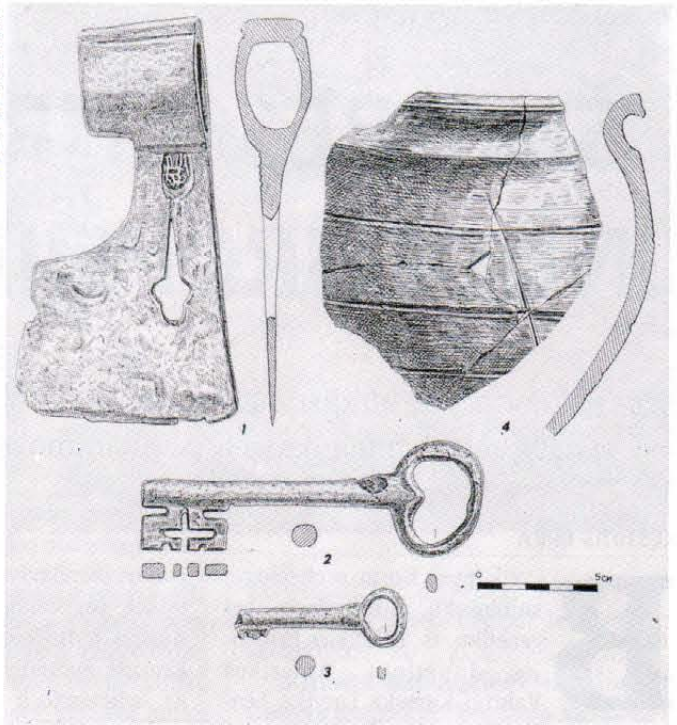

Piešė V. Laužadienė

tyboje. A. Caune, A. Tautavičius rašė, kad tokie pastatai XIV - XV a. statyti Rytų ir Vidurio Europos miestuose, taip pat ir Vilniuje. Tikėtina, kad fachverkinį pastatą galėjo pasistatyti vienas ar kitas turtingesnis Kėdainių pirklys, juolab, kad, pasak D. Puodžiukienės, XVII a. tokių pastatų būta vokiečių apgyvendintoje Kėdainių Janušavoje. Iki šių dienų Kėdainių Skongalio rajone yra išlikę keli XIX a. pastatyti fachverkiniai sandėliai.

Namus šildė kampuose stovėjusios didelės, 180 cm skersmens, molinės kupolo formos krosnys. Krosnies griuvenose aptiktos puodyninių koklių su kryžminėmis angomis šukės rodo, kad stant krosnis, jau buvo naudojami ir kokliai. A. Swiechowska, V. Nekuda, J. Richterova rašė, kad panašius puodyninius koklius Vokietijos, Čekijos, Vengrijos, Lenkijos miestų amatininkai pradėjo gaminti XIV a. Nuo XV a. vidurio juos jau gamino Vilniaus, Kauno, Kėdainių amatininkai. Vienoje iš sodybų aptiktas plokštinio koklio fragmentas, kurio plokštėje lazdele įbrėžtas geometrinis rombų ornamentas. Tai - ankstyviausias tokio tipo dirbiny, aptiktas Lietuvos periferijos senamiesčiuose. Jis rodo, kad nuo XV a. vidurio miestelėnai krosnis dekoruodavo ir plokštiniais kokliais. Tuo laiku buityje buvo naudojami įvairūs vietinių meistrų ir kaimyniniuose kraštuose pagaminti indai: puodynės, ašočiai, lėkštės, taurės, dubenys. Kai kurie jų buvo glazūruoti žalia ir ruda spalva. Turtingesni miestelėnai naudojo brangesnius plokštesnius baltos molio indus. Juos vietiniai pirkkliai gabendavo iš Lenkijos ir Vokietijos miestų.

Ūkinės veiklos

6 pav. Aukojimui skirti daiktai iš antrosios gyvenvietės

pagyvėjimą ir vyravusius prekinis - piniginius santykius atspindi vienoje sodyboje rastas pirmųjų lietuviškų monetų lobis. Jis buvo paslėptas puodkoklių krosnyje. Aptiktos monetos buvo sulipusios į tris ritinėlius, apdegusios ir pažaliavusios. Iš viso lobį sudarė 68 sidabrinės monetos, kurių vienoje pusėje pavaizduotas Vytis su raiteliu, jojančiu į kairę, kitoje - Gedimainaičių stulpai. Numizmatai V. Aleksiejūnas ir E. Ivanauskas jas priskiria III tipo atmainai C. I. Šias monetas XV a. II pusėje kaldino Lietuvos Didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Kazimieras Jogailaitis. Tai - stambiausias šio tipo monetų lobis, aptiktas Lietuvos archeologiniuose kasinėjimuose.

Taigi nuo XV a. vidurio staigus gyvenvietės plėtimasis vakarų kryptimi ir jos gyventojų ūkinės veiklos suaktyvėjimas rodo, kad tuo laiku dešiniajame Nevežio krante, istorinės Žemaitijos pusėje, jau būta stambios miesto tipo gyvenvietės, kurios gyventojai vertėsi amatais ir prekyba. Jano Długoszo "Lenkijos istorijoje" paminėtas "oppidum Kieidany" rodo, kad XV a. pabaigoje Kėdainiuose jau būta miesto. Kol kas neišku, kaip augo istorinės Aukštaitijos pusėje buvusi kairioji miesto dalis. Ji archeologų netyrinėta. Ankstyvosios Kėdainių praeities požiūriu ši miesto dalis yra net įdomesnė už dešiniąją. Juk neatsitiktinai joje ant spėjamo piliakalnio XV a. viduryje pastatyta mūrinė Šv. Jurgio bažnyčia, o jos pašonėje ant status Varlupio upelio kranto - pirmasis Radvilų dvaras. Kai bus ištirta ir ši miesto dalis, turėsime gana išsamią Kėdainių ankstyvosios raidos sampratą.

ŠIAURĖS EUROPOS INDOEUROPĖJIMAS

Senojo kontinento kultūrų susidarymas, jų šaknys ir tarpusavyo sąveika tebedomina daugelį pasaulio mokslininkų

KĘSTUTIS URBA

Bveik pusė šimto archeologų, kalbininkų, antropologų bei genetikų iš Didžiosios Britanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Latvijos, Lenkijos, Norvegijos, Rumunijos, Rusijos, Suomijos bei Lietuvos dalyvavo konferencijoje, skirtoje Marijos Gimbutienės atminimui. Ji įvyko 1994 m. rugsėjo 1-7 dienomis viename žymiausių baltistikos centrų - Vilniaus universitete. Iškilmingame šio tarptautinio forumo atidaryme Mažojoje auloje dalyvavo keletas šimtų klausytojų, juos maloniai nuteikė ne tik šeimininkų pasakytos sveikinimo kalbos ir linkėjimai, bet ir vargonais, violončele bei varpais atlikta Broniaus Kutavičiaus "Prutena" bei pademonstruota videojuosta apie vasario mėnesį į amžinybę išskeliamą archeomitologijos pradininkę - Mariją Gimbutienę.

Konferencijos metu buvo perskaityta 16 archeologijos, 12 antropologijos, 12 lingvistikos, 3 mitologijos ir 1 filosofijos pranešimas; pagrindinės jų mintys išdėstytos prieš pat konferenciją pasirodžiusiose tezėse. **Irena Balčiūnienė** papasakojo apie kol kas anksčiausią odontologinę medžiagą Lietuvoje iš mezolito laikų, kuri yra Centrinės Europos tipo. Pranešėjos nuomone, pirmieji baltai Lietuvoje - Pamarių kultūros (III tūkst. pr. Kr.) nešėjai - pagal odontologinį tipą nesiskyrė nuo lokalinės neolito kultūros atstovų, anksčiau gyvenusių Lietuvos teritorijoje. **Arūnas Barkus** nušvietė tyrimus, atliekamus pagal naują odontologinę programą, kuri apima net 100 požymių. Jis pažymėjo, kad lietuvių odontologinis tipas yra gana homogeniškas. **Gintautas Česnys** pranešimų cikle ("Baltų ant-

ropologinis substratas", "Vakarų baltų ištakos antropologiniu požiūriu", "Mongoloidinės priemaišos skandinavų neolitinėse kaukolėse?") išdėstė pagrindinius su baltų etnogeneze susijusius antropologinius klausimus. Kirsnos kaukolė maždaug iš 7-6 tūkstantmečio pr. Kr. laikotarpio ir Spigino kapų palaikai iš maždaug 6 tūkst. pr. Kr. atitinka senosios Europos tipą, Baltijos pajūriu pasiekusį mus iš

Konferencijos prezidentas prof. Gintautas Česnys

Vakarų Europos. Neolito medžiaga kiek skiriasi nuo mezolito. Tai galėjo būti natūralus atskirų tipų maišymosi mezolito laikotarpiu padarinys. Antra vertus, negalima neigti Centrinės Europos poveikio Lietuvos bei Prūsijos gyventojams. Pranešėjas pabrėžė, kad orientolinių elementų vaidmuo baltų antropologinėje medžiagoje tebėra problematiškas. Iš antrojo pranešimo paaiškėjo, kad vėlyvojo neolito Pamarių kultūros atstovai sudarė pagrindinę geležies amžiaus prūsų ir kuršių bei jotvingių antropologinį komponentą. Pastariesiems nemažą įtaką turėjo vėlesnės ateivių bangos. Viduramžiais vyko germanų invazijos sąlygotas gana intensyvus įvairių genčių maišymasis. Kaukolių parametru analize leidžia teigti, kad Latvijos kuršiai tapo artimesni žemgaliams, žemaičiams ir net latgaliams. Paradoksalu, tačiau Lietuvos kuršiai atrodo kur kas artimesni Rytų aukštaičiams nei žemaičiams, gyvenusiems greta jų. Taigi atskiri proindoeuropiečių ir indoeuropiečių

komponentai bei intensyvi viduramžių migracija buvo pagrindiniai faktoriai, nulėmę vakarų baltų kilmę.

Trečiajame pranešime buvo paliestas metodologinis klausimas apie veido profiliuotės reikšmę nustatant rytietišką priemaišą europidų populiacijose. 77 neolitinėse kaukolių iš Švedijos bei Danijos analizė rodo, kad nors Gotlande ji ir galima, tačiau visai abejotina pietvakarių Švedijoje ir ypač Danijoje.

Mikola Čmykovo savo tezėse pažymėjo, kad indoeuropiečiai plito Holoceno epochoje, pradedant mezolitu ir baigiant viduramžiais. Jų ekonomika formuotis pradėjo labai anksti - prijaukinus jautį, o pagrindinis kosmologinis Zodiako ženklas - Tauro galva. Ikinolitinės - neolitinės kultūros Dunojaus baseine, Anatolijoje ir pietų Ukrainoje turėjo pagrindinius indoeuropiečių bruožus. Autoriaus nuomone, virvelinės keramikos kultūros populiacija tapo indoeuropietiška tik 18 a. pr.Kr., o indoeuropiečiai okupavo Baltijos kraštus ne anksčiau kaip vėlyvojo bronzos ar ankstyvojo geležies amžiaus pradžioje.

Pavelas Doluchanovas pranešimo tezėse "Archeologija, lingvistika ir šiaurės rytų Europos indoeuropėjimas" pabrėžė, kad prieš 40 - 10 tūkstančių metų egzistavo dvi "suprakultūrinės" bendrijos - periglacialinė ir viduramžių provincijos. Pirmoji jų atitinka proto Uralo šeimą, antroji turėjo baskų - kaukazičių grupių elementų. Pasak Colin Renfrew darbu (1987), kuriuose rašoma, kad indoeuropiečių kalbų plitimas yra susijęs su perėjimu prie žemdirbystės prieš 10 tūkstantmečių, šis plitimas, priešingai pažangios bangos teorijai, vyko "mainų tinklų" keliu. Ankstyvosios puodų gamintojų grupės Rytų Europos srityse (Bug-Dniestro, Dnepro-Doneco, Nemuno ir Narvos kultūrose) pasirodė prieš 5-6 tūkstantmečius, o virvelinės kultūros plitimas, pakeitęs ankstyvasias gyvulių augintojų bendrijas, prieš 4500 - 4000 metų konsolidavo Šiaurės Rytų Europą, skatindamas indoeuropiečių kalbos plitimą tarp heterogeniškų bendrijų.

Algirdas Girininkas pranešime "Narvos kultūra ir baltų kultūros šaknys" kritikavo įsigalėjusią tezę, kad baltiškiosios kultūros susiformavo palyginti vėlai: paskutiniame trečiojo tūkstantmečio pr. Kr. ar antrojo tūkstantmečio pradžioje. Klasikiniu tampantis aiškinimas, kad baltų pirmtakai minėtu laiku atėjo prie rytinės Baltijos iš pietų ir pietvakarių, susimaišė su vietiniais gyventojais ir juos pavergė, turi būti gerokai pakoreguotas.

Narvos kultūra buvo pagrindinė Rytų Pabaltijo kultūra per visą neolitą ir ankstyvąjį žalvario amžių. Šios kultūros ištakos siekia mezolitinę Kundos kultūrą. Jos šaknys siejasi su Maglemozine - Kungemozine ir Svidrių tipo kultūromis. Pradedant viduriniuoju neolitu dvi Narvos kultūros sritys, besiskiriančios kaimyninių kultūrų įtaka (Šukinė - duobelinė keramikos kultūra rytinėje Pabaltijo dalyje ir Piltu-

vėlinių taurių ir Rutulinių amforų, bei Virvelinė pietvakarinėje Pabaltijo dalyje), prisidėjo prie Rytų ir Vakarų baltų kultūrų susidarymo proceso.

Rytinėje Pabaltijo dalyje nuo ankstyvojo neolito periodo neaptinkama naujos archeologinės kultūros, galėjusios pakeisti Narvos kultūrą, pėdsakų. Čia vyko lėta dvasinių bei materialinių procesų raida. Pietvakarinėje šios kultūros - šiaurės ir pietų indoeuropiečių sąlyčio teritorijoje, vėlyvajame neolite išsivystė Pamarių kultūra, tačiau nėra galimybių atsekti šios kultūros sąryšio su Vakarų baltų pilkapių, taip pat ir Brūkšniuotosios keramikos kultūromis. Dėl šios priežasties Pamarių kultūra negali būti baltų kilties pagrindas. Senajame žalvario amžiuje Narvos kultūros įtakoje formavosi Brūkšniuotosios keramikos kultūra, kuriai įtakos turėjo Narvos kultūra. Negalima teigti, kad Brūkšniuotosios keramikos kultūros susidarymui didžiausią poveikį padarė Virvelinės keramikos kultūra. Pastaroji, atklydusi į pietvakarinę Narvos kultūros teritoriją, paliko nežymią įtaką.

Aleksanderis Kosko savo tezėse "Vyslos - Dnepro subneolitinių kultūrų bendrija" pateikė naują miškingų Rytų Europos žemių kultūrų raidos koncepciją, paremtą bendruomeninių tradicijų perėmimu ir dvejopomis migracijomis.

Ilzės Luozės nuomone, tikėtina, kad Šiaurės Baltarusijos ir Šigiro bei kitos kultūros atspindi pokyčius suindoeuropėjusiose teritorijose jau po Virvelinės keramikos kultūros egzistavimo. Tikriausiai jos priklausė vienam kultūriniam ratui, tolesniame indoeuropėjimo procese atskyrusiam Rytų ir Vakarų baltus, ir apibrėžė pastarųjų gyvenamąją teritoriją antrame tūkstantmetyje pr. Kr.

James Mallory pranešimas "Indoeuropiečių protėvynės problema: laiko indėlis" skir-

Konferencijos dalyviai

tas metodologinėms chronologijos problemoms. Jis pabrėžė, kad lingvistiniai metodai naudojami nustatyti vienos ar kitos kalbos vartojimo laikui nustatyti, yra tokie paviršutiniški, kad juos galima "pritempti" prie bet kurios archeologinės situacijos. Bet kurio kultūrinio žodyno nauda gerokai priklauso nuo lingvistinės divergencijos datos, o pastarosios nustatymas priklauso nuo kultūrinio žodyno. Šio priežastinio rato ir "tamsiųjų amžių" protoindoeuropiečių būtyje padariniai ryškiai pastebimi aiškinantis lingvistinius bei archeologinius Šiaurės ir Centrinės Europos sąryšius.

Algimantas Merkevičius nušvietė vakarinių ir rytinių baltų laidojimo būdą žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuje. Jis pabrėžė, kad baltų gentys, gyvenusios plačioje teritorijoje, be dvasinės bei materialinės kultūros bendrybių, turėjo ir kai kurių skirtumų. Vakarinius baltus paveikė ateiviai iš kaimyninių vakarinių kraštų, gabenę žalvario dirbinius, kurių rytinėje Pabaltijo dalyje aptinkama kur-

kas mažiau. Mirusiųjų deginimo paprotys rytinius baltus pasiekė taip pat daug vėliau nei vakarinius.

Rimutė Rimantienė ir Gintautas Česnys pranešime "Bendrasis virvelinės keramikos horizontas (A-horizontas) bei Pamarių kultūra" aptarė jau penktą dešimtį metų archeologų diskutuojamą klausimą apie virvelinės keramikos bei su ja susijusių dirbinių bendrybes įvairiose indoeuropietiškos kultūrose. Vadinamasis A horizontas ypač ryškus gausioje Šventosios 1A gyvenvietės medžiagoje.

Ilga Zagorska, aptardama pirmųjų Latvijos gyventojų kultūrinę tradiciją, pažymėjo, kad jos teritorijoje randamų kaulinių ir raginių žeberklų paplitimas visoje Šiaurinėje Europoje rodo Arensburgo bei Madleno kultūrų pėdsakus. Latvijos teritorijoje buvo šiaurinė Svidrių kultūros riba, kuri žymi vėlyvojo paleolito šiaurinėje Europos dalyje tradicijas.

Archeologų pranešimus konferencijoje gražiai papildė etnologų, lingvistų, genetikų darbai, kurie, tikėkimės, ateityje padės sukurti ne tik gerai pagrįstą baltų etnogenėzės, bet ir visos Šiaurės Europos indoeuropėjimo teoriją.

Konferencijos dalyviai aplankė Vilniaus dailės akademiją, gėrėjosi Vilniaus senamiesčiu, Žemutinėje pilyje klausė senovinės muzikos ansamblio "Banchetto musicale", o Filharmonijoje bei Medicinos fakultete - ir folkloro koncertų, susipažino su Trakų pilimi bei kasinėjimais Kernavėje. Konferencijos rėmėjai - Atviros Lietuvos fondas, A.Richardas Diebold, Jr. iš JAV, Kalifornijos bei Vilniaus universitetai, Vilniaus dailės akademija bei Lietuvos kultūros fondas. Uždarymo metu vienas iš konferencijos organizatorių - Medicinos fakulteto dekanas prof. Gintautas Česnys padėkojo konferencijos dalyviams už įdomius pranešimus, o svečiai, gardžiuodamiesi lietuvišku midumi, pasidžiaugė, kad tęsiami tyrinėjimai, prieš penketą metų nušviesti Dubline, o Lietuvoje šiltas ne tik rugsėjis, bet ir žmonių šypsena.

Prof. Martin E. Huld (Los Angeles) taria baigiamąjį žodį

ŽIEDŲ IŠ XIV-XVII a. TIPOLOGIJA IR

(Tęsinys. Pradžia - "Baltų archeologijos" Nr.3)

Baltai, kaip ir kiti Europos kraštų gyventojai, mėgo puošti žiedais

EUGENIJUS SVETIKAS

II tipas - skardiniai žiedai

II tipui priskirti žiedai padaryti iš plokščios skardinės juostelės, kuri viduryje paplatinta ir yra rombo arba ovalo formos, o galai susiaurinti, kartais nusmailinti. Priekinė paplatintoji dalis ornamentuota. Literatūroje jie vadinami taip: žiedai paplatintais priekiais, padarytais iš žalvarinės juostelės, kurios vidurys turi rombo formą (V. Urbanavičius, 1967, p. 62); žiedai paplatinta priekine dalimi (V. Urbanavičius, 1970, p. 25 - 26); žiedai rombinėmis priekinėmis dalimis, plokšti, skardiniai (V. Urbanavičius, 1979, p. 146); sukeistais galais, rombine priekine dalimi, (V. Urbanavičius, S. Urbanavičienė, 1988, p. 56); žiedai paplatinta priekine dalimi, kuri ornamentuota kombinuotomis zigzaginėmis arba įstrižinėmis linijomis (O. Kuncienė, 1979, p. 94); žiedai sukeistais galais, plokšti, skardiniai, rombinėmis priekinėmis dalimis (A. Varnas, E. Ivanauskas, 1987, p. 30 - 31). Patogesnis būtų trumpas pavadinimas, todėl siūlytume skardinių žiedų terminą, kuris gana aiškiai ir nusako tipinį požymį.

37 kapinynų 182 kapuose rasti 338 antrojo tipo žiedai. Dažniausiai šio tipo žiedų aptinkama Žemaitijos kapinynuose - 18 kapinynų (beveik pusė kapinynų) 136 kapuose (74,7 procentai visų kapų su II tipo žiedais) - rasti 284 žiedai (84 procentai visų II tipo žiedų): *Akmenių 2 k. - 10 ž., Aleknu 6 k. - 8 ž., Arglaičių 2k. - 5 ž., Griežės II k. - 3 ž., Jakštaičių 51 k. - 91 ž., Jonelaičių 1 k. - 2 ž., Kartenos 2 k. - 2 ž., Kybartiškės 1 k. - 1 ž., Mažeikių 1 k. - 1 ž., Paežerio II k. - 30 ž., Papelkių 1 k. - 1 ž., Paprūdžio 4 k. - 10 ž., Pribitkos 34 k. - 79 ž., Pumpurų 1 k. - 1 ž., Šapnagių 1 k. - 3 ž., Šlapgirės 10 k. - 23 ž., Varnių 2 k. - 3 ž., Žalakių 5 k. - 11 ž.*

Dubysos - Nevėžio tarpupio 3 kapinynų 4 kapuose - 5 žiedai: *Kriemalos 2 k. - 2 ž., Ruseinių 1 k. - 2 ž., Šulaičių 1 k. - 1 ž.*

Centrinės Lietuvos 5 kapinynų (prie jų priskirtas ir Pastrėvio) 14 kapų - 19 ž.: *Karmėlavos 3 k. - 3 ž., Pastrėvio 1 k. - 2 ž., Radikių 1 k. - 1 ž., Rumšiškių 6 k. - 10 ž., Skrebinų 3 k. - 3 ž.*

Aukštaitijos 9 kapinynų (prie jų priskirti ir Sariai) 20 kapų - 21 žiedas: *Ažugirių 1 k. - 1 ž., Bečių 4 k. - 4 ž., Liepiniškių 3 k. - 4 ž., Narkūnų 2 k. - 2 ž., Obelių 5 k. - 5 ž., Pušalotų 1 k. - 1 ž., Riklikų 1 k. - 1 ž., Sarių 2 k. - 2 ž., Tulpiakiemio 1 k. - 1 ž.*

Pietų Lietuvos dviejų kapinynų 8 kapuose rasta 10 žiedų: *Alytaus 2 k. - 4 ž., Bazorų 6 k. - 6 ž.*

II tipo žiedai kartu su kitų tipų žiedais įdėti į 77 kapus iš 182 (daugiausia Žemaitijos kapinynuose - 63 k., centrinės Lietuvos - 8 k., Aukštaitijos ir pietų Lietuvos - po 3 k.).

Žemaitijos kapinynai. Po dešimt žiedų įdėti į tris kapus: *Pribitkos k. 2* - šeši II tipo kartu su dviem I tipo 1 atmainos ir dviem 3 atmainos; *Jakštaičių k. 39* - penki II tipo kartu su trimis I tipo 1 atmainos ir dviem III tipo 1 atmainos; *Pribitkos k. 57* - penki II tipo kartu su vienu I tipo 1 atmainos, vienu 2 atmainos, vienu 4 atmainos, vienu III tipo 1 atmainos ir vienu pavieniu A žiedu.

Aštuoni žiedai buvo dviejuose kapuose: *Pribitkos k. 60* - šeši II tipo kartu su vienu I tipo 3 atmainos ir vienu III tipo X atmainos žiedu. **Sep-tyni žiedai** rasti trijuose kapuose: *Jakštaičių k. 41* - šeši II tipo kartu su vienu I tipo 3 atmainos; *Pribitkos k. 58* - trys II tipo kartu su vienu I tipo 1 atmainos, vienu 3 atmainos ir dviem III tipo 1 atmainos; *Pribitkos k. 18* - du II tipo kartu su penkiais III tipo 1 atmainos žiedais. **Šeši žiedai** - trijuose kapuose: *Jakštaičių k. 173* - trys II tipo kartu su vienu I tipo 1 atmainos ir dviem III tipo (po vieną 1 ir X atmainos); *Pribitkos k. 47* - trys II tipo su dviem I tipo 1 atmainos ir vienu III tipo 1 atmainos; *Pribitkos k. 9* - keturi II tipo kartu

su vienu I tipo 1 atmainos ir vienu III tipo 1 atmainos žiedu. **Penki žiedai** rasti septyniuose kapuose: *Šlapgirės k. 9* - trys II tipo kartu su dviem I tipo 1 atmainos; *Pribitkos k. 59* - vienas II tipo kartu su dviem I tipo 2 atmainos, vienu 3 atmainos ir vienu 4 atmainos; *Aleknu k. 37* - du II tipo su vienu I tipo 1 atmainos, vienu 2 atmainos ir vienu III tipo X atmainos; *Pribitkos k. 28* - vienas II tipo kartu su vienu I tipo 2 atmainos, vienu 3 atmainos, vienu 5 atmainos ir vienu III tipo 1 atmainos; *Jakštaičių k. 119* - vienas II tipo su keturiais III tipo 1 atmainos; *Jakštaičių k. 155* - du II tipo kartu su dviem III tipo (po vieną 1 ir X atmainos), vienu pavieniu E; *Jakštaičių k. 166* - trys II tipo kartu su dviem III tipo X atmainos žiedais. Po keturis žiedus rasta dešimtyje kapų: *Pribitkos k. 14* - trys II tipo kartu su vienu I tipo 1 atmainos; trys II tipo kartu su vienu I tipo 4 atmainos - *Jakštaičių k. 49* ir *Pribitkos k. 48*; *Paežerio k. 135* - vienas II tipo kartu su trimis I tipo 5 atmainos; *Šlapgirės k. 1* - du II tipo kartu su vienu I tipo 3 atmainos ir vienu 4 atmainos; *Pribitkos k. 42* - vienas II tipo kartu su vienu I tipo 2 atmainos, vienu 3 atmainos ir vienu III tipo 1 atmainos; *Pribitkos k. 34* - vienas II tipo kartu su trimis III tipo 1 atmainos; trys II tipo kartu su vienu III tipo 1 arba X atmainos - *Griežės II k. 9*, *Paprūdžio k. 32*, *Pribitkos k. 15*, *Šlapgirės k. 18*.

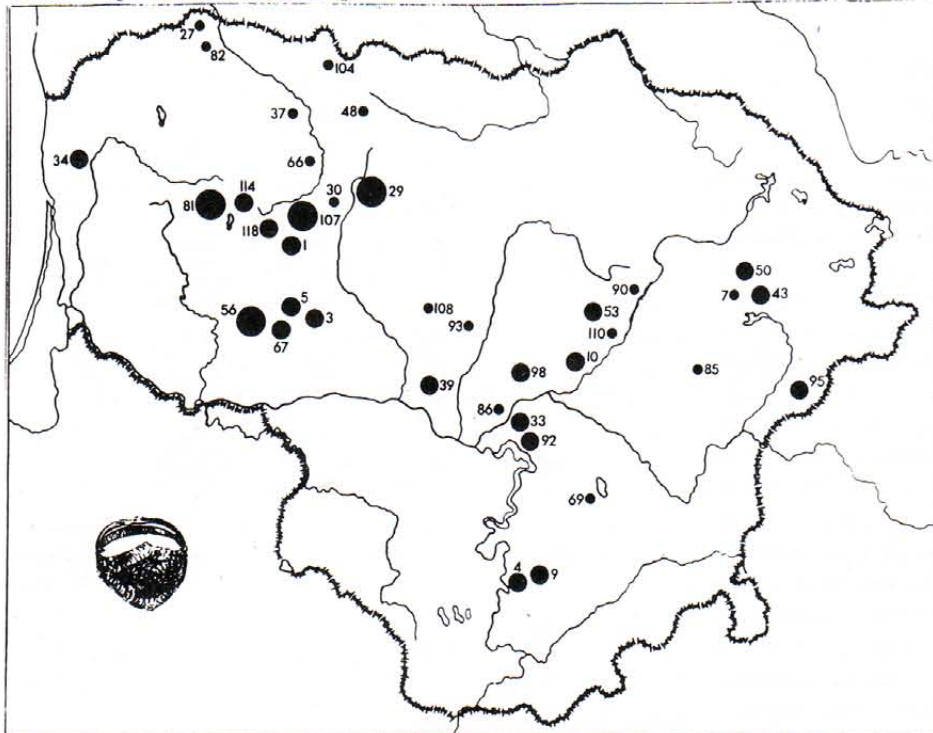
Trys žiedai - aštuoniolikoje kapų: *Jakštaičių k. 70* - vienas II tipo kartu su dviem I tipo 1 atmainos; du II tipo su vienu I tipo 1 atmainos - *Jakštaičių k. 5, 64, 169*; *Aleknu k. 22* - vienas II tipo kartu su dviem I tipo 2 atmainos; du II tipo kartu su vienu I tipo 2 atmainos - *Aleknu k. 25*, *Paežerio k. 138*; *Šlapgirės k. 10* - du II tipo kartu su vienu I tipo 4 atmainos; du II tipo kartu su vienu I tipo 5 atmainos - *Paežerio k. 139* ir *Pribitkos k. 11*; *Pribitkos k. 20* - vienas II tipo kartu su vienu I tipo 5 atmainos ir vienu III tipo 1 atmainos; vienas II tipo kartu su dviem III tipo 1 atmainos - *Jakštaičių k. 96, 215* ir *Varnių k. 40*; du II tipo kartu su vienu pavieniu G *Paežerio*

KAPŲ LIETUVOJE CHRONOLOGIJA

k. 145; du II tipo kartu su vienu III tipo 1 atmainos - *Jakštaičių k. 178*, *Šlapgirės k. 14*, *Žalakių k. 12*. Po du žiedus įdėta į šešiolika kapų: vienas II tipo kartu su vienu I tipo 1 atmainos - *Aleknų k. 32*, *Jakštaičių k. 57*; vienas II tipo kartu su vienu I tipo 2 atmai-

atmainos - 5 k.; **6**) III tipo 1 ir X atmainos - 32 k.; **7**) pavieniais A, G, E - po 1 k. .

Be to, 73 kapuose buvo įdėti vien tik **II tipo žiedai**. Po **viena žiedą** - 36 kapuose (*Aleknų k. 41*, *Jakštaičių k. 10, 21, 31, 36, 43, 44, 47, 51, 68, 87, 93, 95, 105, 131, 164, 174, 177, 180, 182, 189, 200, 203*, *Kartenos*

2 žem. II tipo žiedų radimvietės. 1.(1) Akmeniai, 2.(3) Aleknai, 3.(5) Arglaičiai, 4.(7) Ažugiriai, 5.(10) Bečiai, 6.(29) Jakštaičiai, 7.(33) Karmėlava, 8.(43) Liepiniškės, 9.(50) Narkūnai, 10.(53) Obeliai, 11.(56) Paežeris, 12.(66) Papelkiai, 13.(67) Paprūdys, 14.(81) Pribitka, 15.(92) Rumšiškės, 16.(95) Sariai, 17.(107) Šlapgirė, 18.(108) Šulaičiai, 19.(114) Varniai. Sudarė E. Svetikas

nos *Aleknų k. 26*, *Jakštaičių k. 124*, *Paežerio k. 142*, *Papelkių k. 1*, *Šlapgirės k. 15*; *Pribitkos k. 22* - vienas II tipo kartu su vienu I tipo 3 atmainos; vienas II tipo kartu su vienu I tipo 4 atmainos - *Paežerio k. 137* ir *Pribitkos k. 56*; vienas II tipo kartu su vienu III tipo 1 ir X atmainos - *Arglaičių k. 10*, *Jakštaičių k. 144, 175*, *Paprūdžio k. 4*, *Pribitkos k. 55*, *Žalakių k. 19*.

II tipo žiedai Žemaitijos kapinynuose rasti kartu su **1**) I tipo 1 atmainos - 16 k.; **2**) I tipo 2 atmainos - 14 k.; **3**) I tipo 3 atmainos - 8 k.; **4**) I tipo 4 atmainos - 8 k.; **5**) I tipo 5

k. 2, 3, *Kybartiškės k. 7 p. II*, *Pribitkos k. 1, 24, 26, 27, 41, 53, 62*, *Pumpurų k. 25*, *Šlapgirės k. 2*, **po 2** - 15 kapų (*Jakštaičių k. 7, 50, 75, 103, 117*, *Jonelaičių k. 2*, *Paežerio k. 144*, *Pribitkos k. 6, 13, 21*, *Šlapgirės k. 17, 20*, *Varnių k. 41*, *Žalakių k. 3, 6*), **po 3** - 10 kapų (*Akmenių k. 7 p. II*, *Jakštaičių k. 45, 151, 163, 193*, *Paprūdžio k. 26, 34*, *Pribitkos k. 32, 61*, *Šapnagių k. 7*), **po keturis** - 9 kapuose (*Arglaičių k. 12*, *Jakštaičių k. 73*, *Paežerio k. 134, 143*, *Pribitkos k. 10, 37, 40*, *Šlapgirės k. 16*, *Žalakių k. 8*), **po penkis** - 2 kapuose (*Jakštaičių k. 181* ir *Paežerio k. 147*),

šeši - 1 kape (*Paežerio k. 141*).

Centrinės Lietuvos kapinynai. Keturi žiedai įdėti į *Rumšiškių k. 146* - trys II tipo kartu su vienu III tipo 1 atmainos. Trys žiedai - *Pastrėvio k. 3*: du II tipo kartu su pavieniu A. Po du žiedus įdėta į šešis kapus: vienas II tipo kartu su vienu III tipo 1 ir X atmainos - *Karmėlavos k. 74, 75*, *Rumšiškių k. 115, 155*; *Radikių k. 59* - vienas II tipo su pavieniu B, o *Skrebinų k. 134* - vienas II tipo su pavieniu F žiedu.

II tipo žiedai centrinės Lietuvos kapinynuose dėti į kapus kartu su 1) III tipo 1 ir X atmainos - 5 k.; 2) pavieniais A, B, F - po 1 k.-6 kapuose įdėti tiksliai II tipo žiedai: po 1 žiedą - 4 kapuose (*Karmėlavos k. 88*, *Rumšiškių k. 101*, *Skrebinų k. 71, 148*), po 2 - 2 kapuose (*Rumšiškių k. 128, 149*).

Aukštaitijos kapinynai. Trijuose kapuose įdėta po du žiedus: vienas II tipo kartu su III tipo 1 atmainos - *Bečių k. 69* ir *Tulpiakiemio k. 87*; *Ažugirių k. 9* - vienas II tipo kartu su pavieniu F.

II tipo žiedai Aukštaitijos kapinynuose buvo dedami į kapą 1) III tipo 1 atmainos - 2 k.; 2) pavieniu F - 1k. .

Septyniolikoje Aukštaitijos kapinynų kapų įdėta tiksliai II tipo žiedai: po 1 žiedą - 15 kapų (*Bečių k. 47, 48, 68*, *Liepiniškių k. 26, 55*, *Narkūnų k. 2, 3*, *Obelių k. 87, 130, 145, 146*, *Pušalotų k. 2*, *Riklikų k. 3 p. IV*, *Sarių k. 6, 30*), po 2 - 2 kapuose (*Liepiniškių k. 29*, *Obelių k. 84*).

Pietų Lietuvos kapinynai. Šeši žiedai įdėti į *Alytaus k. 734* - trys II tipo kartu su trimis III tipo 1 ir X atmainos. Trys žiedai *Bazorų k. 1* - vienas II tipo kartu su dviem III tipo 1 atmainos. Du žiedai *Bazorų k. 45* - vienas II tipo kartu su pavieniu A žiedu.

II tipo žiedai pietų Lietuvos kapinynuose randami kartu 1) III tipo 1 ir X atmainos - 2k.; 2) pavieniu A. Palyginus su centrinės Lietuvos ir Aukštaitijos kapinynų duomenimis, turime panašų derinimą.

Penkiuose kapuose buvo įdėta po vieną I tipo žiedą (*Alytaus k. 233*, *Bazorų k. 2, 31, 44, 56*).

Dubysos - Nevėžio tarpupio kapinynuose nerasta II tipo žiedų, įdėtų į kapą

kartu su kitų tipų žiedais. Be to, II tipo žiedai rasti tikrai keturiuose kapuose iš trijų kapinynų: po 1 žiedą - 3 k. (*Kriemalos k. 5, 6, Šulaičių k. 9*), 2 - 1 kape (*Ruseinių k. 17*).

II tipo žiedų chronologiniai tyrimai

II tipo žiedai buvo įdėti į 90 moterų (58 k. - *Žemaitijoje, 3 k. - Dubysos - Nevėžio tarpupyje, 11 k. - centrinėje Lietuvoje, 11 k. - Aukštaitijoje ir 7 k. - pietinėje Lietuvoje*), 50 vyrų (45 k. - *Žemaitijoje ir 5 k. - Aukštaitijoje*), 27 vaikų ir paauglių (21 k. - *Žemaitijoje, 3 k. - Aukštaitijoje, po 1 kapą - Dubysos - Nevėžio tarpupyje, centrinėje ir pietinėje Lietuvoje*) ir 15 nenustatytos lyties kapų (14 k. - *Žemaitijoje, po 1 kapą - Dubysos - Nevėžio tarpupyje, centrinėje Lietuvoje ir Aukštaitijoje*).

Tyrimais nustatyta, kad II tipo žiedai daugiausia naudoti XIV a. Tik nedidelė jų dalis galėjo būti nešiojami XV a. pradžioje.

II tipo žiedų ornamentika

Žiedų ornamentika menkai tyrinėta. Keletą trumpų pastabų apie tai yra parašęs V. Urbanavičius (1967, p. 62; 1970, p. 26; 1979, p. 146, 22 pav. - paskelbti 25 *Jakštaičių* kapinyno II tipo žiedų ornamentų pavyzdžiai) bei O. Kuncienė (1979, p. 94). V. Urbanavičius teigia, kad kiekvienas šio tipo žiedas turi skirtingą ornamentą ir vienodai ornamentuotų žiedų beveik nėra.

Visų tipų žiedų ornamentikos tyrimus sunkina tai, kad didelė jų dalis nekonservuota, o nemaža dalis konservuotų paveikta erozijos. Apžiūrėta nedidelė dalis žiedų. Daugiau pasinaudota piešiniais iš muziejų mokslinių kartotekų ir kasinėjimų ataskaitų. Tyrimai patvirtina, kad iš tikrųjų susiduriame daugiau kaip su 30 ornamentų variantų.

Ornamento komponavimo variantai. II tipo žiedų ornamentikos lentelėje (6 pav.; 1 - 32) pateikiame tris komponavimo grupes: du priešpriešiniai lygiašoniai trikampiai (A grupė - Nr. 1 - 15), įstrižas kryžius (B grupė - Nr. 16 - 24), saulutės rombe (C grupė - Nr. 26 - 27), kryžius iš saulučių (C grupė - Nr. 26 - 27), kryžius iš akučių (C grupė - Nr. 31), rombas iš akučių (C grupė - Nr. 32).

A grupė. Žemaitijos kapinynai (18 kapinynų 136 kapuose - 284 žiedai). Šioje grupėje išskiriame penkis komponavimo pogrupius. Pirmąjį pogrupį sudaro žiedai, puošti tikrai priešpriešiniais lygiašoniais trikampiais su horizontaliu nepuoštu tarpu tarp jų. Trikampių kraštinės graviruotos: a) ištisinėmis linijomis (Nr. 1: *Akmenių k. 5 p. II (1), Griežės II k. 9 (3), Jakštaičių k. 39 (2), 45 (2), 144 (1), 181 (2), Pribitkos k. 34 (1), 40 (1), 40*

(1), *Šlapgirės k. 2 (1), Žalakių k. 19 (1)*); b) išilginėmis įkartomis (Nr. 4: *Jakštaičių k. 41 (1), Paežerio k. 134 (2), 138 (1), Pribitkos k. 9 (1), 13 (1), 18 (1), 28 (1), 37 (3), 40 (1)*); c) taškučiais, apvaliomis arba keturkampėmis duobutėmis (Nr. 8: *Jakštaičių k. 21 (1), Paežerio k. 139 (1), 145 (1), Paprūdžio k. 4 (1), Pribitkos k. 6 (1), Šlapgirės k. 18 (1)*); d) skersinėmis įkartėmis (Nr. 12: *Pribitkos k. 1 (1), 18 (1), 32 (1), 60 (1)*).

Antrąjį pogrupį sudaro žiedai, puošti kaip ir pirmojo, skirtumas tik toks, kad trikampių viršutiniuose kampuose išgraviruotas apskritimas arba pusapskritimas arba pusapskritimis. Trikampių kraštinės taip pat įvairios: a) ištisinių linijų - griovelinių (Nr. 2: *Akmenių k. 5 p. II (1), Jakštaičių k. 41 (1), 49 (1), 64 (1), 87 (1), 117 (1), 151 (1), 173 (3), 191 (1), 200 (1), 203 (1), Pribitkos k. 2 (2), viršutiniuose kampuose saulutės: 6 (1), 32 (1); kampuose po keturis taškučius: 41 (1), Šapnagių k. 7 (1), Šlapgirės k. 14 (2)*); b) išilginėmis įkartėmis (Nr. 5: *Jakštaičių k. 68 (1), 117 (1), Paežerio k. 134 (1), 137 (1), 141 (1), 143 (1), Pribitkos k. 2 (1), 9 (3), 11 (1), 15 (1), 48 (1), 57 (3), 58 (2), 59 (1), 60 (1)*); c) taškučių, apvalių arba keturkampių duobučių (Nr. 9: *Paprūdžio k. 26 (1)*).

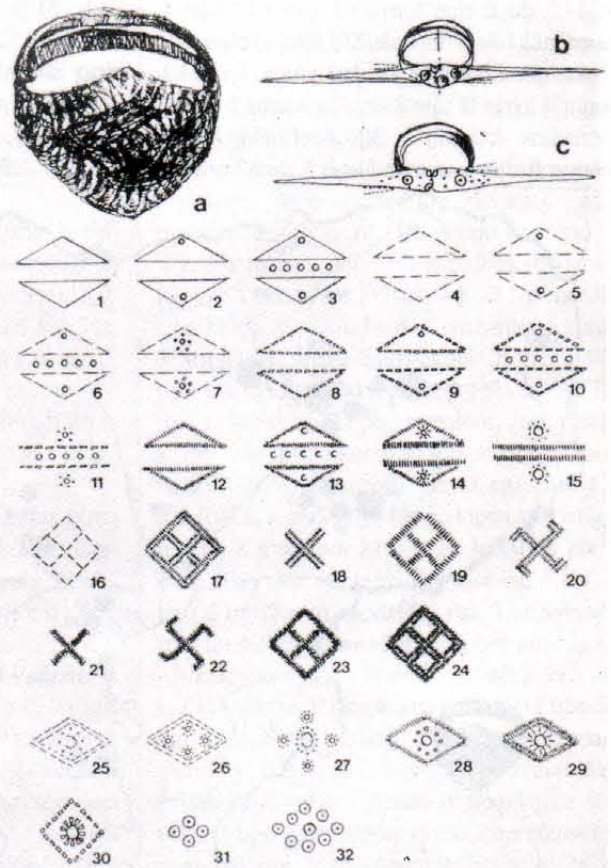
Trečiąjį pogrupį sudaro žiedai, papuošti dviem priešpriešiniais lygiašoniais trikampiais, kurių viršutiniuose kampuose įmušta po apskritimą arba pusapskritimą, o horizontalus tarpas tarp trikampių puoštas apskritimų ir pusapskritimų linija. Šiame komponavime galima įžvelgti kryžių. Viršutiniuose kampuose įmušti apskritimai sudaro vertikalią kryžiaus liniją, o tarpas tarp trikampių - kryžmas skersinis. Trikampių kraštinės taip pat gali būti: a) ištisinėmis linijomis (Nr. 3: *Jakštaičių k. 70 (1), 177 (1), Šlapgirės k. 15 (1)*); b) išilginėmis įkartėmis (Nr. 6: *Jakštaičių k. 75 (2), Pribitkos k. 2 (2), 15 (2), 22 (1), 60 (1), Šlapgirės k. 9 (1)*); c) taškučiais, apvalios arba keturkampės duobutės (Nr. 10: *Akmenių k. 5 p. II (1), 7 p. II (1), Paprūdžio k. 34 (2)*); d) skersinėmis įkartėmis (Nr. 13: *Pribitkos k. 27 (1), 47 (2)*).

Ketvirtąjį pogrupį sudaro žiedai, puošti dviem priešpriešiniais trikampiais su nepuoštu horizontaliu tarpu tarp jų ir trikampių viršutiniuose kampuose išgraviruotomis saulutėmis. Trikampių kraštinės taip pat įvairios: a) išilginėmis įkartėmis (Nr. 7: *Paežerio k. 134 (1), 138 (1), Pribitkos k. 43 (1), 48 (1), 60 (1)*); b) skersinėmis įkartėmis (Nr. 14: *Jakštaičių k. 178 (1), Pribitkos k. 10 (2), 47 (1), 57 (1)*).

Penktąjį pogrupį sudaro žiedai, puošti dviem horizontaliomis linijomis ir dviem vertikaliai supriešintomis saulutėmis. Horizontalios linijos yra iš: a) taškučių, keturkampių arba apskritų duobučių (Nr. 11), be to, kai kurių žiedų tarpas tarp linijų papuoštas apskritimais: *Jakštaičių k. 39 (1), 124 (1), Pribitkos k. 42 (1), Šlapgirės k. 9 (1)*; b) skersinėmis įkartėmis (Nr. 15: *Paežerio k. 147 (1), Pribitkos k. 13 (1)*).

B grupė. Šioje grupėje išskiriame keturis komponavimo variantus. Pirmąjį pogrupį sudaro žiedai su vienos linijos įstrižu kryžiumi rombe. Rombo kraštinės ir kryžius yra iš: a) išilginėmis įkartėmis (Nr. 16: *Jakštaičių k. 73 (1), Paežerio k. 147 (1), Paprūdžio k. 32 (1), Pribitkos k. 11 (1)*); b) skersinėmis įkartėmis (Nr. 19: *Akmenių k. 5 p. II (2), Paežerio k. 135 (1), Pribitkos k. 26 (1), 57 (1)*); c) bėgančios linijos (Nr. 23: *Jakštaičių k. 5 (2), 39 (1)*),

II Tipas

II tipo žiedų ornamentai

45 (1), 73 (1), 93 (1), 103 (1), 128 (1), 166 (2), 193 (2), *Paežerio k.* 147 (1), *Šlapgirės k.* 10 (1), 18 (1)).

Antrąjį pogrupį sudaro žiedai su įstrižu kryžiumi be rombo. Ornamento liniją sudaro: a) dviejų eilių skersinės įkartos (Nr. 18: *Akmenių k.* 7 p. II (1), *Jakštaičių k.* 18 (1), 50 (1), *Paežerio k.* 144 (1), *Pribitkos k.* 61 (1), *Šlapgirės k.* 1 (2)); b) bėgančios linijos (Nr. 21: *Jakštaičių k.* 51 (1), 96 (1), 105 (1), 163 (1), *Šlapgirės k.* 20 (1)).

Ketvirtąjį pogrupio žiedai puošti dviejų linijų rombu ir įstrižu dviejų linijų kryžiumi jame. Ornamento linijos: a) iš skersinių įkartų (Nr. 17: *Jakštaičių k.* 36 (1), 64 (1), 131 (1), 155 (1), 163 (1), 164 (1), 181 (2), *Paežerio k.* 142 (1), *Pribitkos k.* 55 (1), 61 (1), 62 (1), *Šlapgirės k.* 16 (3), 17 (1), 18 (1), 20 (1), *Žalakių k.* 6 (1)); iš bėgančių linijų (Nr. 24: *Jakštaičių k.* 47 (1), 169 (1), 189 (1)).

Be to, B grupei priskirtini žiedai, kuriuose įžiūrimi kryžių fragmentai iš išilginių įkartų, taškučių arba akučių (*Arglaidžių k.* 10 (1), *Jakštaičių k.* 7 (1), 10 (1), *Šlapgirės k.* 9 (1), 10 (1), bėgančia linija (*Akmenių k.* 5 p. II (1), *Jakštaičių k.* 7 (1 iš 2), 49 (1 iš 3), 95 (1), 103 (1), 163 (1 iš 3), 215 (1)).

C grupė. Šią grupę skiriame į du pogrupius. Pirmąjį pogrupį sudaro žiedai su išgraviuotu rombu ir saulute centre. Rombų kraštinės gana įvairios: a) dvi išilginės įkartos (Nr. 25: *Jakštaičių k.* 57 (1), 73 (2), 151 (1), *Paežerio k.* 139 (1)); b) viena skersinių įkartų linija (Nr. 28: *Paprūdžio k.* 32 (1)); c) dvi skersinių įkartų linijos (Nr. 29: *Pribitkos k.* 24 (1)).

Antrojo pogrupio žiedai puošti kryžomis iš saulučių. *Jakštaičių k.* 166 kryžių iš saulučių komponuota su dviejų linijų išilginių įkartų rombu (Nr. 26), o *Jakštaičių k.* 31, 49, 119 - be rombo (Nr. 27).

C grupei priskirtini ir žiedai, kurių ornamentavime pastebimos ir šio komponavimo varianto detalės (*Akmenių k.* 5 p. II (1 iš 7), *Jakštaičių k.* 103 (1), 174 (1), *Paprūdžio k.* 26 (1), 32 (1 iš 3), *Pribitkos k.* 53 (1), 56 (1)).

Reikia paminėti ir žiedus, kurių ornamentikos neaptarėme; tai: *Aleknu k.* 22 (1), 25 (2), 32 (1), 37 (2), 41 (1), *Arglaidžių k.* 12 (4), *Jakštaičių k.* 41 (4 iš 6), 44 (1), 155 (1 iš 2), *Jonelaičių k.* 2 (2), *Kartenos k.* 2, 3, *Kybartiškes k.* 7 p. II (1), *Mažeikių k.* 107 (1), *Paežerio k.* 141 (4 iš 6), 143 (2 iš 4), 145 (1 iš 2), *Papelkių k.* 1 (1), *Pribitkos k.* 2 (1 iš 6), 20 (1), 21 (2), 48 (1 iš 3), 58 (1 iš 3), 60 (2 iš 6), 61 (1 iš 3), *Pumpurų k.* 25 (1), *Šlapgirės k.* 17 (1 iš 2), *Varnių k.* 40 (1), 41 (2), *Žalakių k.* 3 (2), 6 (1 iš 2), 12 (2).

Komponavimo variantų sąrašys

Tyrinėdami ornamentiką, pastebėjome, kad 39 kapuose galima pastebėti skirtingų ornamentų grupių žiedų. **A grupės** 1 pogrupio

žiedai sietini su visais tos pačios grupės pogrupiais, B grupės - su 1 ir 4 pogrupiais bei C grupės - su 1 pogrupiu. A grupės 2 pogrupis sietinas su tos pačios grupės 1, 3, 4 pogrupiais (nepastebėta su 5 pogrupiu), B grupės - su 1, 2, 4 pogrupiais ir C grupės - su 1 - 2 pogrupiais. A grupės 4 pogrupis susijęs su tos pačios grupės 1, 2, 3 (nepastebėta derinio su 5 pogrupiu) pogrupiais ir B grupės - su 1 pogrupiu. A grupės 5 pogrupis sietinas su tos pačios grupės 1, 3 pogrupiais ir B grupės - su 1 pogrupiu.

B grupės 1 pogrupis susijęs tikrai su 4 tos pačios grupės pogrupiu, visais A ir C grupių pogrupiais. B grupės 2 pogrupis sietinas su tos pačios grupės 3 - 4 pogrupiais, A grupės 2 - 3 ir C grupės 1 pogrupiu. B grupės 2 pogrupis sietinas su tos pačios grupės 3 - 4 pogrupiais, A grupės 2 - 3 ir C grupės 1 pogrupiu. B grupės 3 pogrupis derinamas tikrai su tos pačios grupės 2 pogrupiu. B grupės 4 pogrupis sietinas su visais tos pačios grupės pogrupiais ir A grupės 1 - 2 pogrupiais.

C grupės 1 pogrupis derinamas su A grupės 1 - 2 bei B grupės 1 - 2 pogrupiais, o 2 pogrupis - su A grupės 2 pogrupiu ir B grupės 1 pogrupiu.

Dubysos - Nevėžio tarpupio kapinynai. (3 kapinynų 4 kapuose - 5 žiedai).

Iš šios srities tikrai *Kriemalos k.* 5 žiedo ornamentas aiškus - B grupės 1 pogrupis (Nr. 23), o kitų - neaiškus (*Kriemalos k.* 6, *Radikių k.* 59, *Ruseinių k.* 17, *Šulaičių k.* 9).

Centrinės Lietuvos kapinynai. (5 kapinynų 14 kapų - 19 žiedų).

Pastrėvio k. 3 - du žiedai puošti akine kryžma (C grupė - Nr. 31). *Skrebinų k.* 148 žiedo visa paplatintoji dalis graviruota akimis (C grupė - Nr. 32). *Rumšiškių k.* 146 - du žiedai puošti vienos bėgančios linijos kryžiumi rombe (B grupės 1 pogrupio - Nr. 23). Dar vieno šio kapo žiedo paviršius paveiktas korozijos. *Rumšiškių k.* 115, 149 ir *Skrebinų k.* 134 žiedų paviršiuje įžiūrima bėganti linija. Žiedai iš *Karmėlavos k.* 74, 75, 88, *Rumšiškių k.* 101, 128, 155, *Skrebinų k.* 71 - dar nekonservuoti arba paveikti korozijos.

Aukštaitijos kapinynai. (9 kapinynų 20 kapų - 21 žiedas). Šioje srityje rastuose žieduose pastebimi B ir C grupių ornamentų variantai.

B grupei priklauso *Ažugirių k.* 9, *Liepieniškių k.* 29, *Obelių k.* 84, 87, 146 rastų žiedų ornamentas (1 pogrupio, Nr. 23), o *Sarių k.* 6 žiedas - 2 pogrupio (Nr. 18) ir *Liepieniškių k.* 29, *Obelių k.* 145 - 4 pogrupio (Nr. 17).

Grupei C priklauso tik *Narkūnų k.* 3 - 1 pogrupio (Nr. 30) komponavimo variantas.

Žiedų iš *Bečių k.* 47, 48, 68, 69, *Liepieniškių k.* 26, 55, *Obelių k.* 130, *Pušalotų k.* 2, *Riklikų k.* 3, *Sarių k.* 30, *Tulpiakiemio k.* 87 ornamentą dengia patinos suoksnis.

Pietų Lietuvos kapinynai. Iš *Alytaus* ir *Bazorų* kapinynų 8 kapų turime 10 šių žiedų,

tačiau ornamentas įžiūrimas tikrai penkiuose iš jų. *Alytaus k.* 734 tarp trijų II tipo žiedų vienas yra B grupės 2 pogrupio (Nr. 21), kitas puoštą akučių kryžiumi (C grupė - Nr. 31), o trečiasis paveiktas korozijos, ir ornamentas neįžiūrimas. *Alytaus k.* 233 žiedo fragmentas priskirtinas C grupei (Nr. 31). *Bazorų k.* 31 žiedas puoštą kaip B grupės 2 pogrupio (Nr. 21), o k. 56 - kaip tos pačios grupės 1 pogrupio (Nr. 23) ornamentas. Kituose žieduose, kurie nors ir konservuoti (*Alytaus k.* 734 (1 iš 3), *Bazorų k.* 1, 2, 44, 45), ornamentų žymės vos įžiūrimos.

Išvados

XIV - XV a. laikotarpyje buvo gaminami pinti - sukti I tipo, skardiniai II tipo ir juostiniai uždaros konstrukcijos III tipo 1 atmainos žiedai. Esama ir netipinių pavienių žiedų (žr. 2 žem.).

Labiausiai paplitę buvo skardiniai II tipo žiedai. Jų jau turime 338, rastus 182 kapuose. Šio tipo žiedai aptinkami visose srityse, tačiau gausiausiai Žemaitijoje - 284 iš 136 k., o tai sudaro 84 procentus visų II tipo žiedų ir 74,7 procentus kapų su jais. Kitose srityse: Dubysos - Nevėžio tarpupyje - 5 iš 4 k.; centrinėje Lietuvoje - 19 iš 14 k.; rytų Aukštaitijoje - 21 iš 20 k.; pietų Lietuvoje - 10 iš 8 k. II tipo žiedai naudoti per visą XIV amžių, o kartais dar ir XV a. pradžioje.

Iš pateiktų duomenų matome, kad I tipo 1 - 5 atmainos ir II tipo žiedai gausiausiai randami Žemaitijoje, o tai galbūt paaiškinama prekybiniais santykiais su Ryga. Išsiskiria I tipo 6 atmainos žiedai - jie randami tikrai rytinėje Aukštaitijoje ir centrinėje Lietuvoje. Su panašiu reiškiniu susidūrėme tyrinėdami auskarus, kurių I tipo kelios atmainos aptiktos tikrai rytinėje Aukštaitijoje.

Literatūra

1. Urbanavičius V. Šlapgirio kaimo (Kelmės raj.) senkapis // MADA. T. 1 (23). 1967. p. 62.
2. Urbanavičius V. Rumšiškėnai XIV - XVI amžiais. V., 1970. T. I. p. 146.
3. Urbanavičius V. Jakštaičių kapinynas // LA. V., 1979. T. I. p. 146.
4. Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Obelių kapinynas. Archeologiniai tyrimai // LA. V., 1988. T. 6. p. 56.
5. Kuncienė O. Sarių kapinynas // LA. V., 1979. p. 94.
6. Varnas A. Griežės k. (Mažeikių raj.) XV a. pabaigos - XVII a. senkapiai // MADA. 1987. T. 3 (96). p. 33.
7. Varnas A., Ivanauskas E. Šapnagių (Akmenės raj.) XVI - XVII a. senkapiai // MADA. 1987. T. 3 (100). p. 30 - 31.
8. Urbanavičius V. Šlapgirio. . . p. 62; Urbanavičius V. Rumšiškėnai. . . p. 26; Urbanavičius V. Jakštaičių. . . p. 146.
9. Kuncienė O. Sarių. . . p. 94.

KASINĖJIMAI

ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI LIETUVOJE 1994 METAIS

GINTAUTAS ZABIELA

Lietuvos archeologijos paminklų saugos požiūriu 1994 metai buvo bene patys palankiausi per visą XX a. - dėl žemės ūkio krizės paminklus žmonės mažiausiai žalojo. Paminklotvarkos departamento ir Kultūros paveldo inspekcijos pastangomis tyrinėti daugiausia į statybų vietas pakliuvę, gamtos jėgų ardomi archeologijos paminklai ar neiškūs objektai. Praėjusiais metais archeologiniams kasinėjimams buvo daugiau naudojami įvairūs techniniai metodai (aerofotonuotraukos, metalo detektoriai ir kt.), o tai leido sukaupti kur kas daugiau informacijos apie tyrinėtus paminklus. Išgaliojus "Archeologinių tyrinėjimų ir atsiskaitymų už juos bendriesiems reikalavimams", pagerėjo ir lauko tyrinėjimų ataskaitų kokybė. Po kelių savotiško sąstingio metų visuomenė vėl susidomėjo seniausiais mūsų krašto paminklais, pradėjo gausiau lankyti tyrinėjamas bei šiaip žymesnes vietas. Į archeologijos paminklus dėmesį atkreipė Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Brazauskas: jis aplankė Vilniaus Žemutinės pilies tyrinėjimų vietą bei Kernavę. Deja, iš Lietuvos istorijos instituto išduotų 184 leidimų (atvirų lapų) archeologijos paminklų tyrinėjimui moksliniais tikslais pasinaudota vos 31. Tai - sunkios krašto ekonominės būklės padarinys; be to, buvo labai nepalankus tyrinėjimų sezonas - vasarą didžiuliai karščiai ir sausra.

Kaip ir ankstesniais metais, dauguma archeologinių ekspedicijų tęsė anksčiau pradėtus objektų tyrinėjimus arba vykdė nedidelės apimties darbus statybų vietose senamiesčiuose. Šių ekspedicijų metu muziejų fondai ne tik pasipildė įprastiniais radiniais, bet buvo surasta ir anksčiau nežinomų daiktų. Tačiau jdomiausi ir labiausiai netikėti atradimai padaryti pradėjus tyrinėti naujuosius objektus.

Meškučių (Marijampolės miestas) piliakalnio liekanose pirmą kartą Lietuvos archeologijos istorijoje Užnemunėje surasta brūkšniuotosios keramikos, priskiriamos laikotarpiui iki Kristaus gimimo, akmeninio kirvio dalis (vad. G. Zabiela). Piliakalnį juosusio upelio dugne atidengti beveik 4 m storio kultūriniai sluoksniai, kuriuose buvo grublėtos bei lygiu paviršiumi keramikos, datuojamos I tūkstantmečiu - XIII a.

Pradėta tyrinėti pirmoji neįtvirtinta gyvenvietė kadaise skalvių apgyvendintame krašte - Dauglaukyje (Tauragės raj.) (vad. A.

Asadauskas). Beveik 1,2 m storio kultūrinis sluoksnis su gausiais keramikos radiniais, židinių ir ūkinių duobių liekanomis leis geriau pažinti šios baltų genties materialinę kultūrą I tūkstantmečio pirmojoje pusėje. Dauglaukio neįtvirtintos gyvenvietės kapavietę jau gerą dešimtmetį tyrinėjo dr. E. Jovaiša.

1994 m. buvo pratęsti Bakšių (Alytaus miestas) neįtvirtintos gyvenvietės tyrinėjimai, pradėti 1992 m. Lietuvos istorijos institute G. Puodžiūno. Pastarajam pakeitus profesiją, tyrinėjimus perėmė Nacionalinis Lietuvos valstybės ir kultūros istorijos muziejus (darbu vad. V. Steponaitis). Lietuvos archeologijos istorijoje tai plačiasis kasinėjimai neįtvirtintose geležies amžiaus gyvenvietėse. Bakšių gyvenvietė pagal joje randamą gausią brūkšniuotąją bei grublėtąją keramiką datuojama I tūkstantmečio pirmąja puse. Įdomus brūkšniuotosios keramikos kultūros ūkinėje duobėje rastas romėniško stiklinio indo fragmentas. Tokių dalykų Lietuvos archeologijoje dar nebuvo pasitaikę.

Truputį vėlesnė, VI - VII a., neįtvirtinta gyvenvietė jau kelinti metai tyrinėjama prie Šiaulių (vad. B. Salatkienė). Praėjusiais metais čia surastas visas juodosios metalurgijos (geležies lydymo) objektų kompleksas, kurį sudaro pelkių rūdos kasimo vieta, anglių degimo duobė, apie 10 geležies rūdos apdegimo duobių bei kalvė. Pastarojoje atidengtos dviejų žaizdrų dalys, aplink jas rasta paskirų geležinių dirbinių fragmentų, dzindrų, šlako. Aplinkoje surinkta keli šimtai kilogramų gargažių.

Mažosios Lietuvos muziejus (vad. J. Genys) toliau tyrė Žardės gyvenvietę (Klaipėdos miestas). Atidengus 100 kv. m plotą, rastas gana švarus kiemas. Aptikta tik pora žalvarinių segių bei apie 50 ankstyvosios žiemos keramikos šukių. Radiniai datuojami X a. 2 - aja puse - XI a.

Nors akmens amžiaus gyvenviečių tyrinėjimai 1994 m. ir nebuvo sensacingi, bet gerokai papildė žinias apie baltų kultūros ištakas. Toliau buvo kasinėjami anksčiau pradėti tirti paminklai, tyrinėtas vienas kitas naujas objektas. Šventojoje (vad. R. Rimantienė), kaip ir ankstesniais metais, aptikta unikalių medinių dirbinių: arklų išara, samtis vandeniui iš luoto semti; įdomi ir skalūno buožė su išgręžta skylė kotui, perdirbta į skobtą.

Prie Kretuono ežero (Švenčionių raj.) surasta pirmoji šiose vietose paleolito gyvenvietė (vad. E. Šatavičius). Neolito gyvenviečių tyrimai ežero pakrantėse, kuriuos tęsė A. Giri-

ninkas, buvo kaip reta vaisingi - aptikta beveik pusantro tūkstančio radinių, priklausančių mezolito, neolito ir žalvario laikotarpiams. Tai leido patikslinti Kretuono 1 - osios gyvenvietės chronologiją, išskirti 11 kultūrinių sluoksnių.

Žvalgytas Varėnos kraštas, kur gausu akmens amžiaus paminklų (vad. T. Ostrauskas). Palei Katros upę aptikta apie 30 naujų gyvenviečių, aplink Kabelių kaimą bei Grūdės ežerą - dar keliolika akmens amžiaus paminklų. Prie Katros ištakų buvusioje pirmojoje gyvenvietėje rastas paleolitinei svidrinei kultūrai priklausantis titnaginis inventorių, neolitines Dubičių tipo keramikos, žalvario amžiaus pradžios kultūrinis sluoksnis.

V. Juodgalvis jau antrą dešimtmetį tęsia akmens amžiaus tyrinėjimus Užnemunėje. Jo darbų dėka atskleidžiama seniausia šio Lietuvos regiono istorija. Paskutiniai jo tyrinėti paminklai - vėlyvojo neolito Zapsės 5 - oji gyvenvietė, priskiriama Nemuno kultūrai, bei ankstyvojo žalvario amžiaus Dusios 8 - oji gyvenvietė (abi Lazdijų raj.). Pastarojoje pirmą kartą Užnemunėje rasta labai ankstyvos brūkšniuotosios keramikos, o tai leis kitaip pažvelgti į šios kultūros kilmę ir chronologiją.

Dideli netikėtumai archeologų laukė Paverknių (Prienuų raj.) piliakalnyje (vad. G. Zabiela). Pasirodo, jame II tūkstantmečio pradžioje stovėta medinės pilaitės, kuri net du kartus buvo prieš užpulata ir sudeginta. Ankstyvesniame sluoksnyje, kurį galima datuoti XI - XII a., surasta grublėtos ir ankstyvosios žiemos keramikos su horizontalių linijų bei bangelių ornamentu, gausybė sudegusių grūdų, medinės gynybinės sienos liekanų. Tarp suskeldėjusių akmenų degėsiams persisotinusioje žemėje rastas tikras lobis - 1 kv. m plote surinkta 1,05 kg įvairių žalvarinių papuošalų: antkaklių, žiedų, įvijų, žvangučių, apkalų ir kt. Tai turtingesnio pilėno asmeninis turtas buvęs padėtas ties pilies siena ir jai degant nukritęs ir apsilydęs. Iš visų rastųjų dirbinių išsiskiria iš 5 stambių žvangučių sudaryti barškalai, Lietuvos archeologijos medžiagoje nerūtinys analogų.

Įnirtingi mūšiai dėl Paverknių pilaitės vyko ir XIII a. Šio laikotarpio sluoksnyje rastos kelių geležinių plačiaašmenių kirvių ašmenų dalys, geležinės įmominės užbarzdinės strėlės, susmigusios į piliakalnio šlaitą apšaudant pilaitę.

Įdomūs buvo ir Senųjų Trakų piliavietės tyrinėjimai (vad. A. Kuncevičius). Atkasta 2 m pločio ir beveik 4 m aukščio mūrinė gynybinė siena, kurios viršutinė antžeminė dalis buvo baigta griauti praėjusiame amžiuje. Nustatyta, kad pati pilis buvo įrengta iki tol neįgyvenamoje, greičiausiai pušimis apaugusioje žvyringoje kalvoje. Centrinė kalvos dalis nukasta, kalvos šlaituose išmūrytos gynybinės sienos, užpiltos žvyru ir apkastos maždaug 6 m gylio grioviu. Rašytinių šaltinių duo-

menimis, pilis statyta Gedimino (1316 - 1341) valdymo laikais. Apie XIV a. aštuntąjį dešimtmetį ją nugriovė kryžiuočiai. Tai liudija sudegusių medinių gynybinių galerijų liekanos pilies vidaus kieme, mūro griuvenos, arbaletiniai strėlių antgaliai. Senųjų Trakų pilis įdomi tuo, kad pietrytiniame kampe nebuvo bokšto. Piliavietės tyrinėjimo metu aptiktos ir į pietus nuo pilies gynybinio griovio išsidėsčiusios papėdės gyvenvietės liekanos. Tarp jų gyvenvietėje rasta žiastos, linijomis ir bangelėmis išornamentuotos keramikos.

Vilniaus Žemutinės pilies kasinėjimus (vad. V. Urbanavičius) nuo pat jų pradžios 1988 m. vykdo didžiausia Lietuvos archeologinė ekspedicija. Jos atradimai, kaip ir dera Lietuvos valdovų rezidencijos vietai, visuomet reikšmingi ir svarbūs. 1994 m. atidengta dalis vakarinio rūmų korpuso. Paaiškėjo, kad prie pietvakarinio rūmų kampo, į rytus nuo Šv. Kazimiero koplyčios, XV - XVII a. buvo akmenimis grįstas kiemas. Rasti 3 akmenų grindiniai, po kuriais aptikti XIV a. datuojami mediniai grindiniai. Vidinio rūmų kiemo vakariniame pakraštyje nedideliame plotelyje rasta keliasdešimt akmeninių sviedinių bei apie 500 sudegusių ir susilydžiusių geležinių įmovinių arbaletų strėlių antgalių. Tai didžiausia tokio tipo antgalių kolekcija iš Lietuvos archeologinių paminklų. Greta rasta geležinių skardų, veikiausiai priklausiusių katapultai. Pirmą kartą Lietuvoje rasta iš Čekijos atvežto glazūruoto koklio fragmentų. Šis radinys datuojamas XV a. pradžia.

Vilniaus Žemutinės pilies Senojo arsenalo teritorijos archeologiniai tyrinėjimai (vad. S. Sarcevičius) leido patikslinti šiaurinės gynybinės sienos vietą, parodė, kad iki XVI a. prie pat pilies tekėjo Neris. Tyrinėjimų metu surasti nežinomi pilies bokštai, taip pat ir garsusis Tvardovskio bokštas.

Gana nemažai tyrinėta Kauno pilis mūsų dar menkai pažįstama. Kasinėjant gynybinį griovį, vidiniame jo šlaite rasta mūrinė siena (vad. A. Žalnierius). Sprendžiant iš sluoksnių stratigrafijos, sieną galima datuoti XV a. Iki tol jokių žinių apie Kauno pilies rekonstrukcijas tuo laiku nebuvo.

Įvairiose Lietuvos vietose vykdyti XVI - XVIII a. dvarviečių tyrinėjimai (vad. E. Ivanauskas) parodė, kad jose yra gerai išlikusių pastatų liekanų (rūsijų), ūkinių duobių su to laiko keramika, koliais, pavieniais metaliniais dirbiniais, smulkiais monetomis.

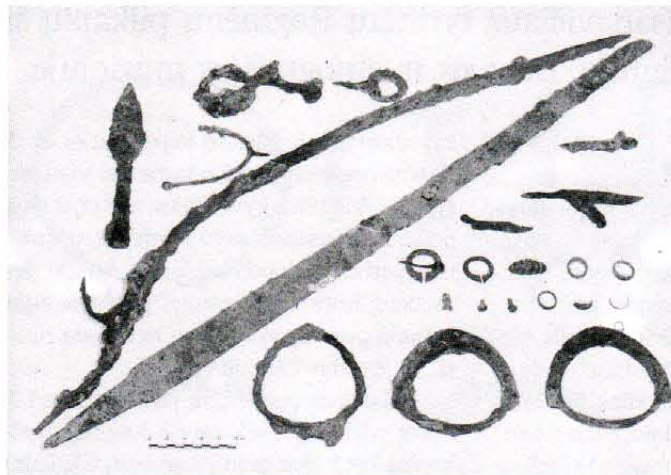
Viduramžių anglių degimo vieta tyrinėta netoli Vilniaus, Kelmytėje (vad. J. Balčiūnas). Anglių gamybą šioje vietoje datuoja surasta 1557 m. moneta.

Kapinynų tyrinėjimai privertė dar kartą apmąstyti kai kuriuos mūsų krašto istorijos klausimus.

Kapinyne Pajautos slėnyje Kernavėje greta degintų III - II a. pr. Kr. brūkšniuotosios keramikos kultūros kapų surastas griautinis ka-

pas, datuojamas naujuoju žalvario amžiumi (vad. A. Luchtanas). Kernavės atradimas patvirtina turimus duomenis apie tai, kad brūkšniuotosios keramikos kultūros centrinėje srityje jos susidarymo pradžioje mirusieji galėjo būti laidojami nedeginti.

Marvelės (Kauno miestas) kapinyno tyrinėjimai (vad. A. Astrauskas) parodė, kad Kauno apylinkės jau nuo I tūkstantmečio pradžios iki XIV a. visą laiką buvo tankiai apgyvendintos. Nemunas buvo svarbus prekybos kelias, kuriuo į šias vietas patekdavo ne tik

Varsėdžių kapinyno (XII-XIII a.) kapo Nr. 6 įkapės: 2 kalavijai, 3 balnakilpės, pentinas, žagslai, skustuvas, peilis, segės, žiedai, žvangučiai

atskiri dirbiniai, bet ir Vakarų Europos monetos. Pirmą kartą centrinės Lietuvos kapinyuose buvo surastos dvi XI a. monetos.

Varsėdžių (Šilalės raj.) kapinyne atkasti šeši turtingi degintiniai XI - XIII a. žemaičių kapai su gausiomis įkapėmis (vad. A. Škimelis). Viename kape rasti net du kalavijai, dar pora kalavijų kapinyne teritorijoje buvo aptikta anksčiau. Metalu detektoriumi tiriant Varsėdžių kapinyną, jo paviršiuje surasta daug pavienių radinių.

Kernavės ankstyvųjų viduramžių kapinyne suradimą ir tyrinėjimus (vad. G. Vėlius) galima priskirti prie dešimtmečio sensacijų. Smėlėtoje aukštumoje už 500 m į pietryčius nuo Kernavės piliakalnio XIII a. buvo įrengtas kapinynas, kuriame laidoti Kernavės pilyje bei jos papėdės gyvenvietėje gyvenę žmonės. Kapai griautiniai, tarp įkapių nemaža brangių (net paausuočių) papuošalų.

Visa surinkta medžiaga nepanaši į randamą XIV a. pabaigos - XV a. Lietuvos senkapuose, užtat turi nemažai analogų Baltarusijos bei kitų šalių slavų laidojimo vietose. Ir nors ištirta tik 60 kapų, atrodo, kad čia susidurta su XIII a. viduryje į Kernavę atkeltos slavų kolonijos kapinyne.

Neįprastai tankus XIV a. pabaigos - XV a. gyvenviečių tinklas pastebėtas Rytų Lietuvoje, Anykščių - Utenos rajonuose. Jį liudija šio laiko senkapiai, aptinkami kas 2 - 3 km vienas nuo kito. Tai patvirtina ir 1994 m. suras-

tas Klevėnų senkapis. Suardytame moters kape surasta unikali žalvarinė juostinė apyrankė, kurios užriesti galai sukabinti žiedeliu (vad. G. Zabiela).

Archeologai tyrinėja ir dviejų lobių radimvietes. Buravoje (Vilniaus miestas) surasta dar dvidešimt XV a. Prahos grašų, papildžiusių beveik tūkstančio monetų kolekciją, pavasarį patekusią į Nacionalinio Lietuvos valstybės ir kultūros istorijos muziejaus Numizmatikos skyrių (vad. G. Zabiela). Seredžiuje (Jurbarko raj.) ištyrus anksčiau išsklaidyto

XVII a. loby vietą, surinktos 548 monetos (vad. G. Aleliūnas). Jos perduotos saugoti tam pačiam muziejui.

Archeologinių paminklų sąrašai pasipildė naujomis akmens amžiaus gyvenvietėmis prie Meros (Švenčionių raj.) (vad. A. Girininkas), Jaunodavos, Dimgerukų, Gūvainių (Šilalės raj.), Riečių (Marijampolės raj.), Zujų (Ukmergės raj.) piliakalniais (vad. G. Zabiela).

Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archeologai tyrinėjo

ne tik akmens amžiaus gyvenvietes, bet ir vėlesnių laikotarpių paminklus. Archeologas P. Tebelškis atliko Kampinių piliakalnio ir senovinės gyvenvietės (Marijampolės raj., Kalvarijos apyl.), Papušių piliakalnio (Panevėžio raj., Naujamiesčio apyl.), Vilkų (Tauginaičių) (Panevėžio raj.) senkapių bei kitų objektų žvalgomojusius archeologinius tyrimus. Pirmajame objekte aptikta keramikos lygiu ir gludintu paviršiumi, o viename iš kapų - 12 geležinių įkapių. Kita šio centro archeologų ekspedicija (vad. A. Škimelis) Sakuočių k., Kartenos apyl., Kretingos raj., atkasė du kapus su V a. įkapėmis.

Archeologai tyrinėjo ne tik tradicinio pobūdžio paminklus. Jie padėjo spręsti ir kai kurias nesenos mūsų istorijos problemas. Kasinėta 1944 - 1947 m. sovietinių saugomo organų nužudytų žmonių kapavietė Tuskulėnų parke (Vilniaus miestas) (vad. I. Vaškevičiūtė). 32 duobėse surasti 593 žmonių palaikai. Jie leidžia atskleisti raštu neužfiksuotus faktus apie okupantų žiaurumus bei paskutinius jų aukų gyvenimo valandas, identifikuoti kai kurių žymių asmenybių palaikus. Tuskulėnų kapavietėje rasti, manoma, vyskupo Vincento Borisevičiaus (1887 - 1947) palaikai.

1994 m. archeologinių tyrinėjimų sezonas parodė, kad dar daug neįmintų istorijos mįslių slypi mūsų žemėje, kad ją reikia kruopščiai ir atsakingai tyrinėti.

ARCHEOLOGAS JONAS BASANA VIČIUS

(Pabaiga. Pradžia - "Baltų archeologijos" Nr. 1,2,3)

Radiniai iš J. Basanavičiaus tyrinėtų Raginėnų pilkapių šiuo metu saugomi Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejuje

RAIMUNDAS AKAVICKAS

Straipsnyje "Senovės kapai Raginėnuose" K. Plungė rašo: "Raginėnų sodžiaus gale, Daugyvenės upės slėnyje, yra status, kokių 12 m aukščio kalnelis, vietos gyventojų stačiai "Piliakalnių" vadinamas. Prie pat Piliakalnio yra kitas, žemesnis kalnelis, vadinamas Rinkalniu, o dar toliau - Bačkirkalnis. Visuose minimuose kalneliuose yra senovės kapų žymių: didelių akmenų, išdėliotų 6 - 7 m diametru. Patys senovės kapai yra ties Raginėnų sodžiaus viduriu, Daugyvenės pakrantėje. Tai yra visa grupė supiltų apskritų 6 - 7 m pločio ir 1-1,5 m aukščio kalvelių. 1909 m. buvo atvažiavęs dr. J. Basanavičius ir kasinėjo Piliakalnį, Rinkakalnį ir kai kuriose minimų kalvelių. Iškasęs taip pat nemažai žmonių kaukolių, senovės įrankių, papuošalų." (K. Plungė 1924.VI.5).

Liekno Naras straipsnyje "Mūsų senovė" taip pat nurodė Raginėnų pilkapius kasinėjus J. Basanavičių. "Prieš karą Raginėnų pilkapius kasinėjęs dr. J. Basanavičius rado daug kirvukų ir kitų karo ginklų, taipogi ir papuošalų. Be ginklų, buvo randami ir žmonių kaulai. Be to, dr. J. Basanavičius kasinėjo truputį toliau į pietus nuo pilkapių, paupyje esantį kalnelį ir jo viršūnėje rado žmogaus kaulus. Iš tų kaulų galima spręsti, kad ten buvo palaidotas koks nors vadas, nes branzalietais ir šiaip papuošalais buvo pasipuošęs." (L. Naras Mūsų senovė. 1925.IX.10).

J. Kuodys straipsnyje "Dvi Raginėnų kultūros", lygindamas "senovinę Raginėnų kultūrą" su "dabartine", mini 1910 m. Raginėnų pilkapius tyrus J. Basanavičių: "1910 m. jis čia dvi savaites gyveno pas tą patį ūkininką (J. Venclovą - aut.), kurio žemėje dar ir dabar tebėra senosios kapinaitės, kuisėsi po jas gavinančio pušyno oru maitinamas, rinko pirmasis taip brangų turta. Kiekvienas vietos ūkininkas su malonumu parodo, kokie gra-

žūs atskiri senieji šeimų kapai, paties dr. J. Basanavičiaus tyrinėti, o kurie dar visai netyrinėti. Vietinius gyventojus, matyt, ir pats dr. J. Basanavičius savo kantrybe užkrėtė taip gerbti ir globoti senienas. Atrodo, žemuogių, kurios taip gausiai puošia senųjų kapinių pušyną, gyventojai nemėgsta rinkti." (J. Kuodys 1935.VII.9).

Iš šių trumpų žinučių paaiškėja, kad J. Basanavičius tyrinėjo ne tik Raginėnų pilkapius, bet ir šalia esantį Raginėnų piliakalnį bei Bačkirkalnių ir Rinkakalnių vadinamas kalvas. Sunku, tiesa, patikėti minėtų žinučių autorių nurodomu J. Basanavičiaus tyrinėjimų metu rastų radinių kiekiu (akmeniniai kirvukai, papuošalai, karo ginklai), nes nei Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejaus archeologinio skyriaus fonduose, nei išlikusiam Lietuvių mokslo draugijos muziejinių daiktų sąrašė (LMD muziejinių daiktų sąrašas // LLTI. F22-989) šie radiniai neminimi.

Neaiški lieka ir K. Plungės straipsnyje (K. Plungė 1924.VI.5) nurodyta J. Basanavičiaus Raginėnų pilkapio tyrinėjimo data (1909 m.), ir J. Kuodžio straipsnyje (J. Kuodys 1935.VII.9) pateikiamas tyrinėjimų terminas (dvi savaitės), kurie visiškai nesutampa su J. Basanavičiaus autobiografijoje esančiais duomenimis (1910 m. liepos 1-2 d.) (J. Basanavičius 1936, p. 119).

Galima tik spėti, kad J. Basanavičius ne vieną kartą lankėsi Raginėnuose ir tyrinėjo čia esančius archeologijos paminklus. Matyt, todėl minėti autoriai, savo straipsnius grįsdami daugiausia tik vietinių gyventojų prisiminimais, pateikia gana skirtingus faktus.

Raginėnų kaimo archeologijos paminklai ir vėliau nebuvo pamiršti. 1928 m. P. Tarasenko savo knygoje "Lietuvos archeologinė medžiaga" mini: "Raginėnų kaimo (Šeduvos valsč., Panevėžio apskr.) prie piliakalnio laukuose esant daug pilkapių." (P. Tarasenko 1928, p.234). Apie juos duomenų

randame ir Valstybės archeologinės komisijos bylose (Valstybinė archeologinė komisija // KPMC. B. 74. p. 311). 1958 m. Raginėnuose lankėsi ir pilkapius tyrinėjo archeologas P. Kulikauskas. Dvi Raginėnų pilkapių grupės aprašytos 1977 metais išleistame Lietuvos TSR archeologijos atlaso trečiajame tome.

Šiuo metu Raginėnų pilkapių I grupė beveik sunaikinta, išlikusi II pilkapių grupė, esanti pušyne, kuri ir įtraukta į respublikinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašus (AR 863).

PLAUČIŠKIŲ PILKAPYNAS (PAKRUOJO RAJ.)

Pilkapynas yra Pakruojo rajono Rozalimo apylinkės Plaučiškių kaimo Š dalyje, 150-200 m atstumu į V nuo Šeduvos-Rozalimo kelio, 500 m į R nuo Daugyvenės upelio, 100 m į PV nuo vietos gyventojų Boleslovo Tamošiūno sodybos. Pilkapiai supilti kairiajame Daugyvenės upelio krante, plačioje, neaukštoje, smėlingoje kalvoje. Sampilai yra suploto pusrutulio formos, nuo 7 m iki 16,5 m skersmens. Geriau išsilaikysieji pilkapiai yra 1-1,25 m aukščio, o suardytųjų tėra išlikusios 0,35-0,40 m aukščio supiltų dalys. Pilkapiai vienas nuo kito nutolę per 5-10 m, išsidėstę 4,4 ha plote. Pilkapyno teritorijoje buvo XVI-XVII a. kaimo kapinaitės (S. Patkauskas 1980. Nr. 3, p. 43).

Plaučiškių pilkapynas archeologams jau seniai žinomas. Dar 1899 m. F. Pokrovskis (Покровский Ф. В. Вильно, 1899. с. 59), o 1928 m. P. Tarasenko (P. Tarasenko 1928, p.215) jį įtraukė į Lietuvos archeologijos paminklų žemėlapius.

1910 m. Plaučiškių pilkapius kasinėjo J. Basanavičius. Savo autobiografijoje jis pateikia tokią informaciją: "Liepos 3 d. po pietų išvažiavau į Plaučiškius, kur pas Baltramiejų Tamošaitį nakvojau; pavakare apžiūrėjau kapus už kaimo ir ant Daugyvenės upės kranto (Kapmilžius). Liepos 4 d. priešpiet 5 kapus iškasiau smėlio lauke su laidotais lavonais, po pietų - tik vieną kitoje vietoje

tarp upės Šakos ir upės Daugyvenės, kur jų yra daugybė, bet dėlėi lauko ypatybės (kietas sudžiūvęs molis) negalima buvo tyrinėti, ypač, kad laukai buvo rugiais apsėti. Pavaikare sugrižau pas Raginėnų Urbaitį, kurio sūnūs, gimnazijos mokiniai, uoliai pasidarbavo kasinėjant.” (Basanavičius J. 1936, p. 119).

J. Basanavičiaus minimi ištirti kapai smėlio lauke, atrodo, turėjo būti pilkapiai.

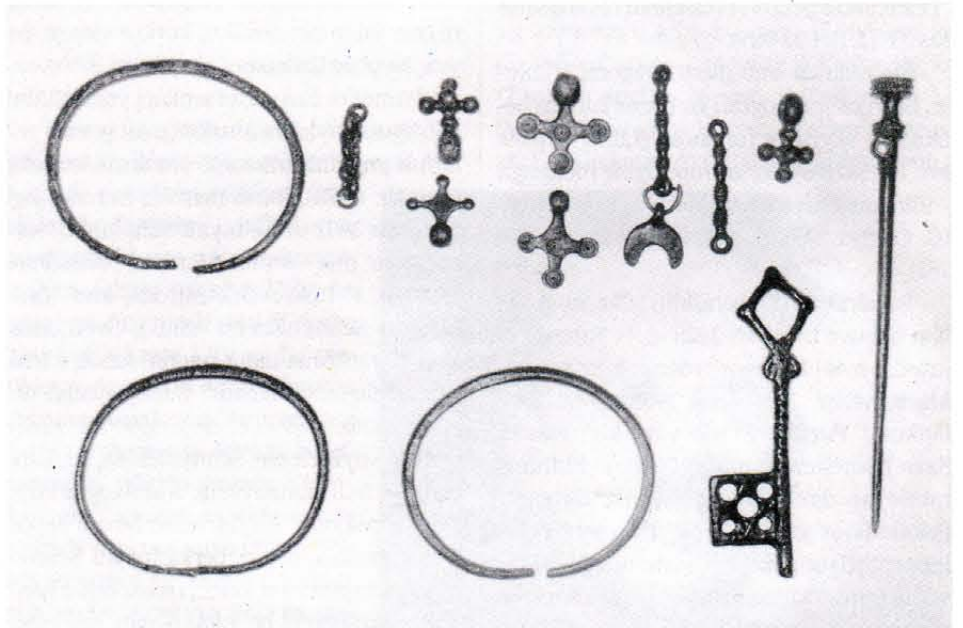
1978 m. Plaučiškių pilkapyną kasinėjęs archeologas S. Patkauskas apklausė vietos gyventoją Boleslovą Tamošaitį, (Baltramiejaus Tamošaičio, pas kurį 1910 m. liepos 3 d. buvo apsistojęs J. Basanavičius, sūnų), kuris patvirtino, kad J. Basanavičius tikrai kasinėjęs 5 pilkapius. Boleslovu Tamošaičiu, dabar jau senuku, sunku nepatikėti, nes jis, būdamas 21 metų jaunuolis, pats talkino J. Basanavičiui. Remiantis surinkta informacija bei tolesniais archeologiniais tyrinėjimais, S. Patkauskui pavyko nustatyti J. Basanavičiaus kasinėtų pilkapių vietas (S. Patkauskas // LR KPMC. F. 1. A. 2. S.V. 667).

Kalbant apie J. Basanavičiaus minimą iškastą vieną kapą kitoje vietoje, reikia pasakyti, kad ši vieta greičiausiai turėtų būti 1991 m. Lietuvos istorijos instituto žvalgomosios ekspedicijos Pakruojo rajone (vadovas G. Zabiela) metu surasti pilkapiai, anksčiau klaidingi laikyti senkapio (AV 1793). Šis pilkapyvas yra 130 m į V nuo kairiojo Daugyvenės upės kranto, 900 m į PR nuo tyrinėto Plaučiškių pilkapyvo. Pilkapyne buvo apie 20 pilkapių, tačiau dalį jų sunaikino per pilkapyvo vidurį nutiestas kelias. Dabar daugiausia išlikę vos pastebimos pilkapių liekanos (akmenų vainikų fragmentai). Kiek paskirų sampilų aukštis siekia 70 cm, skersmuo 8-13 m. Kaip matome, šie du archeologiniai paminklai buvo netoli vienas nuo kito. O tai, matyt, ir leido J. Basanavičiui per vieną dieną kasinėti abiejuose pilkapyvuose. Be to, G. Zabiela mini išlikusioje 20 pilkapių grupėje pastebėjus vieną seniai kasinėtą pilkapį (G. Zabiela // LLI. At. Nr. 1802. P. 16); tai patvirtina iškelta prielaida.

Deja, nėra išlikusio detalaus ištirtų kapų aprašymo. J. Basanavičiaus pilkapių tyrinėjimo metu rasta antropologinė medžiaga dabar saugoma Vilniaus universiteto Medicinos fakultete (G. Česnys 1985, p. 157-158), radiniai - Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejuje (LIEM (AR-41:1. Inv. Nr. 5466) (žr. p. 177).

Kaip jau minėjau, 1978 m. Plaučiškių pilkapyną tyrinėjęs archeologas S. Patkauskas nustatė, kad jame daugiausia buvo į pilkapių sampilus įkastų (XVI-XVII a.) palaidojimų, o I tūkstantmečio (IV-V a.) kapai sudarė itin menką dalį (S. Patkauskas 1980,

p. 44). Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto profesorius G. Česnys palygino iš J. Basanavičiaus kolekcijos dviejų kaukolių, kurios turėjo Plaučiškių metriką (Inv. Nr. 376-377), kranimetrijos duomenis su S. Patkausko iškastųjų ankstyvesniųjų ir vėlyvųjų kaukolių duomenimis ir nustatė, kad jos artimesnės vėlyvoms ir priskiriamos XVI-XVII a. (G. Česnys 1985, p. 160). Vadinasi, J. Basanavičiaus ištirti kapai tikriausiai buvo į pilkapių sampilus įkasti XVI-XVII a. palaidojimai.

Dr. J. Basanavičiaus archeologiniai radiniai saugomi Istorijos ir etnografijos muziejuje

J. Basanavičius nerašo, kiek iš viso Plaučiškių pilkapyne buvo pilkapių. P. Tarasenka teigia buvus 10 pilkapių, vadinamų “Milžinų kapais” (P. Tarasenka 1928, p. 215). Valstybinės archeologinės komisijos byloje nurodoma, kad “Plaučiškių kaimo (Rozalimo valsč.) lauke yra supilta 12 kapelių, apaugusių krūmais. Kiekvienas kapelis yra 10 kv. metrų ploto, apvalus, apdėtas akmenimis. Vietos gyventojų vadinami Kapmilžiais” (Valstybės archeologinė komisija (VAK) // KPMC. B. 77, p. 435). Toks pat skaičius pateikiamas ir Lietuvos TSR archeologijos atlase (Lietuvos TSR archeologijos atlasas. 1977, p. 94).

1978 m. kasinėjimų metu terasti 7 pilkapiai (neskaitant vėliau rastų J. Basanavičiaus ištyrinėtų pilkapių liekanų), kurie visiškai ištirti. Rastas 91 kapas, iš jų 15 priklausė IV-V a., likusieji - XVI-XVII a. (Patkauskas S. 1980, p. 43).

Šiuo metu pilkapyvas sunaikintas, nes buvusi jo teritorija užstatyta įvairios paskirties pastatais (plečiant fermų kompleksą ūkyje). Tačiau iš respublikinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašų pilkapyvas dar neišbrauktas (AR 709).

PAKALNIŠKIŲ (KLEBONIŠKIŲ) PILKAPYNAS (RADVILIŠKIO RAJ.)

Pakalniškių (Kleboniškių) pilkapiai (Radviliškio raj.) yra apie 200 m į ŠV nuo Pakalniškių kaimo kapinaičių, V Pakalniškių-Kleboniškių plento pusėje, apie 250 m į R nuo dešiniojo Šuojos upės kranto.

Manoma, kad pirmasis Pakalniškių (Kleboniškių) pilkapius tyrinėjo šveicarų kilmės keliautojas geografas archeologas F. Dubois de Montpereux (apie 1830 m.). Anot jo, pilkapiai nedideli, apie 2-5 m skersmens, apdėti

akmenų vainikais. Jo kasinėtuose pilkapiuose rasti degintiniai palaidojimai su negausiomis įkapėmis (Покровский Ф. В. Вильно, 1899, с. 58).

1893 m. 20 Pakalniškių (Kleboniškių) pilkapių ištyrė Varšuvos dailininkas Švoinickis (Спицин А.А. 1902. с.118), o 1897 m. 17 pilkapių - Panevėžio apskrities dvarininkė M. Butrimovna (Butrymowna. 1900, p. 40-42). Ji surinko nemaža įvairių III-IV a. dirbinių kolekciją, kurią vėliau įvertinti nusiuntė į Peterburgą Imperatoriškosios archeologinės komisijos nariui archeologui A. Spicynui (dalis šios kolekcijos radinių fonuotruaų publikuojama minėtame A. Spicyno darbe).

1909 m. archeologas J. Abramovas kasinėjo ariamo pilkapio liekanas Pakalniškiuose ir rado suardytus griaučius (P. Tarasenka 1928, p. 200).

1910 m. šį archeologinį paminklą tyrinėjo J. Basanavičius. Savo autobiografijoje jis mini: “1910 m. liepos 5 d. iškasinėjau 5 kapus Pakalniškių kaimo laukuose su degintiniais lavonais. Kaip Svėdasų “Taurakalnio” kapinėse, taip ir čia kapuose rastasias žmonių kaukoles ir nors menkas įkapes paėmiau LDM muziejui.” (J. Basanavičius 1935, p. 119).

Kaip matome iš šios bene vienintelės informacijos apie J. Basanavičiaus kasinėjimus Pakalniškių (Kleboniškių) pilkapyne (jokių papildomų duomenų surasti nepavyko), J. Basanavičiui, kaip ir anksčiau minėtiems tyrinėtojams, pilkapiuose pavyko aptikti degintinius ir, matyt, griautinius palaidojimus su "menkomis įkapėmis". Šios įkapės turėtų būti LMD muziejinių daiktų sąrašė minimas geležinis įmominis kirvis, ietigalis, geležinio peilio liekanos bei keturios žalvarinės apyrankės (ties šiais daiktais buvo metrika - "Pakalniškės") (LDM muziejinių daiktų sąrašas // LLTI. F22-989).

Šie radiniai šiuo metu saugomi Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejaus archeologinio skyriaus fonduose (LIEM (AR:39. Inv. Nr. 5470-5476), antropologinė medžiaga - Vilniaus universiteto Medicinos fakultete (G. Česnys 1985, p. 158) (žr. nuotr., p. 180-181).

Pakalniškių (Kleboniškių) pilkapiai ir vėliau nebuvo pamiršti. 1928 m. P. Tarasenka įtraukė juos į Lietuvos archeologijos paminklų žemėlapi. Tačiau jau 1938 m. čia apsilankęs J. Puzinas išvydo visai kitą vaizdą. Savo pranešime Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus direktoriui apie komandiruotę į Pakalniškius jis rašo: "Aplankiau senojo geležies amžiaus pilkapius, vietinių gyventojų vadinamus "Milžinkapiais". Anksčiau čia, matyt, yra buvę keliolika neaukštų pilkapių, apdėtų akmenimis. Vėliau "Milžinkapiai" buvo pradėti arti (P. Tarasenka taip pat tyrė jau suarto pilkapio liekanas), o ratu sudėti akmenys išvežti įvairiems statybos darbams. Šiuo metu jau nebežymu jokių pilkapių pėdsakų, žemė visur ariama. Dirvos paviršiuje matyti išsimėtę žmonių kaulai." (M. Černiauskas // LR KPMC. F7. al. B. 364. P. 7). Bet, matyt, ne viskas buvo sunaikinta.

1981 m. Mokslinės metodinės tarybos organizuotos žvalgomosios ekspedicijos Radviliškio rajone metu (vadovas - archeologas M. Černiauskas) Pakalniškių (Kleboniškių) pilkapyne buvo iš naujo lokalizuotas. Pilkapiai pasirodė esą miške, papartyne, apaugę krūmais ir todėl sunkiai pastebimi. Jie turėjo apie 7,5 m skersmens ir 0,7 m aukščio samplius, kurių viduryje (beveik visų) buvo iškastos 40-60 cm gylio ir 60 cm skersmens duobės (tai, matyt, anksčiau minėtų pilkapių tyrinėtojų, kasusių daugiausia "šurfiniu-duobiniu" metodu, darbas).

Viename pilkapyje buvo iškasta bandomoji perkasa. Konstatuota, kad tai iš tikro pilkapis, apdėtas gana stambių 60x30 cm akmenų vainiku.

Šiuo metu Pakalniškių (Kleboniškių) pilkapiai įtraukti į respublikinės reikšmės ar-

cheologijos paminklų sąrašus - I-IV a. pilkapyne (AR 1627).

ŠEIMYNIŠKĖLIŲ (KAPANICOS) SENKAPIAI (ANYKŠČIŲ RAJ.)

Senkapiai yra 950 m į PR nuo Elmos ir Šventosios santakos, 650 m į R nuo kairiojo Šventosios upės kranto, 530 m į R nuo Šeimyniškių kaimo kapinių, 400 m į PV nuo Šeimyniškių piliakalnio, 170 m į ŠV nuo Anykščių-Rokiškio plento.

Senkapiai iki 1990 m. buvo pats neaiškiausias archeologijos paminklas Anykščių rajone. Buvo net neaišku, kurioje vietoje jie yra, kaip jie išsilaike.

Pirmosios žinios apie senkapią yra iš XIX a. pabaigos. Anykščių muziejuje saugomas geležinis įmominis trikampis plunksna ietigalis (inv. Nr. 6478), kurio metrika nurodo, jog jis rastas 1897 m. Šeimyniškių lauko "Kapanicose" prie Vorutos (Vorutės) piliakalnio. 1899 m. F. Pokrovskis nurodo, kad "prie Mažųjų Šeimyniškių kaimo, Šventosios krante, randama daug žmonių kaulų kartu su molinių indų šukėmis" (Покровский Ф. В. Вильно, 1899, с. 59). 1910 m., viešėdamas Anykščiuose, Šeimyniškių senkapią tyrinėjo ir J. Basanavičius. Autobiografijoje jis pats pažymi: "Anykščiuose buvau liepos 8-13 dienomis, o 9 d. perkasinėjau Šeimyniškių kapines ant kalno, radau kelias kaukoles, dažniausiai be jokių įkapių, nes kapinės XV-XVIII šimtmečio." (J. Basanavičius 1935, p. 120). "Kitą liepos 11 dieną dar kasinėjau Šeimyniškių kapinėse." (J. Basanavičius 1935, p. 120). Antropologinė medžiaga dabar saugoma Vilniaus universiteto Medicinos fakultete (G. Česnys 1985, p. 157-158), radiniai - Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejuje (LIEM (AR 85:1-50 bei neinventorinti)). Aukščiau minėtame XX a. pr. archeologiniame dienoraštyje išliko trumpi kapų aprašymai (Archeologinis dienynas su J. Basanavičiaus užrašais ir pastabomis // LLTI. F2-92. p. 50-70). Kapai Nr. 1-8 aprašyti pagal dienoraščio etaloną, panaudojamos ir griaučių schemas (nupiešiama rankų padėtis, jeigu ji skiriasi nuo nupieštos šablone (ištiestos rankos prie šonų)). Toliau šablonas baigiasi ir prasideda kapų aprašymas - tekstas, kapų išsidėstymo bei tyrinėtoms vietoms planų nėra, tik nurodyta, kad kasinėta "vieta Kapanica. Šeimyniškeliai. Pas Anykščius 3 varstai." (Archeologinis dienynas su J. Basanavičiaus užrašais ir pastabomis // LLTI. F2-92. p. 50-70).

Iš viso buvo ištirti 26 kapai. Iš jų 18 vyrų, 3 moterų, 2 vaikų ir 3 nenustatytos lyties palaidojimai. Kaip matyti iš 95 puslapio pateiktos tyrinėjimų duomenų lentelės, sen-

kapyje vyravo P, PV laidojimo kryptis (59 %). Griaučių ilgis - nuo 130 iki 172 cm (rasti tik griautiniai palaidojimai).

Keliuose palaidojimuose rastos karsto ("lovio") liekanos bei apeiginių angliukų sluoksnis (Nr. 2; Nr. 13; Nr. 24). Mirusiųjų rankų padėtis kapuose įvairi (ištiestos palei šonus; sukryžiuotos ant pilvo; dešinė ištiesta, kairioji iki krūtinės suriesta ir t.t.). Įkapių palyginti nedaug. Vyrų kapuose dažniausiai rasta geležinių peilių liekanų, diržo sagčių, moterų kapuose - žalvarinių žiedų, apyrankių. Deja, niekur nenurodytas kapų gylis. Matyt, labiausiai J. Basanavičių domino antropologinė medžiaga (kaukolės), galbūt todėl jos ties kiekvienu kapu papildomai numeruotos raudonu pieštuku, išskyrus kapą Nr. 23, kur skaičius (74) įrašytas mėlynu pieštuku (Archeologinis dienynas su J. Basanavičiaus užrašais ir pastabomis // LLTI. F2-92. p. 66).

Vėliau Šeimyniškių senkapius mini J. Elisonas; iš vietos moksleivių jis užrašė pasakojimą, kad čia "nemažas smėlio plotas apklotas žmonių kaulais. Toje vietoje randama senovinių pinigų, grandinėlių, žiedų ir kt." (J. Elisonas 1925, Nr. 4. P. 314).

P. Tarasenka Šeimyniškių senkapius mini kaip objektus, nes rėmėsi skirtingais šaltiniais (P. Tarasenka 1928, p.231).

Pokario metais senkapiai apaugo mišku, ir tikslesnė vieta pamiršta, nors pats senkapis buvo įrašytas į archeologijos paminklų sąrašus (AR 96). Kiek nuosekliau jį žvalgė Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos (MMT) ekspedicija 1975 m. ir 1982 m. (J. Balčiūnas // LR KPMC. F.7. A. 1. Nr. 403), tačiau ir tuomet nepasisėkė nustatyti tikslesnės senkapių vietos. Aprašant Šeimyniškių piliakalnį, paprastai būdavo nurodoma, jog šalia yra senkapiai, kurie pagal J. Basanavičiaus surinktus radinius daugiausia datuoti XV-XVIII a.

Tik 1990 m. Lietuvos istorijos instituto (LII) archeologinės ekspedicijos Anykščių rajone metu (vadovas G.Zabiela) pavyko iš naujo gana tiksliai lokalizuoti Šeimyniškių (Kapanicos) senkapių buvimo vietą (Zabiela G. // LII. Inv. Nr. 2056).

Šiuo metu senkapiai įrašyti į respublikinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašus (AR 96).

Redakcija nuoširdžiai dėkoja Raimundo Akavicko diplominio darbo vadovui archeologui A.Merkevičiui už konsultacijas ir dokumentų kopijas.

IŠ PANEVĖŽIO MUZIEJAUS ISTORIJOS

Panevėžio kraštotyros muziejus 1995 m. paminėjo savo veiklos 70 - metį.

ALFREDA PETRULIENĖ

Laiko tarpas nedidelis, nuveikti darbai kuklūs, tačiau norėusi keletą jų prisiminti ir paminėti kultūros darbininkus, muziejininkus - be jų nuoširdaus, pasiukojamo darbo ir meilės savo kraštui nesukūrė nė vienas Lietuvos muziejus. Tai ir jų įnašas, kad kultūrinį palikimą suvokiame ne vien kaip civilizuotojo pasaulio, turėjusio egzotišką ar primityvią praeitį, pažertus daiktus, bet pažįstame ir žmogaus darnos su visu pasauliu siekį, jo dvasią ir pasaulėjautą. Apie Panevėžio kraštotyros muziejų diplominiame darbe yra rašiusi muziejaus darbuotoja V. Buziliauskienė. 1923 - 40 metų laikotarpį tyrinėjo istorikas E. Bakonis; jis daugiau dėmesio skyrė "Gimtajam kraštui tirti draugijos" veiklos nagrinėjimui. Šie autoriai daugiau rašė apie prieškarinį muziejų.

Pokariniu laikotarpiu įvairiais muziejaus gyvavimo klausimais domėjosi muziejininkai J. Kasperavičius, J. Rimšalienė, A. Baleišienė, J. Mėdžius, A. Striaukaitė, J. Orlova, M. Glinskas ir kt.

1993 m. Panevėžio kraštotyros muziejaus ir Lietuvos istorikų draugijos Panevėžio skyriaus iniciatyva pasirodė straipsnių rinkinys "Panevėžio istorijos fragmentai"; jame yra ir minėtas E. Bakonio straipsnis "Panevėžio gimtajam kraštui tirti draugija" bei A. Petrulienės "Iš kultūros palikimo istorijos". Juose

Radiniai iš V a. mergaitės kapo Berčiūnų pilkapynė

atsispindi muziejaus veikla ir fondo formavimasis.

Panevėžyje, kaip ir kitur, pirmaisiais Nepriklausomybės metais inteligentai, ypač mokytojai, padedami mokinių, ėmė rinkti kraštotyrinę, archeologinę medžiagą. Vienas tokių kultūrinės veiklos židinių susikūrė Valstybinėje vyrų gimnazijoje. Į šį darbą aktyviai įsijungė 1919 m. čia pradėjęs mokytojauti Jurgis Elisonas. Jis su savo mokiniais surinko daug įvairių archeologijai, istorijai bei etnografijai svarbių senienų. Vėliau, kai tokių senienų rinkėjų mieste atsirado daugiau, buvo įsteigta "Panevėžio gimtajam kraštui tirti draugija", o jos iniciatyva 1925 m. sausio 18 d. seniausiame miesto name, statytame 1614 m., Kranto gt. Nr. 21, buvo atidaryta pirmoji muziejaus ekspozicija visuomenei.

Prieškarinio muziejaus pirminį fondą sudarė "Gimtajam kraštui tirti draugijos" narių J. Elisono, Mokytojų seminarijos mokytojo P. Butėno, notaro J. Moigio, Lepšių pradžios mokyklos mokytojo P. Bliumo rinkiniai. Prie jų savo kolekciją prijungė ir V. Rozmanas, to meto Panevėžio apskrities viršininkas. Vienas draugijos narių - P. Bliumas prisime-

na, kad tuomet Lepšių pradžios mokyklos muziejėlyje buvo "virš 20 akmeninių kirvukų, daug žalvario žiedų, galvos papuošalų, auskarų, apyrankių, segių, įvairiausių laikotarpių pinigų, ginklų liekanų, urnų su pelenais, Vytauto Didžiojo laikų kape rastų ginklų ir nemaža kitų daiktų". Muziejų taip pat rėmė K. Banionis, V. Paulauskas

ir kt.

Tokiu būdu ką tik įsikūrusiame muziejuje atsirado archeologijos skyrius, kuriame buvo "virš 300 akmenų kirvėlių ir kitų akmenų ir šiaip titnaginių padargų, 1 bronzinis kirvelis, įvairūs bronziniai žiedai, apyrankės, segės, kitokie papuošalai, ginklai".

Daugelį archeologijos radinių surado ir muziejui padovanojo Panevėžio vyrų gimnazijos mokiniai. Akmeniniai kirvukai buvo rasti Biržų, Utenos, Ukmergės, Panevėžio apskrityse. Yra tokių radimviečių, iš kurių į muziejų yra patekę po keletą ar net keliolika akmeninių kirvukų, pvz., iš Ničiūnų k. (Subačiaus apyl.) - 14 vnt., iš Keliugalės k. (Taujėnų apyl.) - 16 vnt., iš Trakininkų k. (Miežiškių apyl.) - 12 vnt. Tačiau akmenų amžiaus laikotarpio dirbinių ir jų fragmentų

J. Elisonas (1889 - 1946) buvo vienas aktyviausių kraštotyros muziejaus steigėjų Panevėžyje

radimo vietas žinomos ne visos (tik apie 170), nes pirminio archeologinio rinkinio eksponatų metrikos karo metu yra dingusios.

Muziejų tvarkė specialiai tam darbui nepasirengę žmonės - iš pradžių S. Banelis, o nuo 1934 m. jo vedėju tapo A. Kasperavičius. Nors ir buvo sunkumų, pirmieji muziejininkai suprato, kad muziejus neturi virsti negyvy sandėliu, kad eksponatus reikia klasifikuoti, tvarkyti, metrikuoti. Jau 1934 m. muziejuje chronologijos principu buvo sukurta vientisa ekspozicija.

Tarpukario metais muziejaus lėšos buvo kuklios. Jas sudarė vietos savivaldybės pašalpos, narių mokesčiai, kai kada valsčių savivaldybių ir įvairių įstaigų pašalpos, aukos.

Muziejaus vedėjas A. Kasperavičius su gimnazijos mokiniais 1934 m.

Tų lėšų nepakako, kad muziejus būtų galėjęs pirkti eksponatus, rengti ekspedicijas. Tačiau panašūs darbai buvo organizuojami visuomeniniais pagrindais. Iš S. Banelio prisiminimų sužinome, kad buvo vykdomi net archeologiniai kasinėjimai Panevėžio apylinkėse esančiuose paminkluose: Lepšių milžinkapiuose, Pajuosčio pilkapyne, Upytėje, Molainiuose, Pašiliuose, Rimaisuose, Raginėnuose. Kaip žinoma, šiuos paminklus tyrinėjo ir žvalgė įžymūs archeologai: J. Puzinas, P. Tarasenska, prof. E. Volteris; manoma, kad kartu su jais dirbo ir Panevėžio muziejaus darbuotojai S. Banelis, A. Kasperavičius. Pagrindinis jų tikslas buvo rinkti eksponatus muziejui. Panašiai į muziejų pateko ardomų Ančiškio (Truskavos apyl.), Berčiūnų (Naujamiesčio apyl.), Lepšių (Velžio apyl.), Pajuosčio (Budrionių) (Miežiškių apyl.) ir kitų senkapių bei pilkapyių radiniai.

Muziejaus archeologinių radinių rinkinį nuolat papildydavo ir miesto gimnazijų mokiniai. Be to, 1933 m. savo rinkinį muziejui padovanojo Valstybinė mergaičių gimnazija, o 1934 m. sausį - Panevėžio mokytojų seminarijos "Tautos ir senienų rinkimo draugija". Pastaroji, įsteigta 1925 m., veikė bendradarbiaudama su "Gimtajam kraštui tirti draugija". Todėl likviduojant seminariją muziejaus globėjas P. Butėnas visus archeologinius ir etnografinius eksponatus perdavė Panevėžio kraštotyros muziejui, o 1935 m. jo pavyzdžiu pasekė ir "Šeduvos Saulės draugijos" progimnazija.

Nemažai eksponatų dovanodavo ir pavieniai asmenys. Šiaulių "Aušros" muziejaus archyve yra saugomas nuolatinis bilietas, suteikiantis teisę lankyti "Panevėžio gimtajam kraštui tirti draugijos" muziejų. Jis buvo terminuotas ir duodamas už tam tikrą muziejui paaukotų eksponatų skaičių. Tiksliai nežinoma, kokios apimties buvo archeologinių radinių rinkinys prieškariniame muziejuje,

nes muziejaus archyvas nėra išlikęs, tačiau, sprendžiant iš prisiminimų ir išlikusių radinių metrikos, galima teigti, kad jų buvo daugiau kaip 500. Tai buvo nemaža tuometinio muziejaus bendrojo fondo dalis.

Ne tik dėl lėšų, bet ir dėl nuolatinio patalpų stygiaus muziejaus eksponatai buvo kilnojami iš vieno pastato į kitą. Kai eksponatams pasidarė ankšta name-

lyje Kranto gt. Nr. 21, muziejaus rinkiniai perkelti į Puzino gt. Nr. 3, o 1935 m. - į advokato Cesevičiaus namus Respublikos gt. Nr. 13. Čia jam buvo skirti 5 kambariai. "Gimtajam kraštui tirti draugijos" nariai Panevėžyje rūpinosi, kad iš kunigo Karbausko palikimo būtų pastatytas muziejus A. Jakšto prospekte. Tačiau lemtingieji 1941 metai suardė visus planus.

Prasidėjus karui, muziejus buvo perkeltas į buvusio lenkų banko patalpas Respublikos gt. Nr. 14, jo vedėju tuomet buvo paskirtas Dominykas Urbas, iki to laiko dirbęs Kauno kultūros muziejaus Istorijos skyriaus vyriausioju muziejininku, išėjęs muziejinio mokslo mokyklą.

D. Urbas, remdamasis savo muziejinio darbo patirtimi, sunkiais okupacijos metais bandė taisyti pašlijusius muziejaus reikalus, ieškojo lėšų, rengė naujus ekspozicijų standus (vienas iš jų buvo skirtas archeologijai). Be to, jis atsivežė iš Naudvario (Panevėžio raj.) gamtininko Valerijono Straševičiaus surinktą pasaulio drugių ir vabzdžių kolekciją.

1944 m., artėjant frontui iš rytų, muziejaus eksponatai iš stendų buvo išimti, sudėti į dėzes ir paruošti išvežti, tačiau negavus transporto, ten ir liko. Tik drugių ir vabzdžių kolekciją priglaidė Vyrų gimnazijos mokytojas Repšys ir paslėpė mokyklos flygelio palėpėje. Tad šių žmonių rūpesčiu ši unikali kolekcija nenukentėjo ir dabar puikuoja naujai kuriamoje muziejaus Gamtos skyriaus ekspozicijoje. Kai kurie kiti eksponatai karo metu pražuvo.

Pokario metai muziejaus veikloje buvo

sudėtingi. Per pirmąjį dešimtmetį pasikeitė 7 direktoriai. Tarp jų nebuvo nė vieno muziejininko ar istoriko, daugelis turėjo menką išsilavinimą. 1954 m. muziejaus direktore buvo paskirta VVU auklėtinė Jadvyga Sakalauskaitė - Rimšėlienė. Ji muziejui atidavė daugiausia savo darbo ir organizacinės veiklos metų (čia ji dirbo 34 metus). Net ir sudėtingomis okupacijos ir kompartijos diktato sąlygomis muziejuje ėmė dirbėti vis daugiau specialistų, padaugėjo eksponatų, buvo sukurta vientisa istorinė panorama nuo seniausių laikų iki šių dienų. Muziejus tapo ryškesniu kultūros židiniu, kuriame brendo laisvesnė mokslinė mintis. Vėl buvo pradėti vykdyti žvalgomieji ir archeologiniai tyrimai, organizuojamos etnografinės išvykos, rengiamos parodos, susitikimai, konferencijos. Muziejus padėjo saugoti Panevėžio krašto ir tautos istorinę atmintį.

Po karo pirmuosius archeologinius ardomų paminklų tyrimus muziejus organizavo 1959 m. Uliūnuose (vad. A. Andrašiūnaitė), vėliau, po 1979 m., muziejus tęsė archeologinius tyrimus Pašilių pilkapyne, Barinės, Geramyslio, Baroniškių - Jutiškių, Kučių - Linionių, Užkalnių, Glitėnų, Baibokėlių senkapiuose (vad. A. Petruilienė). Muziejaus archeologijos fondas ir ekspozicija papildė naujais eksponatais, kurie rasti tiriant naikinamus pilkapius Tiltagaliuose (vad. P. Tebelškis), Berčiūnuose (vad. I. Vaškevičiūtė, S. Urbanavičienė), Jutkonyse (vad. A. Gedeikis) ir kt.

Muziejaus skyriuose eksponuojami radi-

1986 m. tyrinėjant Minakalnį (Panevėžio raj.) buvo atidengtos I tūkst. pradžios gyvenvietės liekanos

niai, nušviečiantys seniausią mūsų istorijos laikmetį, yra unikalūs praeities liudininkai. Tai dalis bendro Lietuvos archeologų, istorikų, muziejininkų triūso (muziejaus istorijos, gamtos bei etnografijos skyriuose ir fonduose sukaupta apie 65 tūkst. eksponatų), kurio dėka tie įvairūs radiniai tampa mūsų istorijos dalele.

RAKTAS PLINKAIGALIUI

Jau tapo tradicija "Baltų archeologijos" puslapiuose aptarti "Lietuvos archeologijos" knygas

VALDEMARAS ŠIMĖNAS

Pirmosios dvi (8 ir 9 knygos) recenzijos susilaukė didelio atgarsio ne tik tarp archeologų, bet ir dienraščių puslapiuose. Aišku, tai sudrumstė gana ramų archeologų gyvenimą ir tapo neeiliniu įvykiu.

Taigi laikydamiesi būtino kritiškumo tradicijos, aptarkime eilinį, nors tam tikra prasme ir neeilinį - dešimtąjį, tai yra jubiliejinį, "Lietuvos archeologijos" tomą. Šį kartą tai ne šiupinys - didžiąją jo dalį užima Vytauto Kazakevičiaus monografija "Plinkaigalio kapinynas". Jam šioje knygoje svariai talkina ir tyrinėjimų rezultatus papildo antropologai G. Česnys, R. Jankauskas ir I. Balčiūnienė.

Tai jau antroji V. Kazakevičiaus monografija. Pirmoji buvo skirta baltų genčių ginkluotei II - VIII a. . Jau tada V. Kazakevičius pasižymėjo kaip neblogas dirbinių sisteminiojas ir kruopštus tyrinėtojas. Todėl ir Plinkaigalio kapinyno tyrinėjimų rezultatų paskelbimo laukėme su nekantrumu. Malonu, kad V. Kazakevičius ir šį kartą neapvylė. Sulaukėme vėl į storus viršelius įrišto solidaus Mokslo ir enciklopedijų leidyklos leidinio. Gal ir gerai, kad "Lietuvos archeologiją" vėl ėmė leisti ši leidykla, nes "Akademijos" bandymas (9 tomas) nepasiteisino. Tai aiškiai matome, palyginę abiejų tomų spaudos kokybę. Nors tai irgi dar ne Europos ir net ne Latvijos lygis, tačiau kentėti galima. Viršelis tradiciškai apipavidalintas, yra ir tomo numeris ant nugarėlės. Šis tomas nepasimes gausioje serijos lentynoje, tačiau, spausdindami leidinius apie Lietuvos praeitį, stenkimės siekti kuo geresnės apipavidalinimo ir poligrafinės darbų kokybės.

Atsivertę knygą, pirmiausia pasigendame ilgametės pirmųjų devynių tomų atsakingosios redaktorės R. Volkaitės - Kulikauskienės pavardės. Tai jau netektis. Atsirado ir kiek neįprasta šiai serijai dedikacija. Su suvalkietišku taupumu V. Kazakevičius savo knygą dedikuoja tik "po visą Lietuvą ir pasaulį išblaškytiems marijampoliečiams". Aktas suvalkietiškas taupumas! Tiražas irgi tik 1000 egzempliorių. Kadangi Plinkaigalio kapinynas tikrai yra neeilinis, tiražas galėjo būti kur kas didesnis.

Jau įvade V. Kazakevičius pažymi, kad Plinkaigalio kapinynas yra unikalus ir įspūdingas. Jis pradėtas tirti 1977 m. (vadovas E. Jovaiša). 1978 - 1984 m. kapinyną kasinėjo knygos autorius. Iš viso buvo iširtas 4500 m² plotas ir aptikti 376 kapai. 4 griautiniai (vėlyvojo neolito), 360 griautinių (III - VI a.) ir 8 degintiniai (VII a.) bei keturi (ne anks-

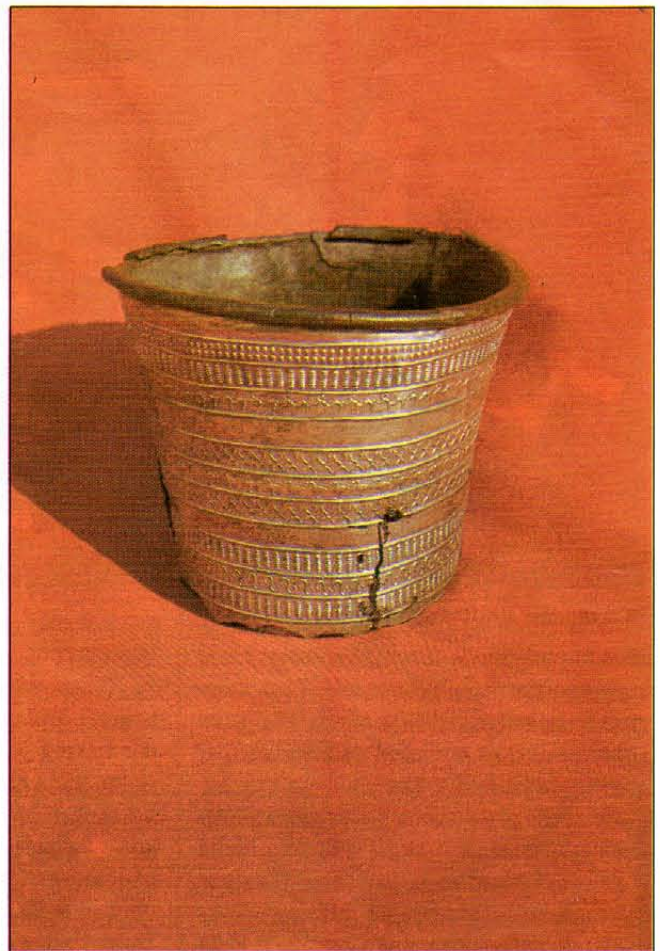
tesni kaip VII a.) žirgų kapai. V. Kazakevičiaus žodžiais, Plinkaigalio kapinynas laikytinas etaloniniu didžiojo tautų kraustymosi laikotarpio (IV - VII a.) vidurio Lietuvos paminklu. Jo unikalumą pabrėžė ir kiti 10 tomo autoriai - antropologai. G. Česnys teigia, kad "kiekvienas laidojimo paminklas yra nepaprastai svarbus krašto gyventojų biologinės istorijos šaltinis, ypač toks, kaip Plinkaigalis, kurį reikia laikyti didžiausiu ne tik Lietuvos, bet ir viso Pabaltijo geležies amžiaus nekropoliu. Be to, jis gana gerai išlikęs ir "nepriekaištingai iškasinėtas". Toliau pažymima, kad jis "idealiai atitinka paleodemografinių tyrinėjimų sąlygas." Kapinyno tyrinėjimų rezultatai svarbūs dar ir tuo, kad jie leidžia suprasti, kaip didžiojo tautų kraustymosi laikotarpio atgarsiai atsirito iki "tokios tolimos" rytų Europos "provincijos" kaip Baltijos jūros pakrantės. Tiek

savo chronologija (perėjimas iš senojo į vidurinį geležies amžių), tiek kultūrine prasme (perėjimas iš pilkapių į plokštinius palaidojimus), tiek geografiškai (yra vidurio Lietuvos ir Žemaitijos kapinynų paribyje) Plinkaigalio kapinynas yra neeilinis. Aišku, kad jis yra tikra laboratorija lietuvių etninės istorijos tyrinėtojams. Plinkaigalio kapinyno medžiaga padės patikslinti ne vieno dirbinio datavimą ar kultūrinę priklausomybę. Nemažai duomenų čia suras turtinės nelygybės,

gyventojų demografijos ir kitų problemų tyrinėtojai. Kadangi Plinkaigalio kapinyne pasireiškia net ir labai tolimos vidurio Europos, Skandinavijos bei klajoklių pasaulio įtakos, tikimės, kad knyga susilauks ne vien Lietuvos archeologų dėmesio.

Pirmuosiuose dviejuose monografijos skyriuose aptariama kapinyno situacija, tyrinėjimų istorija, archeologinė ir gamtinė aplinka. Jie gana trumpi ir tokiai monografijai nėra visai pakankami.

Aptariant gamtinę aplinką, pasitenkinama tik geologinių sąlygų apibūdinimu ir žemės paviršiaus susiformavimo poledynmečio laikotarpiu išdėstymu. Liko neaparta Nevezio - Šušvės ir Dubysos upių baseinų vandenskyra, neaprašyti miškai ir pelkės, augalija ir gyvūnija. Visa tai labai svarbu, nes gamta nulėmė šio regiono apgyvendinimą, ūkį, et-

Ragas, aptiktas Plinkaigalio kapinyne

nines ribas, gyventojų skaičių ir kt. Visiškai nepakankamas ir apylinkių archeologijos paminklų išsidėstymo aptarimas. Labai pasigendau archeologinio apylinkių žemėlapiu. Liko nepažymėtas net visai šalia buvęs Pašušvio kapinynas. Skaitytojui taip ir liko neaišku, kodėl Plinkaigalio kapinyne taip gausu sidabro dirbinių, ar jis yra prie kažkokių senųjų prekybos kelių. Neįtikino ir autoriaus teiginys, kad "ši trumpa Šušvės pakrančių archeologijos paminklų apžvalga išryškino gana

tankų įvairių laikotarpių žmonių gyvenimo pėdsakų vaizdą" (p. 9). Galime sutikti, kad žmonių gyvenimo pėdsakų Šušvės baseine tikrai yra. Tačiau nesinori pritarti autoriaus teiginiui, kad IV a. pabaigoje - VI a. čia buvo gana tankiai gyvenama. Visais kitais laikotarpiais ten randame tik pėdsakus, o minimu laiko tarpsniu Plinkaigalio kapinyno apylinkėse galėjo būti ir atskira tankiau apgyvendinta sala. G. Česnio nuomone, Plinkaigalio kapinyną galėjo palikti apie 40 - 60 žmonių populiacija, t. y. 5 - 8 šeimos (p. 182). Tai irgi nėra daug. Visus minėtus trūkumus galime paaiškinti tuo, kad autorius net ir nesiekė plačiau patyrinti visą Plinkaigalio kapinyno ir apylinkių apgyvendinimo raidą. Pagrin-

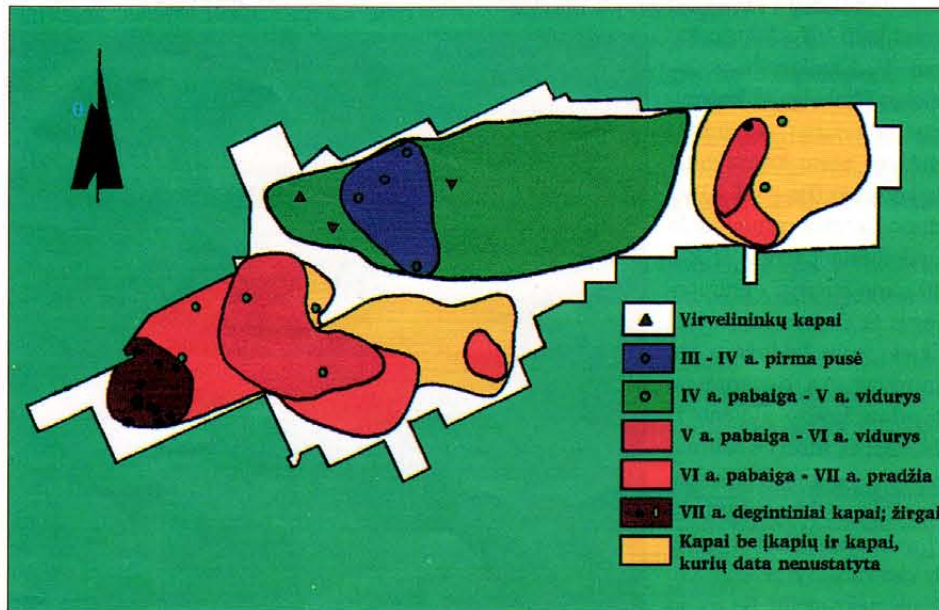
tūra". Jame taip pat gana gerai susistemintos visos įkapės. Darbo įrankiai, ginklai, raitelio ir žirgo apranga, papuošalai. Be to, visi dirbiniai aiškiai klasifikuoti, pateiktos gausios dirbinių analogijos, ir ne vien tik Lietuvoje.

Keletą pastabų galima būtų pareikšti tik dėl to, kad nepakankamai išsamiai klasifikuoti žiedai, diržo sagtys, gintaro ir stiklo karoliai. Buvo galima detaliau tipologizuoti žieduotąsias ir ilgakojes, lieta užkaba sages. Tačiau žinant, kad tokie dirbiniai nebuvo smulkiau aptarti kitų archeologų darbuose ir juos reikia atskirai patyrinti, šiuos smulkius trūkumus galime ir pateisinti. Jie visai nesumenkino V. Kazakevičiaus atlikto darbo - studijos apie kiekvieną atskirai paimtą dir-

ir turėtų būti šios knygos pagrindas, nors kaip aprašyti gana lakoniškai. Pateikto teksto tarsi ir užtektų, tačiau pasigendame kapų planų ir įkapių piešinių. Jeigu taip padaryta dėl knygos apimties ribotumo, tai buvo galima apraše bent pateikti šios knygos iliustracijų nuorodas. Dar vienas kapų aprašo trūkumas - prie kapo aprašo nėra autoriaus nustatyto datavimo. O tai atlikti buvo nesunku, ypač kad įkapių analizė tokia detali. Labai pasigendame ir suvestinės įkapių lentelės, kuri gerokai palengvintų informacijos paiešką.

Dabar kiek plačiau norėčiau apsistoti ties penktuoju monografijos skyriumi "Plinkaigalio kapinyne palaidotų žmonių etninė kilmė". Neketinu čia diskutuoti, ar Plinkaigalio kapinynas yra aukštaitiškas, t. y. Vidurio Lietuvos, ar žemaitiškas. Ši tema jau ne kartą buvo aptarta V. Kazakevičiaus ir L. Vaitkunskienės straipsniuose bei diskusijose. Mano nuomone, jis, be abejojimo, priklauso Vidurio Lietuvos kapinynų grupei. Tai gana įtikinamai parodė autorius ir šioje knygoje. Tą nuomonę būtų galima kur kas labiau pagrįsti, pasirėmus gamtinių, geografinių sąlygų ir etninių ribų analize. Tada pastebėtume, kad Dubysos ir Šušvės - Nevėžio tarpupyje IV - VII a. buvo gana plati tarpentinė teritorija, skyrusi žemaičius nuo Vidurio Lietuvos kapinynų, o Plinkaigalio kapinynas yra Vidurio Lietuvos kapinynų etninio masyvo pakraštyje. Šioje recenzijoje norėčiau paliesti kitą paties Plinkaigalio kapinyno etninės raidos klausimą, kuris savo ruožtu yra glaudžiai susijęs su gyventojų demografijos, antropologijos, kapinyno stratigrafijos, įkapių komplekso, laidojimo kryptų ir papročių raida. Norint tai atlikti, pirmiausia reikėtų kapus suskirstyti į atskiras chronologines grupes. Tokio skyriaus V. Kazakevičiaus knygoje nėra. Todėl, pasiremami jo pateiktais dirbinių datavimais, pabandykime tai ir atlikti. Į pirmąją grupę galime skirti III - IV a. vidurio kapus: Nr. 209, 256, 260, 266. Pažymėkime juos kapų situacijos plane (9 pav.). Tada pastebėtume, kad jie išsidėstę centrinėje kapinyno dalyje. Tai gi galime teigti, kad centrinėje kapinyno dalyje buvo laidota III - IV a. viduryje. Šie kapai galėtų priklausyti to meto Žemaitijoje ir šiaurės Lietuvoje aptinkamiems pilkapiams, kurių sanpilai vėliau buvo suardyti.

Apie tai, kad kapinyno teritorijoje būta pilkapių, V. Kazakevičius užsimena. Tai liudija ir apvalių akmenų vainikų liekanos. Tai - pirmasis plano trūkumas, nes jame akmenų vainikai nepažymėti, tik tekste randame iliustraciją (216 pav.) bei užuominą, kad akmenų vainikų liekanos buvo ir prie 13 kapo. Tai gi ir vakarinėje kapinyno dalyje galėjo būti laidojama III - IV a. pradžioje. Į antrąją

Plinkaigalio kapinyno schema

dinis knygos tikslas - išsamiai aprašyti vieno kapinyno tyrinėjimų duomenis. Taigi išdėstytas mano mintis reikėtų suprasti kaip palinkėjimus autoriui nesustoti prie pasiekto ir pradėtą darbą tęsti toliau.

Po įvado yra du gana platus pagrindiniai monografijos skyriai, skirti laidojimo būdai ir įkapėms. Pirmasis jų vadinasi - "Laidosena", antrasis - "Materialinė kultūra". Toks dviejų skyrių išskyrimas yra logiškas ir leido autoriui ypač išryškinti laidojimo papročius. Tai kitų autorių knygose dažnai lieka neaprašyta ar neužakcentuota. V. Kazakevičiaus darbe randame duomenis apie kapų duobių formą, kapuose pasitaikančias akmenų konstrukcijas, karstus, mirusiųjų laidojimo kryptis, griaučių padėtį kape. Atskiruose poskyriuose aprašomi grupiniai, dešimtiniai žmonių ir žirgų kapai. Labai smulkiai aptarta įkapių vieta kapuose. Visur jaučiama griežta sistema ir elementari tvarka. Tą patį galima pasakyti ir apie antrąjį skyrių "Materialinė kul-

binių grupė.

Toliau norėčiau pateikti tik keletą minčių apie tai, ką buvo galima atlikti geriau ir ką dar reikėtų padaryti. V. Kazakevičiaus pasirinkta monografijos struktūra turi savų pranašumų, tačiau turi ir trūkumų. Aišku, jog kad ir kaip aprašinėsi kapus ir įkapes, išvengti pasikartojimų nepavyks. Tačiau, atrodo, buvo galima kai kurių pasikartojimų išvengti. Pavyzdžiui, skyrelį "Įkapių vieta kapuose" galbūt reikėjo perkelti į materialinės kultūros skyrių. Taip būtų išvengta statistikos pakartojimo. Be to, ši informacija būtų nesunkiai randama: kirvių vieta kape būtų aprašyta prie kirvių, peilių - prie peilių ir t. t. Tai leistų kiek sistemingiau išdėstyti ir iliustracijas. Yra nemažai pasikartojimų aprašant dvigubus kapus. Tą pačią informaciją randame ir kapų apraše knygos pabaigoje. Antrasis monografijos struktūros trūkumas jaučiamas, kai norima rekonstruoti įkapių kompleksus bei pasinaudoti jau minėtu kapų aprašu. Jis bene

grupę skiriame IV a. pabaigos V a. pradžios kapus: Nr. 195, 230, 247, 256, 259, 263, 270, 274, 279, 280, 288, 291, 292, 293, 297, 303, 304, 306, 307, 310, 311, 312, 315, 316, 339, 341, 359. Šios grupės, kaip ir kitų grupių, kapų skaičius galėtų būti ir didesnis, tačiau tam reikia detalesnių neturtingų ir be inventoriaus kapų studijų. Tam galėtų pasitarnauti kapinyno stratigrafijos ir antropologijos tyrinėjimai. Plane pažymėję antrosios grupės kapus, pastebėsime, kad jie koncentruojasi rytinėje ir šiaurinėje kapinyno dalyje. Tai yra pastebėjęs autorius, aptardamas įmovinius ir pentinius kirvius (46 - 47, 83 pav.). Tada būtų galima suformuluoti pirmąjį klausimą antropologams. Ar skiriasi pirmųjų dviejų kapų grupių antropologinis tipas? Jeigu skiriasi, galėtume teigti, kad vidurio Lietuvos (Kau-no apylinkių panemunių) gyventojai išstūmė pilkapių kultūros gyventojus. Jeigu nesiskiria, tai rodytų, kad jie buvo taikiai asimiliuoti. Pažvelgę į planą, matome, kad antrosios grupės kapai tarsi atskirti tuščiu tarpu nuo kitų kapų (iš vakarų į rytus tarp kapų 182 ir 183 bei tarp 209 ir 208, iš pietų į šiaurę tarp 310 ir 330). Deja, plane nėra linijinio mastelio, todėl sunku spręsti, kokio jis pločio. Gal senovėje čia augo medžių eilė? Šiaurėje ši grupė šliejasi prie šiaurinio kalvos šlaito. (Pagal pateiktą planą visai neaišku, kur yra kalvos šlaitai, kurią kapinyno dalį suardė kelininkai).

Į trečiąją grupę skiriame V a. pabaigos - VI a. kapus: Nr. 2, 21, 37, 44, 45, 50, 55, 56, 59, 61, 64, 65, 71, 78, 79, 80, 98, 106, 107, 117, 118, 139, 144, 152, 186, 223, 224, 327, 332, 336. Jeigu jums pasiseks juos pažymėti plane, (o tai padaryti yra labai sunku, nes kapų numeracija yra labai paini ir primena kosmonautų rengimo testą), tai pamatysime, kad ir šie kapai išsidėstę gana sistemingai: pirmoji, pietinė, grupelė didesnė, antroji - vos keli kapai rytinėje kapinyno dalyje. Abi jos glaudžiasi prie IV - V a. pradžios kapų, bet jų neperdengia. Pažiūrėję į trečiosios grupės kapų įkapes, pamatysime, kad tai patys turtingiausi kapai. Šiai grupei priklauso beveik visi sidabro dirbiniai: geriamųjų ragų apkalai, antkaklės, segės, apyrankės, ornamentuoti diržų apkalai ir kt. Visi jie turi daug analogijų su Vidgirių kapinyno medžiaga. Žinant, kaip aš interpretuoju Vidgirių kapinyno medžiagą (teigiu, kad tai ateiviški, ne vietiniai kapai), būtų labai įdomu panagrinėti Plinkaigalio kapinyno antrosios ir trečiosios grupės mirusiųjų antropologinį tipą. Tai būtų vienas pagrindinių argumentų, paremiantis arba paneigiantis mano aukščiau paminėtą mintį apie kultūrų perimamumą Nemuno žemupyje bei vidurio Lietuvoje V a. pabaigoje. Pažvelgus į

knygos pabaigoje pridėtus antropologų straipsnius, tokia mintis tarsi neatmestina. G. Česnys pastebi, kad Plinkaigalio kapinyno moterų kaukolės yra vienalytiškesnės (p. 183). Be to, pastebima, kad I tūkstantmečio viduryje gerokai pakito vyrų antropologinis tipas (p. 184). Labai įdomu, kad net ir G. Česnys,

muosius apatinius krūminius dantis M¹ (p. 209) bei didesnę negu įprasta kastuvo pavaldalo viršutinių medialinių kandžių (I¹) koncentraciją.

Plinkaigalio kapinyne galima skirti dar dvi kapų chronologines grupes. Keturtoją VI a. pabaigos - VII a. pradžios: Nr. 19, 57, 88,

Griaustinis kapas Plinkaigalio kapinyne

pasinaudojęs kompiuteriu, pietinėje kapinyno dalyje išskyrė giminiškų kapų zoną (p. 185, 4 pav.). G. Česnys toliau rašo: "Atskiro dėmesio vertas minėtas didysis pietinis židiny. Pirmiausia jo atsiradimas mėgintas aiškinti jame palaidotų žmonių chronologiniu ar kultūriniu atotrūkiu nuo kitų Plinkaigalio kapų, bet, pasak archeologo V. Kazakevičiaus, tie kapai nei datuoti, nei įkapėmis neišsiskyrė iš bendro fono. Židinyje palaidotų vyrų tipas gracilesnis negu visos Plinkaigalio populiacijos, o ten pat palaidotos moterys, priešingai, masyvesnis" (p. 186).

R. Jankausko straipsnyje randame mintį, kad Plinkaigalio populiacijai būdingas nemažas traumatizmas, gerokai dažniau pastebimas tiriant vyrų kapus (p. 203 - 204). Kai kurios traumos vadinamos kovinėmis ar ginties. Įdomus ir R. Jankauskui "sunkiai paaiškinamas reiškinys yra savotiškas vyrų stuburo ir dubens kaulų bei raiščių pažeidimas, retai aptinkamas kituose kapinyuose" (p. 205). Tačiau turint omenyje, kad tai didžiojo tautų kraustymosi periodo kovose užgrūdintų karių, kurie didesnę laiko dalį praleisdavo ant žirgų, kapai, šis reiškinys galėjo būti nesunkiai paaiškintas. Todėl smulkesnis kapų chronologinis išskyrimas ir čia mums galėtų padėti. Gal paaiškėtų ir Plinkaigalio odontologinės medžiagos mįslės. I. Balčiūnienė tik šiame kapinyne surado du šešiagumburius pir-

121, 126, 128, 130, 140, 148, 153, 176, 177, 178, 180, 213, 228, 326, 329 ir penktąją degintinių VII a. kapų grupę, kurią autorius atskirai aptarė. Pažymėję plane pastebėsime, kad ir šie kapai sistemingai išsidėstę aplink III grupės kapus. Taigi chronologiškai suskaidžius Plinkaigalio medžiagą, kapinynas tarsi atgyja. Jis mums galėtų atskleisti daug daugiau tokių sudėtingų etninės istorijos paslapčių, kur kas aiškesnė taptų kapinyno raida, gyventojų skaičius ir laidojimo papročių kaita, paaiškėtų turtingesnės nelygybės priežastys, sidabro dirbinių gausa. Prakalbėtų ir V. Kazakevičiaus sudarytos vyrų ir moterų erdvinio orientavimo diagramos (34 pav.). Jeigu būtų sudarytos įvairių grupių įkapių koreliacinės lentelės, pamatytume, kaip radiniai keitė vieni kitus, kaip keitėsi ištisi įkapių kompleksai. Tada paaiškėtų ir dvigubų bei grupinių kapų mįslė, išryškėtų tribriaunių strėlių ir plokštelių segių atsiradimo laikotarpis. Tai leistų rekonstruoti visą sudėtingą I tūkstantmečio vidurio istorinių įvykių seką.

Taigi gavome tikrai unikalų ir labai svarbų archeologijos duomenų šaltinį. Kol kas tai yra labai gera daiktų, bet ne procesų studija. Darbas dar nebaigtas, todėl sukaupkime kantrybę ir palaukime antrojo "Plinkaigalio kapinyno" monografijos tomo. Autoriui palinkėkime sėkmės ir gerai pradėto darbo ilgam neatidėti.

* SUMMARY

The introductory **editorial** offers a few impressions of the regular meeting of the Society of Archaeologists, which was held post factum, as the law on immovable property had already been passed at Seimas of the Republic of Lithuania, and the "antiquities police" - Inspectorate for the Protection of Monuments - uproariously liquidated. Therefore, the discussion which flared up during the meeting resembled shaking first after the battle rather than a fruitful, argued discourse. A resolution on the preservation of the old system - the so-called open leaves, introduced in Lithuania as early as the tsarist times - was proposed and pushed forward before archaeologists realised what was happening.

The closing article of the "Ages" cycle, **"Medieval Archaeology"** by Albinas Kuncevičius, acquaints the readers with problems relating to the investigation of antiquities of the said epoch in the territory of Lithuania. The end of the Iron Age in the lands of Lithuanian tribes is associated with the beginning of the formation of the state of Lithuania, which later managed to stop the Mongol Tatar tribes from penetrating central Europe. A lot of medieval monuments were destroyed by wars, fires and later reconstructions, and only a few manuscripts have survived, therefore the main source of information is limited to preserved monuments of the 15th-17th centuries, cultural layers of the old towns, castles and their surroundings defense fortifications and sanctuary sites. Investigations of the Middle Ages in the territory of Lithuania were started by count E.Tiškevičius, who explored the castle of Trakai as early as 1854. Investigations were continued by E.Volteris at Kaunas castle in 1930, J.Klosas, who headed a group of researchers of Vilnius Cathedral in 1931, prof. J.Antonevičius as well as G. and J.Holubovičius, who investigated the territory of Vilnius castles in 1938-1940. Extensive investigations of many late hillforts, brick castles, old towns and churches were carried out during the post-Stalinistic period and more than 200 cemeteries of the 14th-17th centuries were investigated which yielded more than 6000 graves.

Sigitas Lasavickas is a prominent researcher of Vilnius castles, who has been concerned about the preservation of a lot of ancient monuments for the future generations. In his **interview** he shares his contemplations of the ancient Greek and the Baltic cultures, on the frequent similarity of place names, offers an interesting mythological explanation of the sign of Gediminas Columns, comments on his own reconstruction of the panorama of Vilnius castles.

In his article **"Kėdainiai and its Old Town"**, archaeologist Algirdas Juknevičius, who has investigated the riverside of the Nevezis within the territory of this old town of central Lithuania during the last few years, acquaints the readers with its history, which started in the 14th century as well as results of his own research. The author is interested in the reconstruction of old buildings. The bottom side of the floor was protected from cold, by twig wattles and a soil layer. Remnants of sacrificial rituals, presumably believed to protect against natural calamities, were found beneath a lower wall log. The witnesses of ancient

customs include an axe of Scandinavian origin with a picture of a galloping reindeer, two iron keys, a potsherd, marked with a transverse cross and swine jaw. several typical buildings representing German architecture with elements of timber frames, which sprang up in Kėdainiai in the 17th century, have survived until now. a reference to Kėdainiai in the "Polish History" by Jan Dlugosz - "oppidum Kieidany", witness that Kėdainiai was a city at the end of the 15th century.

"Excavations", a review by Gintautas Zabiela, presents a panorama of archaeological investigations of 1994. Investigations of stone age settlements have not yielded any sensational discoveries, though some unique artefacts found in the coastal area of the Baltic sea at Sventoji, as well as one and a half thousand finds in the surroundings of the Kretuonas lake telly impressive. Investigations went on the lower castle in Vilnius, the Kaunas castle, castle site at the Old Trakai, new data emerged during excavations of hillforts and cemeteries in Kernavė, Marvelė, Paverkniai, Meškučiai. Archaeologists participated in revealing the traces of stalinistic crimes at Tuskulėnai in the city of Vilnius, - remain of 539 MGB - NKVD convicts, killed in 1944 - 1947 were found buried in 32 pits.

In his continuation of the study on **"Typology and chronology of rings from the 14th-17th Century Graves in Lithuania"**, Eugenijus Svetikas presents data on type-2, i.e. tin rings. 328 specimens of these rings come from 182 graves from 37 cemeteries. Rings of this type-1 variety 1-5 rings are most frequently found in samogitia, which might be explained by trade relations with Riga.

Kęstutis Urba reviews the international conference **"The indoeuropeanization of Northern Europe"**, in memoriam Marija Gimbutas, the famous archeomithologist. The conference took place in Vilnius in September 1-7, 1994 and involved more than half a hundred eminent archaeologists, linguists, geneticists and ethnologists from Great Britain, USA, Canada, Latvia, Poland, Norway, Romania, Russia, Finland and Lithuania.

In the closing article of the cycle on **"Archaeologist Jonas Basanavičius"**, Raimundas Akavickas writes about excavations of cemeteries in Raginėnai, Plaučiškės and Šeimyniškeliai, headed by the prominent Lithuanian politician and cultural figure, signatory of the Act of Independence Jonas Basanavičius.

Panevėžys Museum will celebrate its 70th anniversary this year. In her article **"Glimpses of the History of Panevėžys Museum"**, Director of the Museum A.Petrušienė acquaints the readers with founders of this cultural centre, its history and funds.

Valdemaras Šimėnas' article **"A key to Plinkaigalis"** reviews the tenth volume of "Lithuanian Archaeology", which includes the second monograph of Vytautas Kazakevičius, who investigated this large and unique cemetery near the village of Plinkaigalis, central Lithuania, in 1978-1984. It is noted that an area of 4500 sq.m. was investigated and 376 burials found, the earliest dating to the Neolithic period. The reviewer gives a positive evaluation of the work, but points out, however, the possibility of a deeper chronological analysis of separate compact burial groups, which would enable to associate the cemetery with cultural processes and the historical context.

CHRONICLES

* The general meeting of the society of Lithuanian Archaeologists was held at the Senate Hall of Vilnius University on February 3, 1995. Prof. M.Michelbertas delivered a report on the activities of the Society, P.Tebelškis presented the protocol of the Auditing Committee. A.Kuncevičius was elected the new chairman of the Society, while the board will consist of the following members: G.Abaravičius (secretary), E.Griciuvienė, A.Girininkas, K.Katalynas, E.Svetikas, V.Šimėnas, V.Žulkus, G.Zabiela

* On March 16, 1995 a seminar on "Problems of Numismatics in Lithuania" was held at the faculty of History of Vilnius University. The seminar discussed issues related to the first Lithuanian coins. Participants of the discussion included prof. M.Michelbertas, E.Svetikas, M.Balčius, E.Ivanauskas, E.Rimša, S.Sajauskas, A.Luchtanas, G.Zabiela, A.Tautavičius, V.Aleksiejūnas.

* On April 13 - 14, 1995 a conference on "archaeology of Central Lithuania" took place at the Kaunas branch of Vilnius University. Papers on investigations at Marvelė cemetery, trade routes, burial rites of the 13th - 14th centuries were delivered. The conference was attended by Latvian and Polish archaeologists.

* РЕЗЮМЕ

В вводной редакционной статье журнала приведено несколько впечатлений об очередном съезде археологов Литвы, состоявшемся *post factum*, так как закон о недвижимых ценностях уже был принят Литовским Сеймом, а "полиция древностей" - Инспекция охраны памятников только что с грохотом ликвидирована. Поэтому на съезде вспыхнувшая дискуссия больше напомнила махание кулаками после боя, чем плодотворный аргументированный разговор. Археологам, не успевшим разобраться в тонкостях новых предложений о лицензировании раскопок была предложена, а позже и продвинута резолюция о сохранении старого порядка - системы открытых листов, введенной в Литве еще при царе.

Альбинас Кунцявичус в завершающей статье цикла "Века" "Археология средневековья" знакомит читателей с проблемами исследования древностей этой эпохи на территории Литвы. Конец железного века на землях литовских племен связывается с началом основания Литовского государства, которое позже смогло противостоять прониканию монголо-татарских племен в центральную Европу. Войны, пожары и более поздние перестройки зданий уничтожили многие памятники Средневековья. Рукописей уцелело немного, поэтому основным источником знаний являются охраняемые памятники XV-XVII в.в.: культурный слой древнего города, замки и их окружение, оборонительные укрепления и места богослужения. Исследования Средневековья на территории Литвы начаты археологом графом Е.Тишкавичусом еще в 1854 г., проводившим разведывательную работу в Тракайском замке. Они продолжены проф. Е. Волтерисом в 1930 г. исследовавшим замок в Каунасе, И.Клоссом в 1931 г. руководившим группой исследователей Вильнюсской кафедры, проф. В.Антоневичем, Г. и В. Голубовичами в 1938 - 1940 г. исследовавшими территорию Вильнюсских замков. В послесталинские времена проведены раскопки широкого масштаба многих поздних городищ, каменных замков, старых городов, костел и более чем 200 могильников XIV-XVII в.в. в которых обнаружено более чем 6000 захоронений.

Сигитас Ласавицкас является известным исследователем замков Вильнюса, долгие годы заботившийся о сохранении многих памятников старины для будущих поколений. В своем интервью он делится размышлениями о связях античной греческой и балтской культур, о подобии названий многих местностей, приводит интереснейшее мифологизированное объяснение происхождения знака столбцов Гядиминаса, комментирует свою реконструкцию панорамы замков Вильнюса.

Археолог Альгирдас Юкнявичус в статье "Кедайняй и его старый город", за последние годы раскопавший не только побережья реки Нявежиса в черте старинного литовского города центральной Литвы, знакомит читателей как с историей города, начавшейся в XIV в., так и с результатами собственных исследований. Интерес представляет реконструкция старинных построек. Нижняя часть полов из наружной стороны зданий от холода защищалась переплетом хвороста и слоем земли. Находки жертвенного ритуала найдены под нижним бревном стены дома: топор скандинавского происхождения с изображением бегущего оленя, двое железных ключей, черепок горшка, обозначенный поперечным крестиком и свиная

челюсть - свидетели древних языческих обычаев. Думается, считалось, что это должно было охранять от различного рода стихийных бедствий. До сих пор сохранилось несколько зданий типичной германской архитектуры с элементами фахверка, берущими начало в Кедайняй с XVII в. Упоминание Кедайняй в "Истории Польши" Яна Длугоша - "oppidum Keidany" свидетельствует, что в конце XV в. Кедайняй был городом.

Гинтаутас Забела в обзорной статье "Раскопки" приводит панораму археологических исследований за минувший 1994 г. Раскопки стоянок каменного века особенных сенсаций не принесли, однако обнаружены некоторые уникальные изделия в прибрежной зоне Балтики возле Швянтои и почти полторы тысячи находок возле озера Крятуонас впечатляют. Продолжались исследования в Нижнем замке Вильнюса, в замке Каунаса, Сяени Тракай, новые данные принесли раскопки курганов и могильников в Кярнаве, Марвяле, Паваркняй, Мяшкучай. Археологи приняли участие в расследовании следов преступлений сталинизма - в черте г. Вильнюса в Тускуленай в 32 ямах обнаружены остатки 593 узников МГБ - НКВД убитых в 1944 - 1947 г.г.

Еугениус Святикас продолжая студию "Типология и хронология перстней из захоронений XIV-XVII в.в. в Литве" приводит данные о перстнях второго типа - жестяных перстнях. Их в 182 могилах из 37 могильников обнаружено 338. Перстни этого типа, а также перстни первого типа 1-5 разрядов наиболее часто встречаются в Жямайтин, что можно попытаться объяснить торговыми связями с Ригой.

Кястутис Урба реферировал международную конференцию "Индоевропизация северной Европы" посвященную памяти известного археомитолога - Марии Альсейкайте Гимбутене (Гимбутас), состоявшуюся в Вильнюсе 1-7 сентября 1994 г., в которой приняло участие более половины ста известных археологов, антропологов, лингвистов, генетиков, этнологов из Великой Британии, США, Канады, Латвии, Польши, Норвегии, Румынии, России, Финляндии и Литвы.

Раймундас Акавицкас в заключительной статье цикла «Археолог Йонас Басанавичюс» пишет о раскопках могильников в Рагиненай, Плаучишкес, Пакальнишкес, Шейминишкеляй, которыми руководил известный политический и культурный деятель Литвы, сигнатар акта независимости - Йонас Басанавичюс.

Паневежскому музею в этом году исполнилось семдесят лет. Директор музея А.Пятрулене в статье "Из истории Паневежского музея" знакомит читателей с основателями этого центра культуры, его историей и фондами.

Вальдемарас Шименас в статье «Ключ к Плинкайгалису» рецензирует десятый том «Археологии Литвы», в котором помещена вторая монография археолога В.Жакавичуса, исследовавшего крупный уникальный могильник в центре Литвы возле поселка Плинкайгалис в 1978 - 1984 г. Отмечается, что изучена площадь в 4500 кв. м. и обнаружено 376 захоронений, ранние из которых датируются неолитом. Рецензент хорошо оценивает весь труд и, однако, указывает на возможность более глубокого хронологического анализа расположения отдельных компактных групп захоронений, который позволил бы более тесно связать могильник с культурными процессами и историческим контекстом.

ХРОНИКА

* 3 февраля 1995 г. в зале сената Вильнюсского университета состоялось всеобщее собрание общества археологии Литвы. С отчетным докладом о деятельности общества выступил проф. М.Михелбертас, протокол ревизионной комиссии прочитал П. Тебельшкис. Новым председателем общества избран А. Кунцявичус, членами совета - Г. Абаравичюс (секретарь), Е. Гришювене, А. Гириникас, К. Каталинас, Е. Светикас, В. Шименас, В. Жулкус, Г. Забела.

* 16 марта 1995 г. в историческом факультете Вильнюсского университета состоялся семинар "Проблемы нумизматики в Литве". Во время семинара обсуждались вопросы связанные с первыми Литовскими монетами. В дискуссии участвовали проф. М. Михелбертас, Е. Святикас, М. Бальчус, Е. Иванаускас, Е. Римша, С. Саяускас, А. Лухтанас, Г. Забела, А. Таутавичюс, В. Алексюнас.

* 13 - 14 апреля 1995 в Каунасском отделении Вильнюсского университета состоялась конференция "Археология центральной части Литвы" на которой были прочитаны доклады об исследованиях могильника Марвяле, о торговых путях, похоронных обычаях XIII - XIV в.в. В ней гостили латышские, польские археологи.

1994 M. ARCHEOLOGINIAI LEIDINIAI APIE BALTŲ PRIEŠISTORĘ

Lietuva

Gimbutienė M. Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene. V., 1994, p. 141. Knyga skirta seniesiems liaudies meno simboliams, kurie padeda rekonstruoti tikėjimus.

Girininkas A. Baltų kultūros ištakos. V., 1994, p. 280. Knyga skirta baltų kultūros istorijai nuo V iki II tūkst. pr. Kr. imtinai. Joje kalbama apie baltų kultūros susiformavimą ir raidą vietoje. Paneigiamas Virvelinės keramikos kultūros, kaip pagrindinio komponento, vaidmuo, formuojantis baltų kultūrai.

Ivanauskas E., Balčius M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų. V., 1994, p. 111. Knygoje aptariamos LDK monetų kalyklos, monetų chronologija, metrologija bei XIV - XV a. pinigine sistema.

Gyvenviečių ir keramikos raida baltų žemėse. V., p. 161. Straipsnių, kuriuose aptariama baltų genčių keramikos ir gyvenviečių raida, rinkinys. Čia publikuojami lietuvių, lenkų, rusų, baltarusių archeologų darbai.

Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos. Klaipėda, 1994, T. 2, p. 198 (5 - 16, 59 - 159). Straipsnių, kuriuose aptariama vakarinių baltų genčių istorija, rinkinys.

Vidurio Lietuvos archeologija. V., 1994, p. 91. Straipsnių, kuriuose aptariama Vidurio Lietuvos etnokultūrinė situacija laidosenos duomenimis, rinkinys.

Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. V., 1994, p. 377. Straipsnių, kuriuose atsispindi dviejų metų archeologinių tyrinėjimų duomenys Lietuvoje, rinkinys.

Architektūros paminklai. V., 1994, T. 13, p. (3 - 28). Straipsnių, kuriuose apžvelgiama Trakų pilių archeologiniai tyrimai, rinkinys.

Baltų archeologija. V., 1994 Nr. 1 - 3, p. 32. Žurnale publikuojami straipsniai, kuriuose nagrinėjama baltų priešistorė.

Kultūros paminklai. V., 1994, T. 1, p. 151 (4 - 60). Straipsnių rinkinyje aptariami nauji archeologiniai paminklai ir jų tyrimai, nagrinėjama baltų genčių dvasinė kultūra, monetų radiniai Šventosios pajūryje.

Šilalės kraštas. V., 1994, T. 1, p. 415 (9 - 39, 272 - 302). Straipsnių, kuriuose aprašomi Šilalės rajone esantys archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai, rinkinys.

Europos dailė. V., 1994, p. 324 (7 - 54). Straipsnių rinkinys. Trijuose straipsniuose aptariama baltų genčių bei ankstyvųjų viduramžių meno dirbiniai.

Prūsijos kultūra. V., 1994, p. 267. Straipsnių rinkinys. Visi straipsniai skirti vakarinių baltų - prūsų genčių dvasinei kultūrai.

Žemaičių praeitis. V., 1994, p. 279 (59 - 72, 102 - 125). Straipsnių rinkinys. Keliuose iš jų aptariami Lietuvos archeologijos istorijos bei sakralinių paminklų lokalizavimo klausimai.

Latvija

Graudonis J. Archeologijas terminu vārdnīca. Rīga, 1994, p. 456. Tai archeologijos žodynas keturiomis kalbomis (latvių, rusų, vokiečių, anglų).

Gimbutienė M. Balti aizvēsturiskajos laikos. Rīga, 1994, p.226. M. Gimbutienės knygos "Baltai priešistoriniais laikais" V., 1985 vertimas į latvių kalbą.

Urtans J. Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni. Rīga, 1995, p. 128, il. Aprašomi naujai aptikti rytinės Latvijos piliakalni.

Vasks A. Brikulu nocietinātā apmetne. Rīga, 1994, p.124. Knygoje aprašoma Brikulu įtvirtintos gyvenvietės (Rytų Latvija, Lubanos apyžeris) raida naujajame žalvario ir geležies amžiais.

Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par archeologu 1992. un 1993. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1994, p.111. Straipsnių, kuriuose aprašyti latvių archeologų darbai 1992 ir 1993 metais, rinkinys.

Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga, 1994, T.XVI, p.160. Straipsnių, skirtų priešistorinių gyvenviečių raidai aptarti, rinkinys.

Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga, 1994, T.XVII, p.151. Archeologinių straipsnių, skirtų latvių archeologo J. Grauduonio 80-mečio jubiliejui pažymėti, rinkinys.

Latvijas vēstures institūta žurnāls. Rīga, 1994, T.4(13), p.200 (5 - 76). Straipsniai skirti akmens ir žalvario amžių paminklų medžiagai aptarti.

Baltarusija

Аляксееў В.П., Вігяў М.У., Цягака Л.У. Расовая геаграфія беларусаў і праблемы этногенезу. Мінск, 1994, p. 128. Кnygoje nagrinėjama baltarusių etnogenezės problemos.

Гістарычна - археалагічны зборнік. Мінск, 1994, No.3,4,5, p.286, 280, 276. Straipsnių, kuriuose aprašoma archeologinių tyrinėjimų medžiaga, rinkinys.

Крыўя. Мінск, 1994, No.1, p.207. Straipsnių, kuriuose nagrinėjama baltų ir slavų genčių dvasinė kultūra, rinkinys.

Бектінеев Ш.И. Денецкое абрашэне Велікага Княжэства Літовскага в XIII-XV в.в. Мінск, 1994, p.80. Aprašoma Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetarinė sistema ir politika.

Konferencijos, seminarai

❖ 1995 m. vasario 3 d. Vilniaus universiteto senato salėje įvyko Lietuvos archeologijos draugijos visuotinis susirinkimas. Ataskaitinį pranešimą apie draugijos veiklą perskaitė prof. M. Michelbertas, revizijos komisijos protokolą - P. Tebelškis. Nauju draugijos pirmininku išrinktas A. Kuncevičius, tarybos nariais - G. Abaravičius (sekretorius), E. Gričiuvienė, A. Girininkas, K. Katalynas, E. Svetikas, V. Šimėnas, V. Žulkus, G. Zabiela.

❖ 1995 m. kovo 16 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete įvyko Lietuvos archeologijos draugijos organizuotas seminaras "Numizmatikos problemos Lietuvoje". Aptartos problemos, susijusios su pirmosiomis lietuviškoms monetomis. Diskusijoje pasisakė prof. M. Michelbertas, E. Svetikas, M. Balčius, E. Ivanauskas, E. Rimša, S. Sajauskas, A. Luchtanas, G. Zabiela, A. Tautavičius, V. Aleksiejūnas.

❖ 1995 m. balandžio 13-14 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, įvyko konferencija "Vidurio Lietuvos archeologija. Etnokultūriniai ryšiai".

KOKLIAI IŠ VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES RŪMŲ

Motėrs figūra su veidrodžiu (?). Koklio dydis apie 29x20 cm. Priskiriamas XVI a. pirmajai pusei. Siužetinė kompozicija dažnai sutinkama XV a. pabaigoje - XVI a. pradžioje Vokietijos dailėje (Hanso Memlingo, Luko Kranacho vyresniojo drobėse).

Kvadratinis 18x18cm dydžio koklis, papuoštas simetriškai komponuotu augaliniu ornamentu - arabeska ir apkaustų ornamentu, priskiriamas XVI a. pabaigai - XVII a. pradžiai. Panašūs kokliai buvo paplitę ir kituose Lietuvos miestuose bei dvarvietėse.

Parengė **Albinas Kuncevičius**

TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA

Marijampolės kraštotyros muziejus 1995 metų spalio 6 - 8 dienomis organizuoja tarptautinę konferenciją

SŪDUVOS PRIEŠISTORIJA IR ISTORIJA

Konferencijos medžiaga ir pranešimų tezės bus išleistos atskiru leidiniu.

Organizacinis komitetas :

<i>A. Bajerkevičius</i>	Marijampolės miesto Tarybos pirmininkas
<i>V. Vasiliauskas</i>	Marijampolės miesto vicemeras
<i>prof. G. Česnys</i>	Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto dekanas
<i>V. Gaulia</i>	Marijampoliečių bendrijos pirmininkas
<i>J. Vasmanas</i>	Marijampolės kraštotyros muziejaus direktorius, tel. 8-243-56288
<i>dr. A. Merkevičius</i>	Vilniaus universiteto Archeologijos katedros vyr. asistentas, tel. 8-22-611313

BALTIJOS POPIERIUS - "Baltų archeologijos" rėmėjas

Pašto adresas: Baltijos popierius
Islandijos g. 4
2600, Vilnius, Lietuva

Telefonas 370 2 225 234
Faksas 370 2 220 971

Redaktorius Algirdas Girininkas
Ats. sekretorius Egidijus Šatavičius
Stilistė Vincenta Velžytė
Rinko Loreta Gruničiūtė, Auksė Kancerevičiūtė, Jovilė Talat-Kelpšaitė, Vytenis Imbrasas
Korektorė Laimė Klimavičienė
Maketavo Vidmantas Urba
Spausdino A.Jakšto spaustuvė,
Girėlės 22, Kaišiadorys

RAŠYKITE MUMS ADRESU:

"Baltų archeologija"
Kultūros paveldo centras
Pilies 16, 2600 Vilnius

Telefonas: 62-26-85

Faksas: 35-40-58

BALTŲ Archeologija

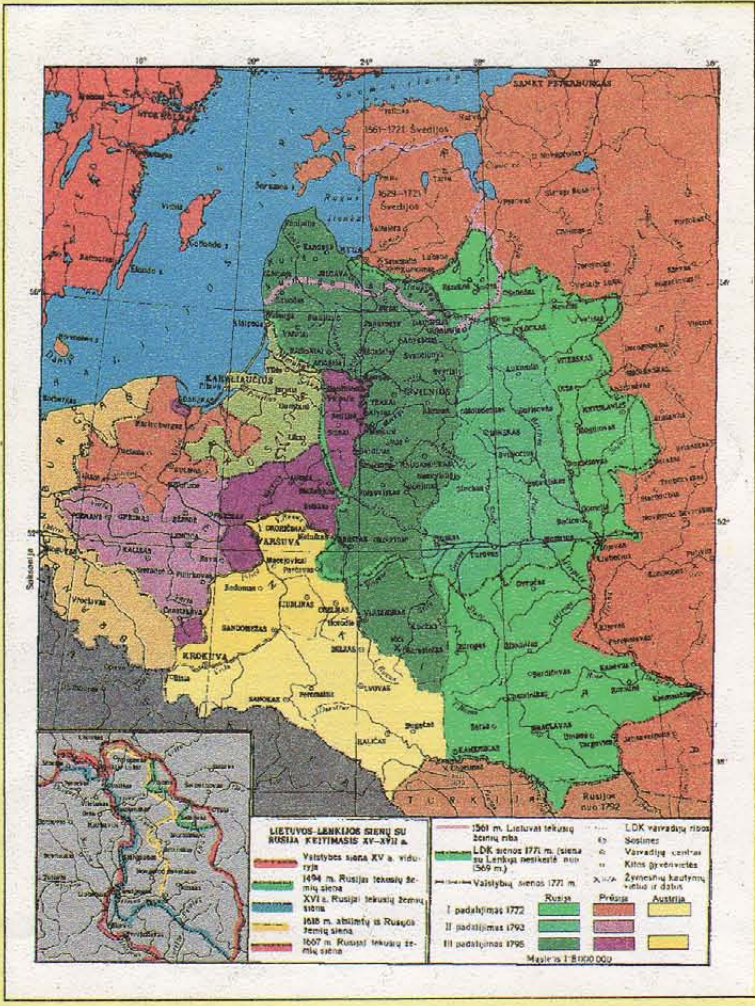
KULTŪROS PAVELDO
CENTRO ŽURNALAS

ISSN 1392-0197 SL 1957

Užs. Nr. 474 Tiražas 1100 egz.

Kaina 5 Lt

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI - XVIII a.

Piliakalniai, esantys Lietuvos Respublikos teritorijoje: 1 - tikrieji, 2 - sunaikintieji, 3 - spėjamieji, 4 - sunaikinti, neaiškūs

